T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

MUHAMMED EMİN ER'İN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ ANLAYIŞI

BURAK ÖZCAN

YÜKSEK LISANS TEZI

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESI EYYUP AKDAĞ

MART - 2022
KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

BURAK ÖZCAN

ÖZET

YÜKSEK LISANS TEZI

MUHAMMED EMİN ER'İN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ ANLAYIŞI

BURAK ÖZCAN

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN:DR. ÖĞR. ÜYESI EYYUP AKDAĞ

Muhammed Emin Er, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına ve onun yerine baki olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna şahit olmuş büyük bir âlim ve büyük bir mürşid-i kâmildir. Doksan dokuz yıllık ömrünün dokuz yılı Osmanlı Devleti'nde, diğer kalan doksan yılı ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde geçmiştir. Muhammed Emin Er, H. 1332/M. 1914 senesinde Diyarbakır'ın Çermik ilçesine bağlı Kalaç/Kiloyan köyünde dünyaya gelmiştir. İlk tahsili babasının özel olarak getirmiş olduğu Molla Ali'den alan Muhammed Emin Er, bölgedeki pek çok ilmi şahsiyetten dersler almıştır. Daha sonra eğitimini devam ettirebilmek için Suriye'ye gitmiştir. Burada Şeyh Ahmed Haznevî'ye intisap ederek ilk tarikat dersini almıştır. İlmî icâzetini ise Norşîn medresesinde Şeyh Muhammed Maşûk en-Norşînî'den tahsil etmiştir. Muhammed Emin Er, Şeyh Ahmed Haznevî'den sonra Nakşibendiyye şeyhi Seydâ el-Cezerî'ye intisap ederek onun yanında seyr u sülûkunu tamamlamış ve ondan tasavvuf icazeti almış ve onun halifesi olmuştur. Gaziantep'te uzun seneler imamlık yapan Muhammed Emin Er, Mahmud Es'ad Coşan'ın davetiyle Ankara'ya gelmiş ve orada Mahmud Es'ad Coşan'ın kurucusu olduğu Fıkıh Enstitüsü'nde uzun yıllar dersler vermiştir. Muhammed Emin Er, Avrupa, Amerika, Pakistan, Mısır, Suriye, İran ve Afganistan başta olmak üzere dünyanın pek çok ülkesine gitmiştir. Buralarda pek çok seminer, konferans, camilerde sohbetler vermiş, ayrıca üniversite öğrencileriyle sohbetler etmiştir. Muhammed Emin Er'in başta tasavvuf ve fıkıh olmak üzere temel İslâm bilimleri alanında çok sayıda eseri bulunmaktadır. Muhammed Emin Er eserlerini Arapça olarak kaleme almıştır. Bu eserlerin bir kısmı Türkçe'ye çevrilmiştir. Eserlerinde, yazı ve söyleşilerinde tasavvufî düşüncesini ortaya koymuştur. Kendisi Nakşibendiyye/Hâlidiyye tarikatına mensuptur. Muhammed Emin Er, eserlerinde şeriat, tarikat, hakikat, marifetûllah, ehl-i sünnet itikadına bağlılık, seyr u sülûk, tevbe, zikir, ihsan, cezbe, râbıta, muhabbet, ahlâk vb. pek çok hususu konu edinmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: TASAVVUF, MUHAMMED EMİN ER, İLİM, NAKŞİBENDİYYE

Mart 2022, 149 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

MUHAMMED EMIN ER'S LIFE, WORKS AND SUFISTIC PERSPECTIVE

BURAK ÖZCAN

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF BASIC İSLÂMIC SCIENCES
SUPERVISOR:ASSIST. PROF. EYYUP AKDAĞ

Muhammed Emin Er is a great wise and a mentor who witnessed the collapse of the Ottoman Empire and the establishment of the Republic of Turkey. He spent his nine years of ninety-nine-year life in the Ottoman Empire and the remaining ninety years in the Republic of Turkey. Muhammed Emin Er was born in H. 1332/G. 1914 in Kalaç/Kiloyan village of Çermik district of Diyarbakır. Muhammed Emir Er took his first education from Mullah Ali, whom his father brought him. Later, he went to Syria to improve his education, he joined the Şeyh Ahmed Haznevî 's sect and he took his first secteducation. He got his ratification from Şeyh Muhammed Maşûk en-Norşînî from Madrasah Norşîn. Meanwhile, he joined Şeyh Seydâ el-Cezerî 's sect and he completed his travelling through sufism than he gained the ratification of sufism and he became the Caliph of Şeyh Seydâ el-Cezerî. Muhammed Emin Er worked as a sect leader in Gaziantep for many years; then he went to Ankara with the invitation of Mahmud Es'ad Coşan, and he gave lectures at the Fiqh Institute there. He went too many countries in the world, especially in Europe, America, Pakistan, Egypt, Syria, Iran, and Afghanistan. He gave many seminars, conferences, talks in mosques, and chatted with university students. Muhammed Emin Er has works in many fields, especially on Sufismand fiqh. Muhammed Emin Er wrote his works in Arabic. Some of these Arabic works were translated into Turkish. Muhammed Emin Er has revealed the idea of Sufism in his works, which were written on various sciences. Muhammed Emin Er explained Sufism's cornerstones in his works which are sharia, sect, truth, recognition in god, being a member of follower of sunnah, travelling through sufism, pledge, invocation, goodness, rapture, devotion to god, attachmentt, morals etc. Muhammed Emin Er is a sufi from the Hâlidiyye branch of the Nakşibendiyye sect, who is considered equal to Hâlid el-Bağdâdî (b. 1242/1827). Hence, He has covered the subjects travelling through sufism, positions, monotheism and morality in detailed in his Sufism works.

KEYWORDS:SUFİSM, MUHAMMED EMİN ER, SCİENCE, NAKŞİBENDİYYE

March 2022, 149 Page

TEŞEKKÜR

Muhammed Emin Er, tasavvufa tezkiye manasını verir. Ona göre tasavvuf "Kulun kendi zâhirini ve bâtınını Allah'ın(c.c) sevmediği şeylerden, ayıplardan, günahlardan, kötü işlerden, gafletten temizlemesi ve yerine taat, fazilet, yüce meziyet gibi vasıflarla süslemesidir."

İslâm kültüründe kendine özgü zengin düşünce biçimiyle önemli bir yere sahip olan tasavvufî anlayış ve yaşayışın bireysel ve topsumsal gelişmelerde etkin bir rolü vardır. Osmanlı Devleti'nin son dönemine şâhit olan Muhammed Emin Er ilmî, edebî ve sûfî kimliği ile temeyyüz etmiş bir şahsiyettir. Bu araştırmada böyle bir şahıs konu edinmektedir. Nakşbendî/Hâlidî şeyhi Muhammed Emin Er'in sûfî kimliğinin yanısıra kimliğini oluşturan diğer yönlerine de bu araştırmada değinilmiştir. Bu bağlamda: Tezin birinci bölümünde yaşamış olduğu çevre ve hayatı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kısımda genel olarak kendisinin yazmış olduğu hatıralar, kendisi hakkında yazılmış olan eserler ve kendisiyle yapılmış olan söyleşiler esas alınmıştır. Tezin ikinci bölümde ilmi kişiliği kapsamında tespit edilebilen eserleri incelenmiş ve muhtevası hususunda bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise eserlerinden istifade ederek ve ayrıca bazı öğrencileriyle yapmış olduğumuz görüşmelerden yararlanarak tasavvufî görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmamız sırasında bilgi, yardım ve rehberliğini esirgemeyen, araştırmanın bu hâle gelmesinde büyük katkı ve emeği olan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Eyyup Akdağ'a, konumuz hakkında bazı bilgi ve belgeleri şahsıma tevdi eden Muhammed Emin Er'in oğlu İbrahim Halil Er'e, Muhammed Emin Er'in uzun yıllar talebeliğini yapmış olan Necdet Berber'e, kendilerinden istifade ettiğimiz Muhammed Emin Er'in diğer öğrencileri ve yakınlarına, teşvik ve yardımlarını esirgemeyen değerli dostum Cemal Tüzcü'ye, desteklerini bizlerden esirgemeyen diğer dostlarımıza ve tez savunmasında görüş ve düşünceleriyle katkıda bulunan Doç. Dr. Halim Gül, Doç. Dr. Recep Özdirek ve Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kisbet hocalarıma, dualarını her zaman hissettiğim ve her aşamada yanımda olan sevgili aileme teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Gerekli hassasiyeti göstersek te hata ve eksikleri kaçınılmaz olan çalışmamızın, başka çalışmalar için bir aşama ve nice hayırlara vesile olmasını temenni ederim. Ve ayrıca hayatım boyunca da ilim ve irfan yolunda olmayı yüce Allah'tan niyaz ederim.

BURAK ÖZCAN

Kastamonu, 2022

İÇİNDEKİLER

TAAHHÜTNAME ..... **ii**
ÖZET ..... **iii**
ABSTRACT ..... **iv**
TEŞEKKÜR ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **x**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Araştırmanın Konusu 1
1.2 Araştırmanın Amacı 1
1.3 Araştırmanın Metodu 2
1.4 Araştırmanın Zorlukları 3
2. MUHAMMED EMİN ER'İN HAYATI **4**
2.1 Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış 4
2.2 Doğumu ve Ailesi 10
2.3 Evliliği 12
2.4 Öğrenim Hayatı 13
2.5 Resmi Görevi 15
2.6 Görüşmüş Olduğu Önemli Şahsiyetler 16
2.6.1 Bediuzzaman Said Nursi (ö. 1379/1960) 17
2.6.2 Mehmet Zahit Kotku (ö. 1400/1980) 17
2.6.3 Mahmut Ustaosmanoğlu 18
2.6.4 Mahmud Es'ad Çoşan (ö. 1421/2001) 18
2.6.5 Necmeddin Erbakan (ö. 1432/2011) 19
2.6.6 Muhsin Yazıcıoğlu (ö. 1430/2009) 19
2.6.7 Recep Tayyip Erdoğan 20
2.7 Yurt Dışı Seyahatleri 20
2.8 Vefatı 23
2.9 Vasiyyeti 26
3. MUHAMMED EMİN ER'İN İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ **28**
3.1 İlmî Şahsiyeti 28
3.2 Talebelik Hayatına Genel Bakış 28
3.2.1 Hocaları 28
3.2.1.1 Molla Ali (ö. ?) 28
3.2.1.2 Molla Hüseyin (ö. ?) 29
3.2.1.3 Dayı Reşit (ö. ?) 29
3.2.1.4 Molla Mustafa (ö. ?) 30
3.2.1.5 Molla Hasan el-Tahvikî (ö. 1382/1963) 30
3.2.1.6 Molla Resul-i Gavrî (ö. 1371/1952) 32
3.2.1.7 Molla Abdüssamed (ö. 1413/1993) 32
3.2.1.8 Molla Abdullah (ö. 1429/2008) 32
3.2.1.9 Şeyh Mahmud (ö. ?) ve Ramazan el-Bûtî (ö. 1410/1990) 33
3.2.1.10 Molla Abdülhalim Amudî (ö. ?) 33
3.2.1.11 Molla Şeyh Abdürrezzak el-Halilî (ö. 1400/1980) 34
3.2.1.12 Molla Abdullah Avinî (ö. ?) ve Abdussamed Comanî (ö. ?) .. 34

3.2.1.13 Molla Hafız Hacı Haydar Efendi (ö. ?) 35
3.2.1.14 Şeyh Zeynelabidin-i Erbinî (ö. 1383/1964) 35
3.2.1.15 Molla Şeyh Şerafuddin Fursavi (ö. 1377/1958) 36
3.2.1.16 Molla Şeyh Muhammed Maşûk (ö. 1394/1975) 36
3.2.1.17 Molla Sadrettin Yüksel (ö. 1424/2004) 37
3.2.1.18 Şeyh Ahmed Şorşubi (ö. 1369/1950) 38
3.2.2 Okuduğu Kitaplar 38
3.2.3 Ezberlediği Kitaplar 40
3.2.4 İcazet Alışı 40
3.2.5 Bazı Talebeleri 41
3.3 Eserleri 42
3.3.1 Tasavvuf Risâlesi 42
3.3.2 Fıkh-ı Bâtın 43
3.3.3 Ahlâk Risâlesi 44
3.3.4 Dört Mezhebe Göre Namaz Risâlesi 44
3.3.5 Akâid Risâlesi 44
3.3.6 Akîde, Kelâm ve Fıkıh Meselelerine Dair Fetvâlar 45
3.3.7 Allah Katında Din İman, İslâm, İhsan, Takvâ ve Tezkiye 45
3.3.8 Muhtârât 46
3.3.9 Hatıralarım 46
3.3.10 Din Güzel Ahlâktır 47
3.3.11 İslâm'a Giriş 47
3.3.12 Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fî 'ulûmi'l-muhtelife 47
3.3.13 Câmiu'l-mühimmâti'l-mütefarrika fî'l-'ulumi'l-muhtelife 47
3.3.14 ed-Dûu'l-'arid fî ilmi'l-ferâiz 48
3.3.15 el-Kavlu's-savâb 48
3.3.16 el-Makâlât fî asli'l-kâinât 48
3.3.17 Teshîlü'l-merâm 49
3.3.18 Câmi'u'l-mutûni'd-dirâsiyye 49
3.3.19 el-Verdü's-sad'u fî 'ılmi'l-vaz'ı 49
3.3.20 et-Tıbyân fî 'ılmi'l-beyân 49
3.3.21 Leftetü't-tarf fî 'ılmi's-sarf 50
3.3.22 el-Bahrü's-sahv fî 'ılmi'n-nahv 50
3.3.23 el-Hablü'l-metîn fî usûli'l-fıkhi ve'd-dîn 50
3.3.24 Fehmü'l-fıkh fî usûli'l-fıkh 51
3.3.25 Huccetü'd-dâmiğa fî't-talâki's-selâsi def'aten vâhiden 51
3.3.26 el-Furûdu'l-'ayniyye 52
3.3.27 Feydu'l-İlâh fî'd-dîni'l-mardiyye 'ındellâh 52
3.3.28 Fethu'l-beyân fîmâ bihi'l-kemâli'l-insân 52
3.3.29 el-Vesâilü'l-fâsile fî't-turûki'l-mevsile 52
3.3.30 Hulâsâtü'l-murâd fî mar'ifeti'l-İslâm 53
3.3.31 Talebetü'l-hasîs fî ıstılâhi'l-hadîs 53
3.3.32 Menhecu'n-necât 'ani'l-hasâr ile'l-fevzi bi'd-dâri'l-karâr 53
3.3.33 Yâ sâilen 53
3.3.34 es-Salâh bimâ salaha bihi'l-evvelün 54
3.3.35 Hulâsatu'l-merâm fî hukûki'l-İslâm 54
3.3.36 Risâle fi'l-kebâir 54
3.3.37 Istılâhât 54
3.3.38 el-Makâsidü'l-berara fî'l-hacci ve'l-'umre 54

4. MUHAMMED EMİN ER'İN TASAVVUFÎ ANLAYIŞI 56
4.1 Bağlı Olduğu Nakşibendiyye/Hâlidiyye Tarikatı 58
4.1.1 Nakşibendiyye/Hâlidiyye Tarikatının Ortaya Çıkışı 58
4.1.2 Hâlidiyye Tarikatının Anadolu'da Teşekkülü 59
4.2 Tarikat Silsilesi 61
4.3 Tasavvufta Üstadları 61
4.3.1 Şeyh Muhammed Saîd Seydâ (ö. 1387/1968) 62
4.3.2 Şeyh Ahmed Haznevî (ö. 1368/1949) 64
4.3.3 Şeyh Mahmud Sâmî Ramazanoğlu (ö. 1404/1984) 66
4.4 Muhammed Emin Er'in Tasavvufî Görüşlerine Genel Bakış 67
4.4.1 Seyr u Sülûk Konularına Dair Temel Yaklaşımları 72
4.4.1.1 Tasavvuf (Fıkh-ı Bâtın) 76
4.4.1.2 Mürşîd 77
4.4.1.3 Mürîd 79
4.4.1.4 Râbıta 81
4.4.1.5 Sohbet 83
4.4.1.6 Zikir 84
4.4.1.7 Mücâhede 89
4.4.1.8 Halvet 89
4.4.1.9 İntisap 92
4.4.1.10 Uzlet 94
4.4.1.11 Tezkiye 95
4.4.1.12 Letâif 98
4.4.2 Tasavvufî Makamlara Dair Görüşleri 99
4.4.2.1 Tevbe 99
4.4.2.2 Züht 101
4.4.2.3 Havf ve Recâ 101
4.4.2.4 Muhabbet 102
4.4.2.5 İhlâs 104
4.4.2.6 Sabır 105
4.4.2.7 Tevâzu 106
4.4.2.8 Tevekkül 106
4.4.2.9 Tefvîz 107
4.4.2.10 Takvâ 108
4.4.2.11 Rızâ 109
4.4.2.12 Tefekkür 110
4.4.2.13 İhsân 110
4.4.2.14 Kerâmet 111
4.4.3 Tevhid Konusuna Dair Görüşleri 113
4.4.3.1 İman 113
4.4.3.2 İslâm 114
4.4.3.3 Yakîn 115
4.4.3.4 Vecd 116
5. SONUÇ VE ÖNERİLER 118
KAYNAKLAR 121
EKLER 126
EK A Muhammed Emin Er'in Çermik Kalaç Köyündeki Doğduğu Ev 127
EK B Muhammed Emin Er'in Babası Zülfikar'ın Mezarı 128

EK C Tükriye Cumhuriyeti 65. ve 66. Hükûmet'te Adalet Bakanlığı Görevinde Bulunan Abdülhamit Gül'ün Dedesi Muhammed Emin Er'in Kabrini Ziyareti 129
EK D Muhammed Emin Er'in Gaziantep Yıllarından Bir Fotoğraf 130
EK E Muhammed Emin Er'in Mahmud Ustaosmanoğlu'nu Ziyareti 131
EK F Muhammed Emin Er'in Fıkıh Enstitüsü'de Prof. Dr. Mahmud Es'ad Coşan İle Beraberliği 132
EK G Muhammed Emin Er'in Kütüphanesi 133
EK H Muhammed Emin Er'in Başbakan Necmeddin Erbakan İle Bir Fotoğrafı 134
EK I Muhammed Emin Er'in Büyük Birlik Partisi Kurucu Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu İle Beraberliği 135
EK J Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Muhammed Emin Er'i Ziyareti Hastane Önünde Çekilen Bir Fotoğraf 136
EK K Muhamed Emin Er Amerika Uzay Üssü'nde 137
EK L Muhammed Emin Er'in Afgan Cihadına Katılması 138
EK M Muhammed Emin Er'in Son Yılları Hastanedeki Hâli 139
EK N Muhammed Emin Er'in Ankara'da Kılınan Cenaze Namazı (Cenaze Namazını Talebesi Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez Kıldırmıştır) 140
EK O Muhammed Emin Er'in Cenazesine Katılan Siyasiler (Bülent Arınç, Melih Gökçek, Bekir Bozdağ, Cemil Çiçek) 141
EK P Muhammed Emin Er'in Mezar Taşı ve Kabri 142
EK R Muhammed Emin Er'in İlmî İcazeti 143
EK S Muhammed Emin Er'in Talebelerine Vermiş Olduğu İlmî İcazet Örneği 144
EK T Muhammed Emin Er'in Tarikat Silsilesi 145
EK U Muhammed Emin Er'in Şeyhi Saîd Seydâ'dan Almış Olduğu Amelî İcazet'in İlk ve Son Sayfası 146
EK V Muhammed Emin Er'in Cemaatle Namaz Kıldığı Bir Esnada Yakınlarının Çektiği Fotoğraf 148
EK Y Muhammed Emin Er'in İstanbul Eyüp Sultanı Ziyareti 149

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

as.	**:** Aleyhisselam
bkz.	**:** Bakınız
c.	**:** Cilt
cc.	**:** Celle Celâluhu
b.	**:** Bin, İbn
çev.	**:** Çeviren
DİA.	**:** Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB.	**:** Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	**:** Hicrî
m.	**:** Milâdî
Haz.	**:** Hazırlayan
Hz.	**:** Hazreti
ö.	**:** Ölümü
s.	**:** Sayfa
sav.	**:** Sallallahu Aleyhi ve Sellem
thk.	**:** Tahkik eden
ter.	**:** Tercüme eden
vb.	**:** Ve benzeri
vd.	**:** Ve diğerler
ed.	**:** Editör
blm.	**:** Bölüm
ra.	**:** Radıyallahu anh
yay.	**:** Yayınları

1. GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, METODU VE ZORLUKLARI

1.1 Araştırmanın Konusu

1914-2013 yılları arasında yaşamış olan Muhammed Emin Er, Pakistan'da düzenlenen "Müslüman Âlimler Toplantısı"nda zamanın önde gelen ilk on Müslüman âlim arasında kabul edilmiştir. Muhammed Emin Er, bu ilmî kimliğinin yanı sıra tasavvufî kimliğe de sâhip bir mürşid-i kâmildir. Tezimizde böyle bir şahsın; hayatı, eserleri ve tasavvufî anlayışı konu edinilmiştir.

Tezin birinci bölümünde Muhammed Emin Er'in yaşamış olduğu çevre ve hayatı genel olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kısımda kendisinin yazmış olduğu hatıralar, kendisi hakkında yazılmış olan eserler ve kendisiyle yapılmış olan söyleşiler esas alınmıştır. Tezin ikinci bölümde ilmi kişiliği ekseninde tespit edilebilen eserleri incelenerek muhtevası hususunda bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise tasavvufî şahsiyeti konu edinilmiştir. Bu bağlamda eserlerinden ve bazı öğrencileriyle yapmış olduğumuz görüşmelerden yararlanılarak tasavvufî görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Burada belirtilmelidir ki; Muhammed Emin Er hakkında tezimizin bitmesine az bir zaman kala bizim çalışmış olduğumuz konuda bir tez ve bir makale yayınlanmıştır. Ayrıca Muhammed Emin Er hakkında bir sempozyum ve birçok anma programı yapılmıştır.[1]

1.2 Araştırmanın Amacı

İslam toplumlarında örnek alınan, insanlara rehber olan şahıslar her zaman bulunmuştur. Bu şahıslar her durumda insanlara yardımcı olmuş, doğruyu, sabrı hakkı tavsiye etmişlerdir. Onların bu tavsiyelerine uyan kimseler bu dünyada teslimiyetin

[1] Mehmet Cafer Varol'un yazmış olduğu tezin ismi "Seyda Muhammed Emin Er Hayatı, Eserler ve Tasavvufî Düşüncesi"dir. Mehmet Cafer Varol ve Hasan Kamil Yılmaz'ın yazmış oldukları makalenin ismi ise "Muhammed Emin Er'in Hayatı ve Tasavvufî Eserleri"dir. Sempozyum ise 27-28 Haziran 2021 tarihinde Ankara'da düzenlenmiştir. Düzenlenen sempozyumun ismi "İslam Medeniyetinde Âlim-2 Muhammed Emin Er"dir.

tadına varmışlar ve hayatlarını da bu çerçevede sürdürmüşlerdir. İslam toplumunda örnek alınan şahıslar ilim ve güzel ahlak vasıflarıyla temeyyüz etmişlerdir. Bu insanlar sahip oldukları bu hasletleri yaymak için sohbetler, seyahatler, dersler, tebliğler yapmışlardır. Muhammed Emin Er'de örnek alınan ve rehber edilen seçkin şahsiyetlerden birisidir. Bu tür şahsiyetler toplumların zenginlikleridir. Kültür ve medeniyet yolunun öncüsü konumunda olan bu şahsiyetlerin tanınması için yapılan çalışmalar o toplumun geçmişine sahip çıkmasını sağlayacaktır. Bu çerçevede Osmanlının son döneminde dünyaya gelmiş, Cumhuriyet döneminde yetişmiş ilmî ve edebî yönü güçlü bir mürşîd-i kâmil olan Muhammed Emin Er'i bilim dünyasına taşımak bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

1.3 Araştırmanın Metodu

Muhammed Emin Er'in hayatı, eserleri ve tasavvuf anlayışını konu ettiğimiz bu araştırmamızda öncelikle mutasavvıfımızın yaşamış olduğu dönemi ve olayları anlamak adına Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in kuruluşundan Emin Er'in vefatına kadar olan dönemde ülkede vuku bulmuş önemli olaylar kronolojik sıra takip edilmek suretiyle verilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızın birinci, ikinci ve üçüncü bölümleri ise Muhammed Emin Er'in bizzat kendisinin kaleme aldığı Arapça ve Türkçe eserler esas alınarak oluşturulmuştur. Bu bağlamda *Hatıralarım* adlı eser önemli bir kaynak olmuştur. Bunların yanı sıra İbrahim Halil Er'in Muhammed Emin Er hakkında yazmış olduğu *Son Osmanlı Âlimi* isimli eser ve ayrıca İbrahim Halil Er'in yayına hazırladığı *Muhammed Emin Er İle Söyleşiler* isimli eser istifade ettiğimiz diğer önemli kaynak eserlerdir. Çeşitli dergilerin Muhammed Emin Er ile yapmış olduğu söyleşiler ve bizzat kendimizin Muhammed Emin Er'in bazı aile fertleri ve talebeleriyle yaptığımız görüşmeler ve bu görüşmelerde tuttuğumuz notlarda tezin kaynakları arasında yerini almıştır. Konunun zenginleştirilmesi ve anlaşılır hâle gelmesi açısından da yer yer klasik tasavvufî eserlere müracaat edilmiş ve bu tür eserlerden istifade edilmiştir.

1.4 Araştırmanın Zorlukları

Muhammed Emin Er, 2013 yılında vefat etmiştir. Bizim kendisi ile hayatta iken görüşme imkânımız olmamıştır. Bu bağlamda ikinci bölümünde yer alan bazı hocaları hakkında verdiğimiz bilgiler kısıtlı kalmış ve bazılarının doğum ve vefat tarihleri tespit edilememiştir. Ayrıca Muhammed Emin Er'in okumuş olduğu eserlerin tam tespitinde de zorluklar yaşanmıştır.

Yaşamış olduğumuz diğer bir zorluk ülkemizi ve dünyayı tehdit eden COVİD-19 salgın hastalık sebebiyle bir süre kütüphanelerin kapalı kalmasıdır. Bu sebeple kaynak temininde zorluklar olmuştur. Ancak bu zorlukları kendi imkânlarımızla kitaplar temin ederek giderilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmamızda yaşamış olduğumuz diğer bir zorluk ise Muhammed Emin Er'in birçok eserinin matbu olmayışı, matbu olan bazı eserlerinin ise baskısının kalmayışıdır. Bu zorluklar Muhammed Emin Er'in oğlu İbrahim Halil Er'in bizlere bazı eserleri hakkında bilgiler vererek yardımcı olması, baskısı tükenen kitaplar hakkında yayınevleriyle iletişime geçilmesi ve ikinci el kitap satan sitelerinden bu eserlerin temin edilmesi suretiyle giderilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızda yaşamış olduğumuz diğer bir zorluk ise ulaştığımız bazı kimseler, Muhammed Emin Er ile ilgili bazı bilgi ve belgeleri bizlerle paylaşmaktan kaçınmışlardır. Faydalı olmak isteyen bazı kimseler ise istenilen bilgi ve belgeleri geç göndermişlerdir.

2. MUHAMMED EMİN ER'İN HAYATI

2.1 Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış

Muhammed Emin Er, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına ve onun yerine baki olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna şahit olmuş büyük bir âlim ve büyük bir mürşid-i kâmildir. Doksan dokuz yıllık ömrünün dokuz yılı Osmanlı Devleti'nde diğer kalan doksan yılı ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde geçmiştir. 1914 yılında doğduğunda Osmanlı tahtında Sultan Mehmed Reşad (ö. 1336/1918) vardır.

1909-1918 tarihleri arası Osmanlı Devleti'nin başında bulunan Sultan V. Mehmet Reşad, Sultan II. Abdülhamid gibi kudretli bir şahsiyetin yerini doldurabilecek bir halef olamamıştır.[2] Sultan V. Mehmet Reşat başta olduğu süreçte otoriteye tam anlamıyla sahip değildi. Otorite, daha çok İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin elinde bulunmaktaydı. Bu hükümet zamanında Osmanlıya, asabiyet ve ırkçı bir kavmiyetçilik hâkim olmuştur.[3] Sultan V. Mehmed Reşad'ın saltanatında 1911 yılında yapılan Trablusgarp Savaşı neticesinde Uşi Antlaşması yapılmış ve savaş sona ermiştir. Anlaşmaya göre Trablusgarp İtalya'ya bırakılmıştır.[4] 15 Ekim 1912'de yapılan bu anlaşma ile Osmanlı Devleti'nin artık Afrika'da hiçbir toprağı kalmamıştır.[5]

1912 yılında başlayan Balkan Savaşı sonucunda ise Avrupa devletlerinin asırlardır hayal ettikleri gibi Osmanlı Devleti Balkanlar'daki tüm topraklarını kaybetmiştir.[6] 1913'de imzalanan Bükreş Anlaşması ile Balkanlarda oluşan yeni sınırlar resmiyete dökülmüş ve bu antlaşma neticesinde Edirne ve Doğu Trakya Osmanlı Devletine bırakılmıştır.[7]

---

[2] İsmail Hâmi Danışmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972), c. 4/380.
[3] Ali Muhammed Sallabi - Cezayir Polat, *Osmanlı Tarihi Kuruluşu Yükselişi Çöküşü* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2016), 583.
[4] Veli Şirin, *Ana Hatlarıyla Siyasi Kültürel Osmanlı Tarihi* (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2020), 151.
[5] Danışmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4/384-386.
[6] Şirin, *Ana Hatlarıyla Osmanlı Tarihi*, 154.
[7] Danışmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4/407.

Muhammed Emin Er'in doğduğu yıllara denk gelen önemli olaylardan birisi de Birinci Dünya Savaşı'dır. Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) başlayınca Osmanlı ittifak devletleri (Almanya ve Avusturya) safında savaşa katıldı.[8] Birinci Dünya Savaşında Kafkasya Cephesi, Kanal Cephesi, Irak Cephesi ve Çanakkale Cephesi Osmanlı toprakları üzerinde açılmış olan cephelerdir. Türk askerlerinin Avrupa'da savaştığı cepheler Galiçya, Romanya ve Makedonya Cepheleri'dir.[9]

I. Dünya Savaşı henüz sona ermeden Sultan V. Mehmed Reşad 3 Temmuz 1918 tarihinde vefat etmiş ve yerine Mehmed Vahdeddin geçmiştir. Sultan VI. Mehmed Vahdeddin Osmanlı tahtına oturduğunda Birinci Dünya Savaşı sona ermek üzereydi. Osmanlı Devleti'nin orduları hemen hemen bütün cephelerde mağlup olmuşlardı. Saltanatından 4 ay geçmeden, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütârekesi imzalandı. Bunu Osmanlı topraklarının İtilaf Devletleri tarafından işgali takip etti. Devlet idaresi bakımından işgallerin en acısı, 16 Mart 1920'de gerçekleşen İngilizler'in İstanbul'u işgalidir. İstanbul'un işgalinden sonra Büyük Millet Meclisi Ankara'da toplanmıştır. Sultan VI. Mehmed Vahdeddin döneminde ülkenin idari ve ekonomik yapısı çöküş noktasına gelmiştir.[10]

10 Ağustos 1920'de, Paris/Sevr antlaşması yapıldı. Ancak padişah tarafından tasdik edilmedi. Anlaşma sadece Yunanistan parlamentosu tarafından tasdik edildi. Barış antlaşmasına rağmen Yunanlılar Batı Anadolu'da sürdürmüş oldukları ileri hareket ve işgallerine kanlı bir şekilde devam ettiler. 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmış olan Büyük Millet Meclisi, 19 Ağustos'taki tarihi toplantısında Sevr Antlaşması'nı kabul etmiş olan Saltanat Şûrâsı âzalarını ve antlaşmaya imza koyan delegeleri "vatan haini" olarak ilan etti ve antlaşmayı tanımadığını bütün dünyaya bildirdi.[11]

[8] Sallabi - Polat, *Osmanlı Tarihi Kuruluşu Yükselişi Çöküşü*, 584.
[9] Danışmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4/410-420.
[10] Danışmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4/441-468.
[11] Danışmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4/465.

Saltanat 1 Kasım 1922'de kaldırılmış ve Türk devleti yeni bir sürece girmiştir. Saltanatın kaldırılması, Mustafa Kemal'in gerçekleştirmiş olduğu en önemli inkılaplardan biridir. Saltanatın kaldırılmasından sonra Sultan Vahdettin'in yetkileri sınırlandırılmış ve buna bağlı olarak Sultan Vahdettin, İngilizlere sığınarak Malta'ya kaçmıştır. Bunun sonrasında halifeliğe Abdülmecid seçilmiştir.[12]

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet resmi olarak ilan edilip, Mustafa Kemal Atatürk Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı seçildi. Başta Kazım Karabekir olmak üzere İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve diğer önde gelen paşalar, Hilafet makamının birleştirici olmadığına inanmaktaydılar.[13] Yeni devletin idaresi 3 Mart 1924'de halifeliği kaldırdı. Cumhuriyet'in ilk döneminde dinin kurumsal bağlarının koparılıp dine atfedilen anlamın ikincil bir konumda tutulmak istendiğini göz önüne seren siyasi gelişmelerden bir tanesi de halifeliğin kaldırılışıdır.[14]

Bu dönemde tekke ve tarikatların kapatılıp kapatılmaması konusunda ciddi tartışmalar olmuştur. Bir grup tekke ve tarikatların kapatılmasını savunurken diğer bir grup ise kapatılmayıp ıslah edilmesini savunmuşlardır. Kapatılmasını savunanlar batı düşüncesine sahip kimselerdir. Bu gruba göre tasavvuf ve tarikatlar ülkenin gelişmesine, büyümesine ve muasır medeniyetler seviyesine çıkmasına engeldir.[15] Tasavvuf ve tarikatların kapatılmamasını savunanlara göre ise tasavvufi hayattaki çöküntü ve Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu kötü durum inkâr edilemez. Ancak bunun faturasını kapatma şeklinde tarikatlara kesmek doğru değildir. Tasavvufi hayat toplum için bir ihtiyaçtır. Bu yüzden de bu hayatın ortadan kaldırılmaması gerekir.[16] Muhammed Emin Er'in babasının vefatı da bu tarihe denk gelmektedir. Baba Zünfügül evladının medreselerde tahsilini tamamlayıp büyük âlim olmasını çok istemiştir. Zülfügül medreseler kapatılınca bu en büyük arzusunun yerine getirilemeyeceğinin derin üzüntüsüyle yataklara düşmüş ve son zamanlarında "Anladım bu Türkiye'nin istikbali çok karanlık. Baksana makâm-ı hilafeti bile kaldırdılar ve medreseleri

[12] Sevin İnce, *Saltanatın Kaldırılması ve Türk Basınına Yansımaları* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 158.
[13] Ahmet Kekeç vd., *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Cumhuriyet'ten Günümüze Yakın Tarih Ansiklopedisi* (İstanbul: Vakit Yayınları, ts.), c. 3/7.
[14] Mehmet Erkol, *Cumhuriyetin Din Politikası(1923-1939)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 146.
[15] Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri* (İstanbul: Degâh Yayınları, 2020), 53.
[16] Kara, *Tasavvuf Hareketleri*, 57.

kapattılar. Türkiye artık dinsizliğe doğru yol alıyor!" diyerek gelecekle ilgili kaygı ve üzüntülerini belirtmiştir. Hatta: "Ben o günleri görmesem daha iyi olur, çünkü dayanamam." diyerek ölmeyi candan arzu etmiştir. Nitekim 25 Kasım 1925 tarihinde baba Zülfügül dünyasını değiştirmiştir.[17] Aradan kısa bir vakit geçtikten sonra tekke ve tarikatların kapatılmasını savunan grup galip gelerek ülkede 30 Kasım 1925'de 1341 tarih ve 677 sayılı "Tekke ve zaviyeler ile türbelerin kapatılmasına ve türbedarlıklar ile bir kısım ünvanların men ve ilgasına dair kanun" kabul edildi. Bundan sonra Türkiye'de bulunan bütün tekke ve zaviyeler kapatıldı. Türbedar, şeyh, derviş, mürit, dede, seyit, çelebi gibi bazı unvanları yasakladı.[18]

10 Nisan 1928 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye'nin ikinci maddesinde bulunan "Türkiye devletinin dini, İslâm'dır" ifadesi çıkarıldı. Cumhurbaşkanı ve milletvekillerinin yemin metninde bulunan dinî öge kaldırıldı. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yer alan "Ahkâm-ı şer'iyye'nin tenfizi (dini hükümlerin uygulanması)", Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görevleri arasından çıkarıldı.[19]

1 Kasım 1928 tarihinde İslami harfler yürürlükten kaldırılıp Latin harfleri kabul edildi. Kur'an ve İslami ilimleri öğrenmek yasaklandı. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde görülen bu tür olaylar Muhammed Emin Er'in ilim tahsilini zorlaştırmıştır. Çünkü artık eski alfabe yasaklanmış ve yeni alfabe ile dersler yapılıyordu. Bu ortamda eski usulle ders veren hocalar ise takibe alınıyordu. Bu durumda Muhammed Emin Er, yeni alfabeyi de öğrenmeyi arzu etmiş ve kısa sürede yeni alfabeyi öğrenmiştir.

Toplum ve idarede 1930 yılında meydana gelen Menemen Olayı'ndan sonra tekkelere karşı menfi bakış çok arttı. Artık bu kurumların iyi taraflarından bahsedilemez olmuş ve hiç kimse tekke ve tarikat kelimelerini ağzına bile almak istemez hâle gelmiştir.[20] 30 Ocak 1932 tarihine gelindiğinde ezanlar Türkçe okunmaya başlamıştır. Toplumun genel ekseriyeti bu uygulamayı kabul etmemiştir. Kabul etmese de bu uygulama 1950 yılına kadar devam etmiştir.

---

[17] İbrahim Halil Er, *Seydâ Muhammed Emin Er İle Söyleşiler* (İstanbul: Mevsimler Kitap Yayıncılık, 2017), 8.
[18] Erkol, *Cumhuriyetin Din Politikası(1923-1939)*, 219.
[19] Erkol, *Cumhuriyetin Din Politikası(1923-1939)*, 220.
[20] Kara, *Tasavvuf Hareketleri*, 198.

Osmanlının son yıkılış dönemindeki sıkıntılar ve yerine kurulan yeni devletin bazı menfi uygulamaları sebebiyle toplumda dini ilimleri öğrenmek için bir hoca bulmak oldukça zorlaşmıştır. Bazı baskılardan dolayı da dini eğitimler gizlice yapılır hâle gelmiştir. Muhammed Emin Er, bu şartlar altında ilim öğrenmek için birçok zorluklarla karşılaşmıştır. İlim tahsili için yanına gittiği bazı kimseler yasaklardan dolayı kendisini kabul edemeyeceklerini söylemişlerdir. Gittiği bazı ilim müesseseleri maddi imkânsızlık ve yiyecek sıkıntısı çekildiği için kapatılmış, bazıları da kalacak yeri olmadığı için kendisini kabul edemeyeceklerini söylemişlerdir. Bunca engele rağmen Muhammed Emin Er asla pes etmemiş sürekli istifade edeceği hoca aramıştır. Muhammed Emin Er Türkiye'de bu zorluklar neticesinde artık ilim tahsil edemeyecek seviyeye gelindiği için 1943 yılında Suriye'ye gitmiştir. Burada muhtelif üstatlardan dersler almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde tek parti döneminin sonuna kadar dinî faaliyetlerin sıkı bir denetim altında tutulabilmesine rağmen 1946'da çok partili siyasal rejime geçilmesiyle birlikte bu konuda bazı esneklikler görülmeye, tekke ve tarikatlara karşı menfi tutum bir nebze de olsa değişmeye başlamıştır.[21] Bu değişimi fırsat bilen Muhammed Emin Er 1948 yılında Suriye'den Türkiye'ye dönüş yapmıştır. 1950'den sonra Türk politikasında laiklik konusunda ılımlı bir hava oluşmuştur.[22]

16 Haziran 1950 tarihinde Adnan Menderes hükümeti döneminde ezanlar tekrar Arapça olan aslî suretinde okunmaya başlanmıştır. 4 Kasım 1950 tarihinde ilkokul programlarına din dersleri dâhil edilmiştir.[23]

1950'li yılların tasavvufi örgüsüne bakıldığı zaman görülmekte olan manzaralardan bir tanesi de siyasi yönetim ile tartışmadan ve onunla takışmadan sessiz bir şekilde akıp giden, belli ölçüde içine kapalı, belli ölçüde gizli gönül sohbetleridir.[24] Ancak bu değişim 27 Mayıs 1960 yılında yapılan askeri darbe ile son bulmuştur. Yönetime el

[21] Zeynep Özcan, *Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat(1938-1950)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 76.
[22] Özcan, *Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat(1938-1950)*, 79.
[23] Sinan Ateş, *Cumhuriyet Döneminde Din Politikası ve Din-Siyaset İlişkisi (1946-1960)* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2018), 4.
[24] Kara, *Tasavvuf Hareketleri*, 255.

koyanların yakın takibe aldığı en önemli zümre, dinî hassasiyeti olan zümreler olmuştur.[25]

26 Ocak 1974 tarihinde kurulan Erbakan-Ecevit koalisyon hükümetiyle beraber İslamî anlayışlara karşı bir yumuşama belirgin bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır.[26] 1974 yılında Muhammed Emin Er ile hükümetin bir parçası olan Necmeddin Erbakan arasında yüz yüze bir görüşme vuku bulmuştur. Bu görüşmede Muhammed Emin Er, Necmeddin Erbakan'ı takdir etmiş ve samimi bir Müslüman olduğunu ifade etmiştir.[27] 1974 tarihinden itibaren oluşan bu yumuşama ortamı 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan askeri darbe ile son bulmuştur. Bu askeri hareketle tasavvufi kuruluşlar kapatılmış ve önderlerinin bazıları gözaltına alınmış, bazıları da sürgüne gönderilmiştir.[28]

1990'lı yılların başlarında tekke ve tarikatların ne olacağı konusu Alevilik ve cem evleri ile gündeme gelmiş, tasavvufi hayat ve tekkeler 1997'nin ilk aylarında 28 Şubat sürecinin başlarında Türkiye gündeminin ilk sırasında yer almıştır.[29] 28 Şubat 1997 yılında yapılan askeri darbe neticesinde Necmettin Erbakan'ın Başbakanlık yaptığı 54. Türkiye Hükûmeti dağıtılmıştır. 3 Kasım 2002 tarihinde kurulan 58. Türkiye Hükümeti zamanına kadar bu sıkıntılar devam etmiştir. Bu dönemden sonra ülkede rahatlamalar olmuştur.

Muhammed Emin Er, 6 Temmuz 2011 tarihinde kurulun 61. Türkiye Hükûmeti idaresi zamanında da vefat etmiştir.

[25] Kara, *Tasavvuf Hareketleri*, 276.
[26] Kara, *Tasavvuf Hareketleri*, 313.
[27] Muhammed Emin Er, *Hatıralarım* (Ankara: MGV Yayınları, 2017), 302.
[28] Kara, *Tasavvuf Hareketleri*, 356.
[29] Kara, *Tasavvuf Hareketleri*, 429.

2.2 Doğumu ve Ailesi

Muhammed Emin Er, Diyarbakır'ın Çermik[30] ilçesinin Kiloyan (yeni ismi Kalaç) köyünde dünyaya gelmiştir.[31] Muhammed Emin Er'in doğum tarihi konusunda farklı tarihler söz konusudur. Bunlardan birisi resmi olarak nüfus cüzdanına o günün şartları gereği gecikmeli olarak yazılmış olan 1919 tarihidir. Ancak Emin Er bu tarihin doğru olmadığını bizzat kendisi söylemiştir. Diğeri ise 1905 tarihidir. 1905 tarihine delil Muhammed Emin Er'in Kalaç köyündeki bazı kimselerin köy meydanında "Sultan Reşat idareye geçti." dediklerini hatırladığını ifadesidir. Sultan Reşat 1909 tarihinde Osmanlı idaresinin başına geçtiğine göre Emin Er o tarihlerde dört beş yaşlarında olması gerekir. Bir diğer tarih ise Emin Er'in *Hatıralarım* isimli eserinde zikretmiş olduğu 1914 tarihidir. Emin Er bu eserinde doğum tarihinin 1914 olduğunu ancak o günün şartları gereği resmi kaydının gecikmeli olarak 1919 yılında yazıldığını beyan ederek gidermiştir.[32] Bu verilen farklı tarihler içinde Muhammed Emin Er'in doğum tarihi olarak 1332/1914'ü tarihini kabul etmek en doğru olanıdır.

Muhammed Emin Er'in mensup olduğu aile aslen Iraklıdır. Dedeleri Irak'tan gelerek Diyarbakır'a yerleşmişlerdir.[33] Bu aile soyadı kanunundan önce "Mirâni" olarak bilinirdi. Muhammed Emin'in "Er" soyadı Kürtçe "mir" kelimesine dayanmaktadır. Türkçe'de bu kelime "er" anlamına gelmektedir.[34]

Bu ailenin Mirâni lakabı almasında dedelerinin cesur ve kahraman kimseler olmaları etkili olmuştur. Muhammed Emin Er'in baba tarafından büyük dedesinin ismi tam olarak bilinmemesine rağmen, esmer olduğu için "Karo" lakabıyla tanınır olmuştur. Dede Karo Kuzey Irak'tan gelerek Diyarbakır'ın Çermik ilçesinin Kiloyan köyünü mesken tutmuştur ve burada Ahmet isminde bir oğlu olmuştur. Onunda 10-12 kadar

---

[30] Çermik, Diyarbakır ilinine bağlı bir ilçedir. Eski adı Aberna'dır. Çermik ilçesi bugünkü adını ise dünyaca meşhur kaplıcalarından almıştır. Çermik'in 2006 tarihi itibarıyla merkez nüfusu 21.000 civarıdır. Çermik ilçesinin nüfusunun büyük bir kısmını Zazalar olmak üzere Türkmenler, Zazalar ve Kürtler oluşturmaktadır. Çermik, eski büyük Türkmen şehri ve "Türk milliyetçiliğinin babası" olarak kabul gören Türk düşünür Ziya Gökalp'in de memleketidir. İlçede Artuklu Beyliği döneminden kalma birçok tarihi eser mevcuttur. Bunların başlıcaları; Haburman Köprüsü, Çeteci (Bande) Abdullah Paşa Medresesi, Çermik Hamamı ve Bandeler Çeşmesi'dir. Çermik kaplıcaları Bandeler döneminde yaptırılmıştır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ermik, (05.01.2021))

[31] Muhammed Emin Er'in Çermik Kalaç Köyündeki Doğduğu ev için bkz: EK A.

[32] Er, *Hatıralarım*, 328.

[33] Muhammed Emin Er, *Ahlâk Risâlesi*, çev. Abdullah Ünalan - İbrahim Halil Er (İstanbul: Mevsimler Kitap Yayıncılık, 2017), 6.

[34] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 6.

çocuğu olmuştur. Bu çocuklardan Ali ismindeki oğlundan da Muhammed Emin Er'in babası dünyaya gelmiştir.[35]

Muhammed Emin Er'in annesi Hasan kızı Havva, babası ise Ali oğlu Zülfikar'dır.[36] Baba Zülfikar, toplumda 'Zülfügül' lakabı ile meşhur olmuştur.[37] Zülfikar bölgenin zenginlerinden olup, Mirâni aşiretinin reisi konumundadır. Kendisine ait birkaç köyü olan Zülfikar, çevresine hayırlar yapan sâlih bir şahsiyettir. Anne Havva Hanım, Muhammed Emin Er henüz dört yaşında iken vefat etmiştir. Daha sonra babası Zülfikar yeni bir hanımla evlenmiş ve çocuğunun yeni hanımını yadırgamaması için: "Annen sağ oldu ve değişerek bu hâlde geri geldi" demiştir.[38] Dört yaşında annesini kaybeden Muhammed Emin Er, on bir yaşında da babası Zülfikar'ı kaybetmiştir. Babası vefat ettiğinde tarih 25 Kasım 1925 yılını göstermektedir.[39]

Muhammed Emin Er, kendisiyle yapılan bir mülakatta babasının son zamanlarına dair şu bilgileri nakletmektedir: "Bugün hala hatırlıyorum. Ben tam 10 yaşını bitirip 11 yaşına girmişken "Halifelik" kaldırıldı. Arkasından medreseler kapatılıp, Şer'iyye Vekâleti gibi önemli vekillikler sona erdirilince ve hatta tekkeler, zâviyeler ve türbeler de kapatılmaya başlanınca, babamı çok derin bir üzüntü aldı. Zavallı babam benim medreselerde tahsilimi tamamlayıp büyük âlim olmamı isterdi. Medreseler kapatılınca bu en büyük arzusunun yerine getirilemeyeceğinin derin üzüntüsüyle adamcağız yataklara düştü ve bana son zamanlarında "Anladım bu Türkiye'nin istikbali çok karanlık. Baksana makâm-ı hilafeti bile kaldırdılar ve medreseleri kapattılar. Türkiye artık dinsizliğe doğru yol alıyor!" diyerek gelecekle ilgili kaygı ve üzüntülerini belirtmişti. Hatta: "Ben o günleri görmesem daha iyi olur, çünkü dayanamam." diyerek ölmeyi candan arzu etmişti. Nitekim 25 Kasım 1925 tarihinde gerçekleştirilen şapka devriminden önce, şapka giymeden babam dünyasını değiştirdi."[40]

---

[35] Er, *Hatıralarım*, 23
[36] Er, *Hatıralarım*, 23.
[37] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 6.
[38] Er, *Hatıralarım*, 25.
[39] Muhammed Emin Er'in Babası Zülfikar'ın M için bkz: EK B.
[40] İbrahim Halil Er, *Seydâ Muhammed Emin Er İle Söyleşiler* (İstanbul: Mevsimler Kitap Yayıncılık, 2017), 8.

Baba Zülfikar'ın vefatı bir suikast sonucunda gerçekleşmiştir. Suikastı Muhammed Emin Er'in dayıları gerçekleştirmiştir. Zülfikar, sabah namazını kılmak için evin dışında bulunan lavaboya abdest almak için gittiğinde kan davalı oldukları Muhammed Emin Er'in dayıları kurmuş oldukları planı uygulamış ve orada Zülfikar'ı öldürülmüşlerdir. Ailenin Kan davasına kurban verdiği tek kurban babası değildir, Muhammed Emin Er'in amcasını da kan davalıları olan kimseler dağda kıstırıp bir mağarada taşla vurarak öldürmüşlerdir. Muhammed Emin Er'in dayıları öyle şerli insanlar olmalıdır ki bölgede kendilerinden çekinen insanlar bu cinayet işlenirken çığlıklarını duydukları halde kimse yardım etmemiştir.[41]

Babası vefat ettikten sonra Muhammed Emin Er üvey annesinin ve daha sonra da ağabeyinin yanında hayatını devam ettirmiştir. Bu esnada ailesinin keçilerine çobanlık yapmıştır. Çobanlık yaparken kâğıt ve kalem bulmakta zorluk çeken Muhammed Emin Er, düz satıhlı taşlar bularak onlar üzerine yazı yazmaya çalışmıştır. Bunun dışında da atılan tütün paketleri kâğıtlarını toplamış ve o kâğıtlarının üzerine de yazılar yazmıştır. Böylelikle Osmanlıca alfabeyi kendi kendine öğrenmiştir. Kendi kendine okumayı öğrendiği için insanlar onun hakkında "Hızır ona uykuda ders veriyor" demişlerdir.[42]

2.3 Evliliği

Muhammed Emin Er, otuz yaşlarında Fatma[43] isminde bir hanımla evlenmiştir. Bu evlilik Muhammed Emin Er'in hocası Molla Abdussamed'in vesilesi ile olmuştur. Molla Abdussamed bir gün Muhammed Emin Er'e " Bir koşumuzun aslen Lice'li[44] olan bir kızı vardır. Âilesinden âlimler çıkmıştır. Seni onula evlendireyim. " demiştir. Muhammed Emin Er, önce eğitim almaya devam etmek istediğini söylemiş ancak sonra kabul etmiş ve Fatma hanımefendi ile evlilikleri gerçekleşmiştir.[45] Bu evlilikten 2 oğlu ve 5 kızı dünyaya gelmiştir. Çocuklarının isimleri büyükten küçüğe doğru şu

[41] İbrahim Halil Er, *Son Osmanlı Âlimi* (Ankara: Muhammed Emin Er Derneği Yayınları, 2014), 23.
[42] Er, *Hatıralarım*, 33.
[43] Fatma hanımefendi Muhammed Emin Er'in hocası Molla Abdussamed'in komşularının kızıdır. (Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 76.)
[44] Lice (Kürtçe: Licê), Diyarbakır iline bağlı bir ilçedir. Diyarbakır'ın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Tam konum şu şekildedir: https://www.google.com/maps/place/Lice%2FDiyarbak%C4%B1r/@38.4626437,40.3898562,10z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x407379aa7b6f479d:0xdc743492bcab95f7!8m2!3d38.4249512!4d40.6704089, (08.03.2022).
[45] Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 76.

şekildedir: Saliha, Meliha, Nefise, Mehmet, Halime, Zeynep ve İbrahim Halil[46]. Kızı Saliha Gül Hanımefendi Nisan 2021 tarihinde vefat etmiştir. Saliha Hanımefendi 66. Türkiye Hükümeti'nde görev yapan Adalet Bakanı Abdülhamid Gül'ün annesidir.[47] Muhammed Emin Er'in oğlu Mehmet Er avukatlık yapmaktadır. Diğer bir oğlu İbrahim Halil Er ise tarih, ilahiyat ve eğitim alanında çalışmalar yapan eğitimci bir yazardır. İbrahim Halil ile Zeynep ikiz kardeştirler.

2.4 Öğrenim Hayatı

Muhammed Emin Er, çocukluğundan beri ilim tahsili hususunda aşırı istek ve arzulu olmuştur. Bu arzusuna ulaşmak için sürekli ağlamış ve Allah'a yalvarmıştır.[48] Her fırsatta faydalanılabilecek ilim sahibi bir kimse aramıştır. Onu bulduğu zaman onun yanına yanaşmış, yazdıklarını ona göstermiş ve yanlışlarını düzelterek doğrusunu öğrenmeye çalışmıştır.[49] Hatta bu maksatla uzun yolculukları bile göze almıştır.[50] Bu gayretleri sonunda mektup yazabilecek ve Osmanlıca kitapları okuyabilecek hâle gelmiştir.[51]

1928 yılında İslamî harfler yürürlükten kaldırılıp Latin harfleri kabul edildiğinde Kur'an ve İslami ilimleri öğrenmek yasaklanmıştır. Bu olay Muhammed Emin Er'in ilim tahsil etme isteğini uzun bir müddet köreltmiştir. Çünkü artık yeni harflerle ders talimi başlamış ve eski usulle ders veren hocalar ise takibe alınmıştır. Bu durum karşısında Muhammed Emin Er yeni alfabeyi de öğrenmeyi arzu etmiş ve kısa sürede yeni alfabeyi öğrenmiştir.[52]

Harf inkılabının gerçekleşmesi ve buna bağlı olarak Arapçanın yasaklanması ve medreselerin kapatılmasına rağmen Muhammed Emin Er Diyarbakır, Siirt, Elazığ ve Van gibi bazı illere gitmiş zor şartlar altında buralarda medrese usulü ders görmeye gayret göstermiştir. Ancak dönemin şartları daha da zorlaştığını gördüğünde rahat bir ortamda İslâmî ilimleri tahsil etmek için Suriye'ye gitmeyi planlamıştır. Bu plana

[46] İbrahim Halil Er ile 04.10.2021 tarihinde yapılan telefon görüşmesi
[47] Tükriye Cumhuriyeti 65. ve 66. Hükûmet'te Adalet Bakanlığı Görevinde Bulunan Abdülhamit Gül'ün Dedesi Muhammed Emin Er'in Kabrini Ziyareti için bkz: EK C.
[48] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 7.
[49] Er, *Hatıralarım*, 33.
[50] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 7.
[51] Er, *Hatıralarım*, 33.
[52] Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 35.

uygun olarak ilk önce Gaziantep'e gitmiş ancak oradan Suriye'ye geçme imkânı bulamayınca buradan Adana'ya, Adana'dan da İstanbul ve Bursa'ya geçmiştir. Ancak Yedi sene devam eden seferleri boyunca tebliğ ve tedris faaliyetlerini aksatmamıştır. Bu sürenin sonunda Rüyasında Hızır (a.s.)'ı görmüş, onun işareti üzerine sıla-i rahim niyetiyle memleketi Diyarbakır'a geri dönmüştür.

Muhammed Emin Er, bir gece rüyasında gökten ilâhî olarak geldiğini zannettiği bir ses işitmiştir. Rüyada kendisine şöyle denmiştir: "Git! Senin gittiğin yol; şeriat, tarikat ve hakikat yoludur." Görmüş olduğu bu rüya ona ne yapması gerektiğini açıkça göstermiştir.[53] Gördüğü bu rüyadan kısa bir süre geçtikten sonra Muhammed Emin Er tahsil için 1943 yılında Suriye'ye sefer etmiştir.[54]

Muhammed Emin Er, Suriye'ye gidişini şu şekilde anlatmaktadır: "Kısırtepe denilen sınıra sıfır kilometre olan bir mevki vardı. Tabi o zamanlar sınırda tel filan yoktu. Hatta çok yerde mayın da yoktu. Ben sınır nöbetçi askerinin uykuda olduğu bir zamanda yani tam sabah namazı vaktinde hududu geçerek Suriye'ye girdim."[55] Suriye'de birçok hocadan ilim tahsilinde bulunan Muhammed Emin Er Türkiye'de olduğu gibi Suriye'de de birçok zorlukla karşılaşmıştır. Bu zorluklardan bir tanesi de hapse atılması olmuştur. Hapse atılması hadisesi şu şekildedir:

Muhammed Emin Er, yolda bir Suriye jandarması ile karşılaşmış ve jandarma kendisine kimlik sormuştur. Jandarmanın sorgusunda Muhammed Emin Er'in üzerinde Türkiye Cumhuriyeti nüfus cüzdanı ve Türk parası bulunmuştur. Pasaportunun olmadığı ve Suriye'ye kaçak geldiği anlaşılınca kendisini casusluk ile suçlayarak karakola götürmüşlerdir. Karakolda bulunan diğer kimseler Muhammed Emin Er'e senin casus olduğun tespit edilirse seni hapishaneye değil hemen burada infaz ederek öldürürler demişlerdir. Sorguda casus olduğuna dair güçlü bir kanıt bulamayınca Muhammed Emin Er'i hapse atmışlardır. Muhammed Emin Er çok zor şartlarda beş ay boyunca hapishanede kalmış ve bu süre zarfında da mahkemeye çıkarılmamıştır. Bunun üzerine Muhammed Emin Er bir dilekçe yazmıştır. Hapishane müdürü dilekçeyi okuyunca kendisini yanına çağırarak bu dilekçeyi kendisinin yazıp

[53] Er, *Hatıralarım*, 45.
[54] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 7.
[55] Er, *Muhammed Emin Er İle Söyleşiler*, 8.

yazmadığını anlamak için sorular sormuş, kendisinin yazdığını anlayınca işleme koymuştur. Daha sonra Muhammed Emin Er buradan "Hazırcan" adında şartları daha iyi olan başka bir hapishaneye gönderilmiştir.[56] 1943 yılında Muhammed Emin Er bu hapishaneye geldikten birkaç gün sonra Şükrü el-Kuvvetli Suriye Cumhurbaşkanı olmuştur. Şükrü el-Kuvvetli[57] ilk iş olarak mahkûmlara af çıkarmakla göreve başlamış ve bu af sayesinde Muhammed Emin Er de hapisten kurtulmuştur.[58]

Suriye Polis Teşkilatı, "Af Kanunu" çıktıktan sonra Suriye'de kalabilmesi için Muhammed Emin Er'den bir kefil göstermesini istemiş eğer bir kefil bulamazsa kendisini sınır dışı edeceklerini söylemiştir. Bunun üzerine Muhammed Emin Er aslen Türk olan ve Suriye Parlamentosu'nda milletvekili olarak görev yapan Hocanın oğlu Hasan Ağa'yı kefil göstermiştir. Bu kefil üzerine Muhammed Emin Er serbest bırakılmıştır. Muhammed Emin Er serbest bırakıldıktan sonra Amud'a gitmiş ve burada bulunan eski medresesini ziyaret etmiştir. Orada hiç talebe kalmadığını gördüğünde de üzülmüştür. Bu ortamda Suriye'de eğitim yapamayacağını anlayan Muhammed Emin Er, Türkiye'ye dönmeden Şeyh Ahmed Haznevî'yi ziyaret etmeyi kararlaştırmıştır.[59] Bu ziyaretten sonra Muhammed Emin Er, 1948 yılında Türkiye'de yavaş yavaş dini serbestliğin baş göstermesini de fırsat bilerek Türkiye'ye dönüş yapmıştır.[60]

2.5 Resmi Görevi

Muhammed Emin Er, bir gece rüyasında Kâbe'nin yıkılmış ve harap bir halde olduğunu görmüştür. Bu rüyayı şeyhi Seydâ el-Cezerî'ye anlatmıştır. Seydâ el-Cezerî rüyayı "Gaziantep ve çevresi dinini kaybetmek üzere o yüzden oraya gitmelisin" şeklinde yorumlamıştır. Bu yorum üzerine Muhammed Emin Er 1961 yılında Gaziantep ilinin Nizip ilçesine bağlı Kıratlı köyüne gitmiş ve burada fahri imam olarak göreve başlamıştır. Muhammed Emin Er Gaziantep'e gittiğinde 47 yaşında idi.[61] Muhammed Emin Er Kıratlı köyüne gittiğinde köy ahalisinin dini yönden çok zayıf

[56] Er, *Hatıralarım*, 61-66.
[57]Muhammed Emin Er'in Suriye'de kaldığı sürece idarede Şükrü el-Kuvvetli yer aldı. Şükrü el-Kuvvetli; 1891 Şam doğumlu olan Kuvvetli, 1967 yılında Lübnan'da vefat etmiştir. (Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 63.)
[58] Er, *Muhammed Emin Er İle Söyleşiler*, 11.
[59] Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 64.
[60] Er, *Muhammed Emin Er İle Söyleşiler*, 12.
[61] Muhammed Emin Er'in Gaziantep Yıllarından Bir Fotoğrafı için bkz: EK D.

olduğunu görmüştür. Bu köyde Muhammed Emin Er'in çok gayreti olmuştur. Zamanla o köye minareli yeni bir cami yaptırmıştır. Kıratlı köyünde birçok talebe yetiştirmiş hatta icâzet verdiği talebeler olmuştur. İcazet verdiği bazı talebeleri o zamanlar her yerde maaşlı imam olmadığı için bölgedeki imamsız köylere göndermiştir. O zamanlar köylüler kendi imamlarının masraflarını kendileri karşılıyorlardı.[62]

İmamların masraflarının köylüler tarafından karşılanması hususunu Muhammed Emin Er Said Nursi'ye ücret karşılığı mı yoksa zekât ile mi vazife yapalım diye sormuştur. Said Nursi de "Ücrette mihnet vardır. Zekât ile yaparsınız. Allah, sizin rızkınızı onların eliyle göndermiştir. Zekât verilen mal esas olarak onların değildir." demiştir.[63]

Muhammed Emin Er, fahri olarak görev yaptığı yıllarda devlet idaresi kadroya atanmak için diploma şartı getirmiştir. Bu şart üzerine Muhammed Emin Er kısa süre içinde imtihanlarda başarılı olarak, diplomasını almış ve resmî kadroya tayin edilmiştir.[64] Nizip ilçesine bağlı Kıratlı köyünde bir süre vazife yapan Muhammed Emin Er daha sonra Gaziantep merkeze nakil olmuştur. Burada imam, müezzin ve öğretmenlere, kıraat, tefsir, hadis, fıkıh ve akâid gibi bazı dersler vermiştir.[65] Gaziantep'te beş sene kadrolu olarak görev yaptıktan sonra ise emekli olmuştur.[66]

2.6 Görüşmüş Olduğu Önemli Şahsiyetler

Muhammed Emin Er, gerek âlimler gerekse siyaset liderleri tarafından sevilip sayılan birisiydi. Bu sebeple kimi zaman bu kimseler Muhammed Emin Er'i ziyaret etmişler, kimi zaman da Muhammed Emin Er kendilerini ziyaret edip görüşmeler yapmıştır. Bu kısımda Muhammed Emin Er ile mülakiliği olan bazı meşhur isimleri zikretmek yerinde olacaktır.

---

[62] Er, *Hatıralarım*, 151-152.
[63] Er, *Muhammed Emin Er İle Söyleşiler*, 27.
[64] Er, *Muhammed Emin Er İle Söyleşiler*, 27.
[65] Er, *Hatıralarım*, 152.
[66] Er, *Muhammed Emin Er İle Söyleşiler*, 27.

2.6.1 Bediuzzaman Said Nursi (ö. 1379/1960)

Muhammed Emin Er'in görüştüğü meşhur isimlerden birisi Bediuzzaman Said Nursi'dir. Muhammed Emin Er, 1952 yılında Isparta da bulunan Said Nursi'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyarette Said Nursi Muhammed Emin Er'e niye geldiğini sormuş, Muhammed Emin Er de hem ziyaret hem de soracak soruları olduğunu ifade etmiştir. Sorulara cevap verdikten sonra Said Nursi Muhammed Emin Er'e "ben seni has talebelerimden birisi olarak kabul ettim" demiştir. Bu söz üzerine Muhammed Emin Er kendisinin Seydâ el-Cezerî'den hilafet aldığını ifade etmiş ve mensup tarikatın usul ve esaslarını anlatmıştır. Esasında bu ziyaret Seydâ el-Cezerî ile Said Nursi arasında bir köprü olmuştur. Said Nursî'nin Seydâ el-Cezerî'ye selam söylemesi ve tebrik etmesi Said Nursî'nin öğrencilerinin ve takipçilerinin tarikatlara olumsuz olarak yaklaşımlarına engel olmuştur.[67] Bu ziyaretten sonra Muhammed Emin Er Seydâ el-Cezerî'nin yanına gitmiş ve Said Nursi'nin selamını iletmiştir. Seydâ el-Cezerî de selama mukabele olarak bir mektup yazmış ve Said Nursî'nin yazdığı eserlerin faydalı ve hakikat olduğunu ifade etmiştir.[68]

Muhammed Emin Er, vefatına yakın bir tarihte rüyasında İmam Rabbânî'nin türbesinde İmam Rabbânî'yi ve Bediuzzaman'ı gördüğünü, Bediuzzaman'ın kendisine "Bize katıl Molla Muhammed Emin." dediğini ifade etmiştir.[69]

2.6.2 Mehmet Zahit Kotku (ö. 1400/1980)

Muhammed Emin Er'in görüştüğü bir önemli şahısta Nakşibendiyye tarikatı İskender Paşa Cemaati şeyhi Mehmet Zahit Kotku'dur. Mehmet Zahit Kotku ile Muhammed Emin Er hacda iki üç defa görüşmüşlerdir. Bu görüşmeden sonra da Muhammed Emin Er İstanbul'a gittiğinde zaman zaman Mehmet Zahit Kotku'yu ziyaret etmiştir. Muhammed Emin Er Mehmet Kotku'yu çok takdir etmiş ve kendisin hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: Şeyh efendinin Avrupa'da, Amerika'da, Hindistan'da, Malezya'da, Mekke ve Medine'de çok sayıda talebeleri bulunmaktadır. Elhamdülillah bu talebelerin hepsi şeriat adabıyla yaşıyorlar ve bid'atlerden uzak duruyorlar.

[67] Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 126-128.
[68] Er, *Hatıralarım*, 141.
[69] Er, *Hatıralarım*, 323.

Talebelerin bu tavrı onları terbiye edenin büyüklüğüne ve marifetine delalet eder. Mehmet Zâhit Efendi'nin yanında bulunan kimseler okumuş kimselerdir. Bir kimsenin okumuş kimseleri etrafında toplaması zor bir iştir, herkesin buna gücü yetmez. Bu da Mehmet Zâhit Efendi'nin büyüklüğüne delalet eder.[70]

2.6.3 Mahmut Ustaosmanoğlu

Muhammed Emin Er'in görüştüğü bir diğer meşhur şahıs ise Nakşibendiyye tarikatı İsmailağa Cemaati Lideri Mahmut Ustaosmanoğlu'dur. Muhammed Emin Er Mahmut Ustaosmanoğlu ile pek çok defa görüşmüştür.[71] Mahmut Ustaosmanoğlu hakkında gayretli ve sağlam bir kişi olduğunu ifade etmiştir. Emin Er ile Mahmut Ustaosmanoğlu'nun ilk görüşmesi Emin Er'in damadı Saliha Gül hanımefendinin eşi Cemil Gül sayesinde olmuştur. Cemil Gül'ün Mahmut Ustaosmanoğluna intisabı bulunmaktadır. Emin Er bir gün İstanbul'a geldiğinde Mahmut Ustaosmanoğlu'nu ziyaret etmiş ve bu ziyarete bağlı olarak da aralarında dostluk oluşmuştur.[72]

2.6.4 Mahmud Es'ad Çoşan (ö. 1421/2001)

Muhammed Emin Er'in görüştüğü meşhur şahıslardan birisi de Mahmud Es'ad Çoşan'dır.[73] Mahmud Es'ad Çoşan, Mehmet Zahid Kotku'nun damadı ve halifesidir. Kotku'nun vefatından sonra İskenderpaşa Cemaati'nin lideri ve mürebbisi Prof. Dr. Mahmud Es'ad Coşan olmuştur. Mahmud Es'ad Coşan ile Muhammed Emin Er arasında sıcak dostluk ilişkisi mevcuttur.

Mahmud Es'ad Coşan Gaziantep'e geldiğinde Muhammed Emin Er'i Ankarada kurduğu çok sayıda Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencisinin eğitim gördüğü "Fıkıh Enstitüsü"ne muallim olmak üzere davet etmiştir.[74] Davete icabet eden Emin Er burada uzun süre talebelere fıkıh ve akâid alanında dersler okutmuştur.[75] Muhammed Emin Er, Fıkıh Enstitüsü'nün bulunduğu Ankara da Yenimahalle Öz Elif Sitesi'nde uzun süre ikamet etmiştir. Bu süre zarfında birçok sohbet ve dersleri de

[70] Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 278-279.
[71] Muhammed Emin Er'in Mahmud Ustaosmanoğlu'nu Ziyareti için bkz: EK E.
[72] Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 279.
[73] Muhammed Emin Er'in Fıkıh Enstitüsü'de Prof. Dr. Mahmut Es'ad Coşan İle Beraberliği için bkz: EK F.
[74] Er, *Hatıralarım*, 152.
[75] Er, *Hatıralarım*, 154.

Fıkıh Enstitüsü'nden ayrı olarak kendi evinde de vermiştir. Muhammed Emin Er, Fıkıh Enstitüsü'nün bir sınıfına bıraktığı kitaplarını daha sonra taşındığı Ankara Keçiören'deki evine nakletmiştir.[76]

2.6.5 Necmeddin Erbakan (ö. 1432/2011)

Muhammed Emin Er'in görüştüğü ve aralarında sevgi bağı olan devlet ricalinden birisi Necmeddin Erbakan'dır. Necmeddin Erbakan Türkiye Cumhuriyet Devleti'nde başbakan olarak bir süre görev yapmış önemli ve etkili bir siyâsî liderdir.

Muhammed Emin Er ile Necmeddin Erbakan arasında ilk görüşme 1974 yılında Gaziantep'te Milli Nizam Partisi kurucularından olan Hüsamettin Fadıloğlu'nun evinde gerçekleşmiştir. Baş başa yapılan bu görüşmede Muhammed Emin Er, Necmeddin Erbakan'ı takdir etmiş ve samimi bir Müslüman olduğunu ifade etmiştir. Muhammed Emin Er, Necmeddin Erbakan ile daha sonraki yıllarda sık sık görüşmüş ve dostlukları devam etmiştir.[77] Hatta Necmeddin Erbakan alacağı bazı kararlarda Muhammed Emin Er'e danışıp istişarelerde bulunmuştur.[78]

2.6.6 Muhsin Yazıcıoğlu (ö. 1430/2009)

Muhammed Emin Er'in siyasilerden görüşmüş olduğu bir diğer kimse de merhum Muhsin Yazıcıoğludur.[79] Muhsin Yazıcıoğlu, Türkiye Cumhuriyet Devleti'nin yakın dönem siyasî tarihinde etkili olmuş önemli bir siyasi liderdir. Büyük Birlik Partisi'nin kurucu lideridir. 25 Mart 2009 tarihinde Kahramanmaraş mitinginden sonra helikopter ile Yozgat-Yerköy mitingine hareket etmiştir. Helikopteri de tam aydınlatılamayan bir sebeple düşmüştür. Bu kaza ülke gündemini uzun süre meşgul etmiştir.

[76] Muhammed Emin Er'in Kütüphanesi için bkz: EK G.
[77] Muhammed Emin Er'in Başbakan Necmeddin Erbakan İle Bir fotoğrafı için bkz: EK H.
[78] Er, *Hatıralarım*, 302-303.
[79] Muhammed Emin Er'in Büyük Birlik Partisi Kurucu Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu İle Beraberliği için bkz: EK I.

2.6.7 Recep Tayyip Erdoğan

Siyâsî liderler arasında Muhammed Emin Er'in görüştüğü bir önemli şahısta Recep Tayyip Erdoğan'dır. Recep Tayyip Erdoğan İstanbul Belediye Başkanlığı, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı gibi üst düzey görevlerde bulunmuş Türkiye Cumhuriyet Devleti siyasî tarihinin en etkili şahıslarından birisidir.

Muhammed Emin Er, hastanedeyken o dönem başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan hastaneye gelmiş ve ziyaretinde bulunmuştur.[80]. Bu ziyarette Emin Er ile bir saat kadar konuşmuşlardır. Emin Er kendisine tavsiyelerde bulunup dua etmiştir. Emin Er kendisi hakkında "Salih bir insan, İstanbul'daki sohbetimize gelmiş bize namaz kıldırmıştı. Çok güzel bir kıraati var." ifadelerini kullanmıştır.[81]

2.7 Yurt Dışı Seyahatleri

Seyahat etmek ve değişik ülkelere gitmek Muhammed Emin Er'in hep istediği bir hususdur. Hocası Muhammed Said'in oğlu Muhammed Nurullah Seyda[82] (ö. 1405/1985) Muhammed Emin Er'i yurt dışı gezilerine, buralarda vaaz ve irşada faaliyetlerinde bulunmasına teşvik etmiştir. Bu teşvikin neticesinde Muhammed Emin Er birçok ülkeye gitmiş oralarda tebliğ ve irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Yurt dışına gideceğini öğrenen cemaatlerin bazıları hocanın yanına gelip kendilerine bağlı cemaatlerin yanına gitmelerini, sadece kendi cemaatlerinde kalmalarını istemişlerdir. Ancak Muhammed Emin Er, İslami cemaatlerin hepsini, hiçbir fark gözetmeksizin

[80] Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Muhammed Emin Er'i Ziyareti Hastane Önünde Çekilen Bir Fotoğrafı için bkz: EK J.
[81] Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 282.
[82] Muhammed Said Seyda Cizre'de doğmuştur. Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Muhammed Said Seyda'nın oğludur. Ailesi aslen Mardin'in Dargeçit ilçesinin Kureyşa köyündendir. Annesi Tayyibe Hanım, Gabar dağının zirvelerinde bulunan ve Güneydoğu bölgesinde yaptıkları medrese ve tekke hizmetlerinden dolayı "Basret şeyhleri" olarak tanınan aileden Şeyh Celâleddin Efendi'nin kızıdır. Muhammed Nurullah dinî ilimleri babasından, babasının talebesi Fahreddin Arnâsî (Yıldız) ve Abdurrahman Erzen gibi medrese hocalarından öğrenmiştir. Nakşibendî-Hâlidî hilâfetini babasından, medrese icâzetini Fahreddin Arnâsî'den almıştır. Babasının 1968'de vefatından sonra henüz yirmi yaşında iken Cizre'deki medrese ve tekkenin başına geçmiştir. Yaklaşık kırk kişiye medrese icâzeti, Suriyeli Seyyid Ma'rûf, İsmetullah Beşîrî, Muhammed Düzgün ve kendisinden sonra postnişin olan kardeşi Ömer Faruk Seyda'nın da aralarında bulunduğu dokuz kişiye hilâfet vermiştir. 12 Mayıs 1985 tarihinde Nusaybin-Kızıltepe yolunda geçirdiği trafik kazası sonucu vefat etmiştir. Mezarı Cizre'de babasının kabrinin de bulunduğu aile mezarlığındadır. (İbrahim Baz, "Muhammed Nurullah Seyda", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 2/499.)

görmek, ziyaret etmek istediğini ve sadece bir cemaatle sınırlı kalamayacağını söylemiştir.[83]

Muhammed Emin Er, yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da irşat, tebliğ ve tedris faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu faaliyetler kapsamında gittiği yerlerde sohbetler, konferanslar, Müslüman okulları, cemaatleri ve âlimleri ziyaret etmiş, sorusu olan kimselerin sorularına cevap vermiştir. Muhammed Emin Er Danimarka, Almanya, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Amerika, İran, Pakistan, Hindistan, Afganistan, Arabistan ve Mısır gibi birçok ülkeyi ziyaret etmiştir.

Muhammed Emin Er'in ilk yurt dışı seyahati 1986 yılında Nefise Hanımefendi'nin eşi olan damadı Ömer İnci'nin bulunduğu Danimarka'ya olmuştur. Emin Er burada tebliğ faaliyetleri kapsamında Hristiyan din adamlarıyla da münazaralarda bulunmuştur. Kopenhag da oldukça büyük olan Dom kilisesine gitmiş ve burada görevli bir papazla görüşmesi olmuştur.[84] Bu görüşme neticesinde Papaz Emir Er'e "Benim Muhammed'e (a.s.) çok saygı ve hürmetim vardır. Eğer İbrahim a.s.'ın milleti üzerine ise onu tasdik ederim" cevabını vermiştir. [85] Muhammed Emin Er İngiltere'de bulunan Londra İslami Araştırma ve Planlama Enstitüsü tarafından tertiplenen İslami bir konferansa davet edilmiştir. Orada "Sömürgecilik Döneminde Müslümanların Siyasi Düşünceleri" konulu bir konferansa katılmış ve "Takvâ ve Sabır" konusunu içeren bir sunum yapmıştır. Bu konferan, dünyanın dört bir yanından İslam âlimleri, araştırmacılar, yazarlar, siyasetçiler ve cemaat mensuplarının katıldığı önemli bir toplantıdır.[86] Muhammed Emin Er Fransa seyahatinde Profesör Muhammed Hamîdullah'ı ziyaret etmiştir. Kendisine Cemâleddin Efgânî, Muhammed Abduh, Mevdudi, Humeyni, İbn-i Teymiye gibi İslam âlimlerini sormuş ve Muhammed Hamîdullah'tan: "Masum değillerdir." cevabını almıştır.[87] Hollanda da bulunduğu sıralarda ilahiyat profesörü olan bir üniversite rektörü ile münazara yapmış, Danimarka da papaza sormuş olduğu soruların aynısını o profesöre de sormuştur. Muhammed Emin Er profesörün vermiş olduğu cevapları ikna edici bulmamıştır. Profesöre bu verdiğin cevaplar seni ikna ediyor mu diye sormuş, O'da: "Eğer doğruyu söylemek gerekirse, bu dediğiniz

[83] Er, *Hatıralarım*, 159.
[84] Er, *Hatıralarım*, 160.
[85] Er, *Hatıralarım*, 165.
[86] Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 152.
[87] Er, *Hatıralarım*, 173.

mevzularda ben kendimi ikna edemedim ve esas olarak ben Muhammed'in Allah'ın resûlü olduğuna inanıyorum." demiştir. Muhammed Emin Er Amerika'ya gittiğinde "Amerika Uzay Üssüne" de ziyarette bulunmuştur.[88] Muhammed Emin Er'in İran'a gitmesinin sebebi ülkenin dini yapısı hakkında genel bilgi edinmektir. Bu ziyaretinin neticesinde İranlıların ehl-i sünnet itikadına düşmanca saldırdıklarını ve Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman hakkında menfi görüşler beyan ettiklerini görmüştür. Muhammed Emin Er'e göre ehl-i sünnet itikadına bu tür saldırıda bulunan ve Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman hakkında olumsuz sözler söyleyen kimselere buğzetmek vaciptir.[89]

Muhammed Emin Er, Pakistan'da tertip edilen Müslüman Âlimler Toplantısı'nda ilk on Müslüman âlim arasında kabul edilmiştir.[90] Bu toplantı 1987 yılında eski Pakistan Cumhurbaşkanı Muhammed Ziyâü'l-Hak ve eski Bangladeş devlet başkanı olan Hüseyin Muhammed Erşad başkanlığında gerçekleşmiştir.[91] Muhammed Emin Er dört ay kaldığı Pakistan da Tebliğ Cemaati'ni[92] yakından tanıma fırsatı bulmuştur.[93]

Muhammed Emin Er'in Afganistan seferi, ziyaretin ötesinde 1980'lerde Sovyet müdahalesine karşı savaşan Afgan mücahitlerine yardım mahiyetindedir. Burada Burhaneddin Rabbânî, Gülbeddin Hikmetyar ve Sıbğatullah Müceddidi gibi Afgan cihadının öncü isimleriyle mülaki olmuştur. Onlara neden birleşmiyorsunuz?" diye sormuştur. Hepsi de "Böyle bir şey olursa teşkilatım ile beraber birleşirim." cevabını vermişlerdir. Ancak bundan bir sonuç alınamamıştır. Muhammed Emin Er, mücahidlerden silah eğitimi de almıştır. Emin Er iki gün süren silah eğitiminden sonra bil fiil cihada katılmıştır.[94] Ordugâh da mücahidlerin güneş doğmadan kalktıklarına ve

---

[88] Muhammed Emin Er'in Amerika Uzay Üssü'nde ki Fotoğrafı için bkz: EK K.
[89] Er, *Hatıralarım*, 176-199.
[90] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 9.
[91] İbrahim Halil Er ile 04.10.2021 de yapılan telefon görüşmesi
[92] Tebliğ Cemaati; Tebliğ-i Tahrik, Tahrik-i İman ve Din-i Davet isimleriyle de bilinmektedir. Tebliğ Cemaati Mevlânâ Muhammed İlyas tarafından 1926 yılında Delhi'nin güneybatısında bulunan Mevat'ta kurulmuş daha sonra Delhi'nin eski kesimindeki Bastinizameddin'e taşınmıştır. Tebliğ cemmati, İslam tarihinde siyaseti önemsiz sayan ve siyasetin dinden ayrılabileceğini öne süren ilk harekettir. Kelime-i tevhid, namaz, ilim ve zikrullah, müslümanlara ikram, ihlâs-ı niyet, tebliğ ve terk-i malayani temel prensipleridir. Mevlânâ İlyas, küçük yaşta hafız olmuş ve Mevlânâ Resid Ahmed Genguhi gibi âlimlerden ders almıştır. 1917 yılında ise Delhide ki babasının medresesinde hocalığı başlamıştır. Hayatlarında İslamı çok az yaşadıklarını düşündüğü Mevat'taki Müslümanlara tebliğ ve irşad çalışmalarına başlamıştır. Babasından sonra oğlu Mevlânâ Yusuf babasının başlattığı bu çalışmayı dünyanın dört bir yanına yaymış binlerce kişiye ulaşmıştır. (M. Manazır Ahsan, "Cemâat-i Teblîğ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/293.)
[93] Er, *Hatıralarım*, 226.
[94] Muhammed Emin Er'in Afgan Cihadında ki Fotoğrafı için bkz: EK L.

güneş doğana kadar ders halkasında cihadla ilgili ayetleri tefsir ettiklerine ve İmam Nevevî'nin *Riyâzü's-sâlihîn* isimli hadis kitabından günde bir ders okuduklarına şahit olmuştur.[95] Muhammed Emin Er, Afgan cihadı hakkında: "Afgan cihadını hakkıyla anlamak için görülmesi gereklidir. Bu cihad bir batılının savaşı olsaydı yıllarca dillerden, yayınlardan düşmezdi. Ancak cihadı yapan Müslümanlar olunca kimseden bir ses çıkmıyor.[96]" demiştir.

Muhammed Emin Er, Mısırda Türk talebelerini, Ezher Üniversitesini ve Ezher camisini, Ezher Üniversitesi'nin emekli hocalarından olan Şeyh Abdülmüheymin ve Şeyh Bataviyi ve ilimle meşgul olan birçok kişiyi de ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerden sonra Türkiye'ye dönmüştür.[97]

2.8 Vefatı

Mısır'dan döndükten bir süre sonra çeşitli aralıklarla gerek mide ağrısından gerekse damar tıkanıklığından dolayı hastaneye[98] kaldırılmıştır. Hastanede bir müddet kalmıştır.[99] Hastanede hasta halde olmasına rağmen ziyaretine gelen herkese İslam adına bir şeyler anlatmıştır. Muhammed Emin Er "Ömrünün son bir saatini yaşayacaksın deseler bile ben o bir saati ilim ve tebliğle geçiririm." demiştir. Hastanede ilmi çalışmalarına devam etmiş *el-Makâsidü'l-berarati fi'l-hacci ve'l-'umre* adlı kitabını orada tamamlamıştır. Muhammed Emin Er hastanede bulunduğu sırada yıllardır emek verdiği bazı öğrencilerine icâzet vermiştir. Ameli icâzetini en son verdiği kişi kendi hocası Muhammed Saîd Seydâ'nın oğlu Baki Seydâ olmuştur.[100]

Muhammed Emin Er, hastanede kaldığı bir zaman uyku ile uyanıklık arasındayken kendisine "Ya Emin, doktorlar senin hastalığını bilmezler! O ağrılar işaretlerdir, ölümü hatırlatırlar." diye bir ses gelmiştir. Bunun üzerine Muhammed Emin Er bunun Allah tarafından gelen bir ikaz, bir uyarı olduğunu anlamıştır.[101] Bu ikaz neticesinde Emin Er hizmetlerine devam etmek istemiştir. Muhammed Emin Er hastalıktan şifa

[95] Er, *Hatıralarım*, 235-238.
[96] Er, *Hatıralarım*, 248.
[97] Er, *Hatıralarım*, 265.
[98] Muhammed Emin Er'in Son Yılları Hastanedeki Hali için bkz: EK M.
[99] Er, *Hatıralarım*, 269.
[100] Er, *Hatıralarım*, 320-322.
[101] Er, *Hatıralarım*, 269.

bulduktan sonra seyahatlerine devam etmiştir. Bu manada Amerika, Japonya, Kanada, Çin ve Almanya ziyaretinde bulunmuştur. Muhammed Emin Er'in yapmış olduğu bu ziyaretlerdeki maksadı; gittiği yerlerin çalışma maksatlarını görüp bir ders çıkarmak olmuştur. Gittiği ülkelerde üniversite öğrencilerini ziyaret etmiş, onların sorularını cevaplamıştır. Camilerde konuşmalar, sohbetler yapmış ve dersler vermiştir.

1991 yılında Râbıtatü'l-âlemi'l-İslâm teşkilatı Muhammed Emin Er'e Almanya Honofer'deki İslam Merkezi'nde müderris ve dâi[102] olarak görevlendirmek istemiş, oda kabul etmiştir. Bu teşkilat; İslam ülkeleri arasında dini koordinasyonu ve yardımlaşmayı sağlamak amacıyla kurulmuştur.[103] Muhammed Emin Er burada tefsir, fıkıh, usul-u fıkıh, Arapça, akâid dersleri vermiş, Cuma günleri de hutbe okuyup Cuma namazı kıldırmıştır. 1992 yılında Almanya'nın "Diyanet kanalı ile gelmeyen imam ve hocalara vize verilmeyeceği" kararını alması sonucu oradan ayrılmış ve Türkiye'ye geri dönmüştür.[104]

Muhammed Emin Er, daha sonraki zamanlarda rüyasında İmam Rabbânînin türbesinde İmam Rabbânîyi ve Bediuzzaman'ı gördüğünü, Bediuzzaman'ın kendisine "Bize katıl Molla Muhammed Emin." dediğini ifade etmiştir. Muhammed Emin Er 2012 yılını veda yılı olarak ilan etmiştir. Bu bir yılda neredeyse Türkiye'nin tüm illerini ve yurt dışında bazı yerleri dolaşıp, bütün akrabalarını, dostlarını ve talebelerini ziyaret etmiştir.[105]

Muhammed Emin Er, bir zaman sonra tekrar hastalıkları ağırlaşmış ve hastaneye kaldırılmıştır. Damar tıkanıklığı teşhisi konulan Muhammed Emin Er'e baypas ameliyatı olması gerektiği söylenmiştir. Bunun üzerine baypas ameliyatı olmuştur. Durumu biraz düzeldikten sonra etrafındakilere ve ailesine "Benim böyle iyi olduğuma bakmayın. Bu benim son günümdür." demiştir. Çünkü bir gece önce rüyasında Resulullah kendisine Cuma günü buluşacakları müjdesini vermiştir. Ve Cuma günü çok hizmetler ettiği Gaziantep'e Nuri Paşa Camisi'ne defnedilmek istemiştir. Söylediği gibi de olmuş akşam on buçuk gibi fenalaşmış ve kalbi durmuştur.

---

[102] İslam dünyasında ortaya çıkan bazı fırkalarda mezhebi yayma yetkisi verilen görev ünvanı.
[103]Mustafa L. Bilge, "Râbıtatü'l-Âlemi'l-İslâmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/379.
[104] Er, *Hatıralarım*, 287-288.
[105] Er, *Hatıralarım*, 323-325.

Tekrar yoğun bakıma alınmış ve 28 Haziran 2013 tarihinde gece biri on geçe yani 01:10'da ruhunu teslim etmiştir.[106]

Hocam Eyyup Akdağ, Muhammed Emin Er'i vefatından üç gün öncesinde Ankara Beştepe, Alparslan Türkeş Caddesi'nde yer alan Fatih Üniversitesi Hastanesi'nde ziyaret etmiş ve elini öpmüştür. Akdağ'ın beyanına göre Muhammed Emin Er'in hayattaki mütebessim hâli vefatına yakın bir zamanda da yüzünden kaybolmamış mütebessim hâli devam etmiştir. Ayrıca Akdağ'ın belirttiğine göre bu ziyaretinden kısa bir süre öncesinde Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, hastaneye gelmiş ve Muhammed Emin Er'i ziyaret etmiştir.

28 Haziran 2013 Cuma günü Hacı Bayram Camii'inde cuma namazından sonra Muhammed Emin Er'in vasiyeti üzerine öğrencisi Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez tarafından cenaze namazı kılınmıştır.[107] Cenaze Daha sonra defin için Gaziantep'e götürülmüş ve Nuri Paşa Camii'nin haziresine defnedilmiştir.[108] Muhammed Emin Er'in cenaze namazına ve defnine oldukça kalabalık bir cemaat katılmıştır. Cenaze töreninde çok sayıda ilim adamı ve devlet bürokrasisinde yer alan birçok şahıs yer almıştır.[109] Mehmet Görmez cenazeden sonra cebinden bir kâğıt çıkarmış ve Muhammed Emin Er'in bu yazıyı mezar taşına yazılmasını istediğini ifade etmiştir.[110] Bu yazı şöyledir:

"Ey fânî dünyada misafir olan ziyaretçim! Kesinlikle bil ki, yol çok tehlikeli ve zordur. Ahmed'e (a.s.) tâbî ol. Ona tâbî olursan Kerim olan Mevla yanında sevgili, affedilip kurtuluşa ermiş olursun. Ebedi, sonsuz olan âlemde Allah'ın sevdiği ile beraber olursun.[111] Muhammed Emin Er'in mezar taşında hem Arapça hem Türkçe metin bulunmaktadır.[112]

---

[106] Er, *Hatıralarım*, 331-332.
[107] Muhammed Emin Er'in Ankara'da Kılınan Cenaze Namazı(Cenaze Namazını Talebesi Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez Kıldırmıştır.) için bkz: EK N.
[108] Er, *Hatıralarım*, 335.
[109] Muhammed Emin Er'in Cenazesine Katılan Siyasiler için bkz: EK O.
[110] Er, *Hatıralarım*, 337.
[111] Er, *Hatıralarım*, 337.
[112] Muhammed Emin Er'in Mezar Taşı ve Kabri için bkz: EK P.

2.9 Vasiyyeti

İslam tarihine genel olarak bakıldığında ulemanın sevenlerine ve talebelerine vasiyyette bulunduğu görülmektedir. Aynı şekilde Muhammed Emin Er'de sevenlerine ve talebelerine vasiyyette bulunmuştur. Bu vasiyeti 17 Ramazan 1403 (27 Haziran 1983) yılında bizzat kendisi kaleme almıştır. Vasiyyeti şu şekildedir:

Vasiyet eden; ğani olan Rabbinin rahmetine muhtaç, fakir kul, Zülfikar oğlu, Çermikli; sonradan Ankara'da yaşayan Muhammed Emin'dir. "Allah (c.c) ona, anne ve babasına ebedi lütfuyla mağfiret etsin." Bismillahirrahmanirrahim. Âlemlerin Rabbine hamdolsun. İyi akibet müttakiler içindir. Salât ü selâm nebilerin sonuncusu, Resûlumuz Muhammed Mustafa'nın (s.a.v) üzerine olsun. Ve ayrıca O'nun âline, ashâbına ve kıyamet gününe kadar O'na yardım edenlerin üzerine olsun. Bundan sonra ben (Muhammed Emin Er) şunları söylerim: Allah'ı(c.c), bütün melekleri ve bütün mahlûkatı şahit kılar ve şehadet ederim ki Allah(c.c) birdir, ortağı ve benzeri yoktur ve ben şehadet ederim ki Muhammed (s.a.v) O'nun kulu ve resuludur. Bu resul bütün insanlara gönderilmiştir. O, yaratılanların en hayırlısı ve nebilerin sonuncusudur ve şehadet ederim ki, kıyamet'in kopacağında hiçbir şüphe yoktur. Allah'ın (c.c) bütün kabirdekileri dirilteceğine, Hz. Peygamber'e gelen bütün hükümlere, ölüm öncesi ile ilgili verdiği bütün haberlere, ölümden sonraki bütün hâllerin hepsinin hak olduğuna ve şüphe olmadığına şehadet ederim. Ve ben herkese şu hususları tavsiyede bulunurum: "Takvâ sahibi olmalarını, birbirleriyle iyi geçinmelerini, gözümü aydınlatacak iyi amellerde bulunmalarını ve cehennem ateşinden koruyacak ameller yapmalarını tavsiye ediyorum. O ameller Allah (c.c)'ın emirlerine uymak ve yasaklarından korunmaktan ibarettir. Bu ameller başka bir gaye için değil, sadece Allah'ın (c.c) rızâsı için olmalıdır. İşledikleri günahlarından dolayı bir daha aynı günahlara dönmemek üzere tevbe etmelerini, kırgın oldukları kimselerle helalleşmelerini, öyleki üzerlerinde hiçbir kimsenin hakkı kalmasın. Allah'a(c.c) karşı vazifeleri olan vacip ve farz ibadetlerini yapmalarını, kaza ederek de olsa yapmalarını, Allah'a(c.c) karşı ma'siyet ve günah işlemekten kaçınmalarını, ibadet ve taatları Allah(c.c) için yapmalarını, nasıl muamele görmek istiyorlarsa insanlara öyle muamele etmelerini, hiç kimseye eza ve kötülük etmemelerini, özellikle şu hadis-i

şerifin gereğini yapmalarını tavsiye ediyorum. “Kim şüphelerden kaçınırsa dinini, ırzını ve her şeyini kurtarmış olur.”

Akrabalarıma, dostlarıma, ahbaplarıma selamımı tebliğ edin. Onlar da bana olan haklarını helal etsinler. Ben de onlara ne hakkım varsa İslam ve mü’min olmak kaydıyla helal ediyorum. Benim için hiç kimse ağlamasın, Bana hayırla dua etmeyi, Fatiha okuyup sevabını hediye etmeyi unutmasın. Ve herkes sabredip sevabını Allah’tan(c.c) beklesin. Biliniz ki; her nefis ölümü tadacaktır. Bütün hüküm ve dönüşler Allah (c.c)’a dır. Bu vasiyeti Allah’ın(c.c) fakir kulu kendi ağzından söyledi ve kendi kalemi ile yazdı.[113]

[113] http://muhammedeminer.tekcatiegitim.org/, (05.01.2021)

3. MUHAMMED EMİN ER'İN İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

3.1 İlmî Şahsiyeti

Muhammed Emin Er, yakın zamanımızın en önde gelen âlimlerinden birisidir. Tahsilini Türkiye ve Suriye'de tamamlamıştır. Muhammed Emin Er'in âlim kişiliği sadece Türkiye değil dünya genelinde itibar görmüştür. Şöyle ki: Muhammed Emin Er Pakistan'da Müslüman Âlimler Toplantısı'nda ilk on Müslüman âlimden birisi kabul edilmiştir.[114] Bu toplantı 1987 yılında eski Pakistan Cumhurbaşkanı Muhammed Ziyâü'l-Hak ve eski Bangladeş devlet başkanı olan Hüseyin Muhammed Erşad başkanlığında olmuştur.[115]

3.2 Talebelik Hayatına Genel Bakış

Muhammed Emin Er'in çocukluk yılları Osmanlı'nın yıkılma dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde insanlar okuyamamış ve toplumda cehalet hâkim olmuştur. Ana kitaplar ve temel eserler henüz yöre halkının diline tercüme edilmemiştir. Arapça kitapların bulundurulması da yasaklanmıştır.[116] Muhammed Emin Er bu ortamda hoca arayışını girişmiştir.

3.2.1 Hocaları

Muhammed Emin Er, dönemin zor şartlarına rağmen birçok şehir ve ülkeyi dolaşarak orada bulunan birçok hocanın ders halkasına katılmış ve onlardan istifade etmiştir.

3.2.1.1 Molla Ali (ö. ?)

Muhammed Emin Er'in ilk hocası Molla Ali'dir. Molla Ali'yi Muhammed Emin Er'in babası Hacı Zülfikar tutmuştur. Hacı Zülfikar, ilmi ve âlimi seven bir şahıstır. Çocuklarının da âlim olarak yetişmelerini çok istemiştir. Bunun için çocuklarına ders

---

[114] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 9.
[115] İbrahim Halil Er ile 04.10.2021 tarihinde yapılan telefon görüşmesi
[116] Er, *Hatıralarım*, 31.

vermesi için 1925 yılında Molla Ali'yi özel olarak getirmiştir.[117] Molla Ali bekâr olduğu için Hacı Zülfikar önce onu evlendirmiş ve evini geçindirip başkasına muhtaç olmaması için kendisine bir bağ satın almıştır. Evlenen ve kendisine bağ alınan Molla Ali Muhammed Emin Er ve ağabeyine ders vermeye başlamıştır. Önce elif bayı okumaya başlamışlar ancak elifba bitmeden babası Hacı Zülfikar şehit olmuştur. Bundan sonra ailenin başına bazı sıkıntılar geldiği için eski düzen kaybolmuştur.[118]

Ali Hoca hakkında elimizde geniş çapta bir bilgi yer almamaktadır. Ancak edindiğimiz bilgilere göre Ali Hoca, âlim bir kimliğe sahip değil daha çok Kur'ân okuma ve yazmasını bilen bir şahsiyettir.

3.2.1.2 Molla Hüseyin (ö. ?)

Muhammed Emin Er'in çocuk yaşta ilim tahsil ettiği bir hocası da Molla Hüseyin'dir. Molla Hüseyin Muhammed Emin Er'in köyüne yakın bir köyde yaşamaktadır. Muhammed Emin Er bu hocasını sık sık ziyaret etmiş ve ondan istifade etmiştir.

Muhammed Emin Er'in ilim tahsiline düşkünlüğü bilenler Molla Hüseyin'e şöyle demişlerdir: "Her insanın bir amacı vardır. Bu çocuk okumaya meraklı ve okuyacak. Bunların soyunda okuyanlar büyük âlim olurlar."[119]

3.2.1.3 Dayı Reşit[120] (ö. ?)

Muhammed Emin Er'in istifade ettiği bir şahıs ta dayısıdır. Muhammed Emin Er, Dayısı Reşit'ten ebcet okumuştur. Dayı Reşit, ebcet dışında başka ilim dallarına vakıf değildir. Muhammed Emin Er dayısına ebcet dışında tecvit ile ilgili bir soru

---

[117] Mehmet Nezir Gül Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=0dcZwU92oyk&t=4082s, (05.08.2021)

[118] Er, *Hatıralarım*, 33; Ayrıca bk. Mehmet Nezir Gül Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=0dcZwU92oyk&t=4082s, (05.08.2021)

[119] Er, *Hatıralarım*, 34; Ayrıca bk. Mehmet Nezir Gül Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=0dcZwU92oyk&t=4082s, (05.08.2021)

[120] Muhammed Emin Er'in bu dayısı kendisine ve ailesine kötülük yapan dayısı değil, onu korumaya çalışan dayısıdır. (Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 31.)

sorduğunda bu alanı bilmediğini ve bunu Çüngüş'e bağlı yeni köyde Molla Mustafa'nın bileceğini söylemiştir.[121]

3.2.1.4 Molla Mustafa (ö. ?)

1928 yılında on dört yaşlarında iken Muhammed Emin Er, hiç vakit kaybetmeden Molla Mustafa'nın yanına gitmiştir. Molla Mustafa'ya iki buçuk saatlik yoldan geldiğini söyleyince, Molla Mustafa Muhammed Emin Er'e geldiği mesafenin uzak olduğunu gidip gelmesinin zor olacağını beyan ederek ona ders veremeyeceğini söylemiştir.[122]

Muhammed Emin Er, yolun uzak olmasına rağmen yolun sıkıntılarına katlanarak Molla Mustafa'nın yanına gelerek onun ilminden istifade etmiştir. Muhammed Emin Er Hoca Efendi'nin bir harf öğrenmek için saatlerce yürüyerek kendisine bir şeyler öğretecek kimselere ulaşmaya çalışması ilme ne kadar değer verdiğini göstermektedir.

3.2.1.5 Molla Hasan el-Tahvikî (ö. 1382/1963)

Molla Mustafa'dan sonra Muhammed Emin Er'in istifade ettiği bir diğer hocası da Molla Hasan el-Tahvikî'dir. Muhammed Emin Er 1930'lu yılların başında Tahvik köyüne gelmiş ve burada Molla Hasan el-Tahvikî'nin ilim meclisine katılmıştır. Sarf ilmini bu hocasından okumuştur.[123]

Tahvikî Muhammed Emin Er'e bilgisini ölçmek maksadıyla bazı sorular sormuştur. Emin Er'in verdiği cevapları beğenen Tahvikî ona "okuyacağına inandığını ve talebelerinin kaç senedir okuduğunu ancak Emin Er kadar mezheplerini bilmediklerini" söylemiştir.[124] Daha sonra bir gün medreseye bir şeyh gelmiş Muhammed Emin Er'in yaşça diğer öğrencilerden büyük ancak okuduğu kitaplar bakımından diğer öğrencilerden geri olduğunu ve Muhammed Emin Er'in bu durumdan sıkıldığını görünce onu teselli vermek için "Adamın biri seksen yaşında ilme başlamış ve yirmi yıl boyunca da ilim tahsil etmiştir. Allah da ona gayretinden

[121] Er, *Hatıralarım*, 34.
[122] Er, *Hatıralarım*, 35.
[123] Er, *Hatıralarım*, 47.
[124] Er, *Hatıralarım*, 48.

dolayı uzun ömür vermiş ve daha sonra bu şahıs yirmi yıl da müftülük yapmıştır." demiştir.[125]

Hasan-ı Tahvikî Diyarbakırlı olup babasının adı Ahmed'dir. 1888 yılında Mazıdağı kazasının Sıvıstan köyünde doğmuştur. İlk eğitimini Şeyh Kasım'ın oğlu Seydâ Beytullah'tan almış. Kasımiye Medresesi ve sonrasında Mardin Rüştiyesinde okumuştur. Tahvikî köyüne üstadı Şeyh Beytullah tarafından gönderilmiştir. Bu köy Mardin'in Derik ilçesine bağlıdır. Burada kurduğu medresede birçok talebe yetiştirmiştir. Daha sonra Diyarbakır'a taşınmış ve burada ticaretle uğraşmıştır. Burada fazla durmamış ve Hus köyüne imam olmuştur. Diyanet'e yazdığı bir mektubunda Arapça hâkimiyeti dikkat çekmiş ve bunun üzerine önce Derik vaizi ardından da 1952 yılında buranın müftüsü olarak atanmıştır. 1963 yılında ise vefat etmiş ve mezarı Derik'tedir.[126]

Muhammed Emin Er, Molla Hasan Tahvikî'nin ilmini takdir etmiş ve onu zamanın en büyük âlimlerinden birisi kabul etmiştir. Tahvikî'nin kitaplara vukufiyeti fazla ve hafızası da kuvvetlidir. Hafızasına hayranlık duymuştur. Muhammed Emin Er'in belirttiğine göre bir soru sorulduğunda Tahvikî: "Şu kitabın şu sayfasını açın sorunun cevabı oradadır." şeklinde cevap verirmiş. Molla Hasan Tahvikî çok insaflı ve mütevazı bir şahsiyettir. Bağnaz fikirli değildir. Daha doğru bir fikir gördüğünde kendi fikrinde ısrar etmemektedir.[127]

Hocası Hasan Tahvikî, eğitimciliği yanı sıra müellif bir şârihtir. Bazı eserleri şerh etmiştir. Şerh ettiği bir eser *Cami'atü'l-fevâid hâşiyetu helli'l-me'akid'dir.*[128] Bu eser matbudur. Ayrıca Suyûtî'nin *el-Behcetu'l-merdiyye* isimli eserine hâşiye, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-teʾvîl* isimli Beydâvî tefsirinede şerh yazdığı söylenmektedir.[129]

[125] Er, *Hatıralarım*, 51.
[126] Er, *Hatıralarım*, 50.
[127] Er, *Hatıralarım*, 48.
[128] Ahmet Tekin, "Son Dönem Âlimlerinden Molla Hasan T'avikî, Hayatı ve Eserleri", ed. Mehmet Bilen vd. (Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Diyarbakır: Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı, 2017), 156.
[129] Tekin, "Molla Hasan T'avikî, Hayatı ve Eserleri", 157.

3.2.1.6 Molla Resul-i Gavrî (ö. 1371/1952)

Muhammed Emin Er, nahiv ilmini Diyarbakır'ın Köseli köyünde bulunan Molla Resul'den tahsil etmiştir.[130] Molla Resul, Üstad Bediüzzaman'ın talebelerindendir. Molla Resul aslen Siirt'in Garzan mıntıkasındandır. Âlim bir zat olan Molla Resul Bediüzzaman'dan birkaç yaş büyüktür. Molla Resul 1872'de doğmuş ve 1952'de vefat etmiştir. Necmeddin Şahiner'in Son Şahitler isimli eserinde Muhammed Emin Er ile Molla Resûl arasında bazı hatıralar zikredilmektedir.[131]

3.2.1.7 Molla Abdüssamed (ö. 1413/1993)

Muhammed Emin Er'in nahiv ve sarf ilimlerinde bir diğer hocası Siirt'in Garzan bölgesinden olan Molla Abdüssamed'dir.[132] Muhammed Emin Er, Molla Abdussamed'in yanında altı senede bitirilen eserleri bir sene içinde ezberleyerek tahsilini tamamlamıştır. Bununla alakalı Muhammed Emin Er şöyle demiştir: "Her gün okuduğum dersi, birinci gün yüz elli defa, ikinci gün ise yüz defa tekrar edip ezberlemek suretiyle bu kitapları bitirdim."[133]

3.2.1.8 Molla Abdullah (ö. 1429/2008)

Molla Abdullah aslen Van'ın Serhad bölgesindendir. Mollah Abdullah bu mıntıkadan sonra Diyarbakır'a taşınmıştır. Muhammed Emin Er, bu hocasından Mantık, Vad', İstiare, Adab, Meânî, Beyan, Bedi', Usulu'd-din ve Usul-u Fıkıh ilimlerini okumuştur. Muhammed Emin Er'in ilim tahsili için en çok yanında kaldığı hocası Molla Abdullah'tır. Molla Abdullah, Bediüzzaman'ın medrese arkadaşlarından birisidir.[134]

---

[130] Muhammed Emin Er, *Tasavvuf Risâlesi* (İstanbul: Mevsimler Kitap Yayıncılık, 2018), 9.
[131] Er, *Hatıralarım*, 52.
[132] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 9.
[133] Er, *Hatıralarım*, 54.
[134] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 9.

3.2.1.9 Şeyh Mahmud (ö. ?) ve Molla Ramazan el-Bûtî (ö. 1410/1990)

Muhammed Emin Er, 1943 yılında ilim tahsili için Suriye'ye gittiğinde ilk olarak Darbeşe denilen yerleşim böylesindeki Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi'nin hulefasından olan 70 yaşlarında Şeyh Mahmud'un yanında üç beş ay ders almış ve daha sonra hocasının tavsiyesi üzerine Şam'a gitmiştir. Şam'da o zamanlar Said Ramazan el-Bûti'nin babası Hanefi fıkhının büyük âlimi Molla Ramazan el-Bûtî bulunuyordu. Muhammed Emin Er, Said Bûti'den Hanefi fıkhına dâir dersler okumuştur. Ramazan el-Buti bu ders halkasında bulunduğu için Mıhammmed Emin Er ile sınıf arkadaşı olmuştur.[135]

3.2.1.10 Molla Abdülhalim Amudî (ö. ?)

Molla Abdülhalim, Halebe bağlı Amud kazasından idi. Muhammed Emin Er, fıkıh ve bazı nahiv meselelerinde bu hocasında okumuştur.[136] Muhammed Emin Er, Molla Abdülhalim'den ders almaya nasıl başladığını şöyle anlatır:

"Medreselerde ders okumaya yeni başlayanlar, kalfa diyebileceğimiz talebelerden ders alırlardı. Kalfalar, ilimde mesafe almış talebelerdi. Bende ilk gittiğimde Molla Abdülhalim'in yakın talebelerinden birinden ders alıyordum. Ancak onunla ibarelerin okunuşu ve manası konusunda sürekli tartışıyorduk. O'da bu durumun doğru olanının hangisi olduğunu öğrenmek için hocamıza gidiyor. Hocamızda beni hep haklı buluyordu. Bu durumlar sık sık yaşanınca, hocam Molla Abdülhalim, beni kalfanın yanından aldı, kendisinin ders halkasına dâhil etti."[137]

Molla Abdülhalim çok mütevazı ve çok salih birisi olup vefatı secdedeyken olmuştur.[138]

---

[135] Er, *Muhammed Emin Er İle Söyleşiler*, 10.
[136] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 9.
[137] Er, *Hatıralarım*, 59.
[138] Er, *Hatıralarım*, 61.

3.2.1.11 Molla Şeyh Abdürrezzak el-Halilî (ö. 1400/1980)

Muhammed Emin Er'in nahiv hocalarından birisi de Molla Şeyh Abdürrezzak'tır. Molla Şeyh Abdürrezzak Mardin'in Mazıdağ ilçesine bağlı Halila köyünden ve Şeyh Ahmed Haznevî'nin halifesidir.[139]

Muhammed Emin Er, 1945-1946 yılları arasında yaklaşık iki yıl Molla Şeyh Abdürrezzak'ın yanında bulunmuş ve onun ilminden istifade etmiştir. İki yılın sonunda maddi imkânsızlıklar ve kıtlık gibi zorluklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Böyle olunca derslerde istenildiği gibi ilerlememiş ve bu sebeple öğrencilerin birçoğu da dağıtılmıştı. Gerekli eğitimi alamayacağını anlayan Muhammed Emin Er Türkiye'ye dönmeye karar vermiştir. Ama hocası Şeyh Abdürrezzak izin vermemiştir. Seni burada evlendirelim, talebelerin başına sen geç demiştir. Muhammed Emin Er özür beyan ederek dönmek istediğini söylese de hocasından izin alamamıştır ve konuyu Ahmed Haznevî'ye açmıştır. Ahmed Haznevî ilme devam etmesi şartıyla izin vermiştir. Şeyh Abdürrezzak Efendi de, Ahmet Haznevî'nin halifesi olduğu için izin vermek zorunda kalmıştır.[140]

3.2.1.12 Molla Abdullah Avinî (ö. ?) ve Molla Abdussamed Comanî (ö. ?)

Muhammed Emin Er, 1948 yılında Suriye'den Türkiye'ye gelince Mardin'in Savur ilçesine bağlı eski adı Avina olan Sürgücü köyüne Bediuzzaman'ın medrese arkadaşı olan Molla Abdullah Avinî'nin yanına gitmiştir. Bu hocasından birçok ders okumuştur.[141]

Molla Abdullah'tan sonra Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı olan Yuvacık köyünde meskûn olan Molla Abdussamed Comanî'nin yanına gitmiştir. Burada bir müddet okuduktan sonra Molla Abdussamed Comanî Muhammed Emin Er'i evlendirmek

---

[139] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 9.
[140] Er, *Hatıralarım*, 75.
[141] Er, *Hatıralarım*, 82.

istemiştir. Muhammed Emin Er evlenmeyip ilim tahsiline devam etmek istese de hocasının ısrarı üzerine otuz yaşında evlenmiştir.[142]

3.2.1.13 Molla Hafız Hacı Haydar Efendi (ö. ?)

Muhammed Emin Er'in Kur'an hocası Molla Hafız Haydar Efendi'dir.[143] Emin Er Mısır'a gidip Kur'an'ı tecvit üzere okumak istemiştir. Ancak evlendiği için şartların zorluğundan dolayı gidememiştir. Bunun üzerine Siirt'te bulunan ve resmi imam-hatip olarak görevli olan Hafız Haydar Efendinin yanına gitmiş ve hocasının yanında günde bir cüz okuyarak kıraatını geliştirmiştir. Molla Hafız Haydar'ın hafızlığı çok kuvvetlidir. Muhammed Emin Er Hafız Haydar'ın yanında Kur'an kıraat dersleri alırken hocasına da ezberlediği Karabaş tecvidini ayrıca okumuştur. Otuz üç gün sonunda Kur'an-ı Kerim'i hatmetmiştir.[144]

3.2.1.14 Şeyh Zeynelabidin-i Erbinî (ö. 1383/1964)

Şeyh Zeynelabidin, Şeyh Muhammed Hazîn'in[145] torunu Şeyh Fahreddin'in oğludur. 1891 tarihinde babasının görev yaptığı Erbin köyünde doğmuştur. Medrese tahsilini babasının yanında ve Siirtli Molla Muhammed Said Yargıcı'nın yanında yapmıştır. Tasavvufî eğitimini amcası Şeyh Sadeddin'in yanında yapmış ve ondan hilâfet almıştır. Bununla birlikte dedesi Şeyh Muhammed Hazîn'in şeyhi, Şeyh Osman Sirâceddîn-i Tavîlî'nin torunu, Şeyh Ali Hüsâmeddîn'den de teberrüken hilâfet almıştır. Amcası Şeyh Sadeddin'den sonra irşad hizmetlerini üstlenmiş ve vefatına kadar yaklaşık kırk beş yıl bu vazifeyi yürütmüştür. 1964 yılında vefat etmiş ve Erbin köyünde defnedilmiştir.[146]

---

[142] Er, *Hatıralarım*, 83.
[143] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 10.
[144] Er, *Hatıralarım*, 100-104.
[145] Şeyh Muhammed Hazîn-i Firsâfî, 1816 yılında Siirt'e bağlı Firsâf köyünde doğmuştur. Abdulkâdir-i Geylânî neslinden olan Firsâfî, medrese tahsilini Molla Halîl-i Siirdî'nin yanında yapmıştır. Daha sonra bir süre Mardin'de Kâsımiye Medresesi'nde okumuştur. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halîfelerinden Şeyh Osman Sirâceddîn-i Tavîlî'nin yanında tasavvufî eğitimini tamamlamış ve 1844 yılında icâzet almıştır. Bu tarihten sonra hayatının sonuna kadar ilim, tedris ve irşad faaliyetleri yürütmüştür. 1892 yılında vefat etmiştir. Düşüncelerini, yazmış olduğu dokuz şiirde dile getirmiştir. Daha ziyade ilâhî aşk, peygamber sevgisi, insan ve dünyanın hakîkati konularında yoğunlaşmıştır. Şiirlerinde dile getirdiği aşk ve vecd hali Nakşbendî-Hâlidî yolunda çok az sûfî tarafından dile getirilmiştir. Bu yönüyle Firsâfî, Hâlidî yolunda önemli bir âlim, şâir ve sûfîdir. (İbrahim Baz, "Siirtli Âşık Bir Sûfî: Şeyh Muhammed Hazîn-i Firsâfî", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/11 (2015), 89-125.)
[146] Baz, "Siirtli Âşık Bir Sûfî: Şeyh Muhammed Hazîn-i Firsâfî", 99.

Muhammed Emin Er'in ilim tahsil ettiği hocalarından biriside Siirtli Molla Şeyh Zeynelabidin'dir. Molla Şeyh Zeynelabidin Siirt'in Fursa köyündendir. Molla Şeyh Zeynelabidin Şeyh Hazin'in torunudur. Muhammed Emin Er Tecvid ve Maharic-i huruf gibi bazı ilimleri bu hocasından tahsil etmiştir.[147]

3.2.1.15 Molla Şeyh Şerafuddin Fursavi (ö. 1377/1958)

Muhammed Emin Er'in Siirtli bir diğer hocası Molla Şeyh Şerafuddin Fursavi'dir. Molla Şeyh Şerafüddin Fursavi Siirt'in Tillo yakınında bulunan Fürsa köyündendir. Molla Şeyh Şerafüddin Fursavi Siirt merkezde ikamet etmiştir. Muhammed Emin Er, bu hocasından Kelam ilmini tahsil etmiştir.[148]

3.2.1.16 Molla Şeyh Muhammed Maşûk (ö. 1394/1975)

Muhammed Emin Er, kelam ilmini tahsil ettiği bir diğer hocası da Şeyh Muhammed Maşûk'dur. Molla Şeyh Maşûk, Şeyh Muhammed Masum el-Norşînî'nin oğludur. Molla Şeyh Maşûk Bitlis'in Norşin köyünde 1906 yılında dünyaya gelmiştir.[149] Baba Şeyh Muhammed Masum ise 1302 (1884) doğumludur. Şeyh Masum medrese kültürüyle yetişmiş, iyi derecede tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, akâid, siyer dersleri almış, ilmi olgunluğa sahip, muhabbetullah sahibi bir şahıstır.[150] Bu ilim vasfını oğlu Şeyh Muhammed Maşûk tevarüs etmiştir. Şeyh Muhammed Maşûk daha sonraki yıllarda halkanın başına geçmiş ve medresede talebe yetiştirmeye başlamış ve birçok kimseye ilim icâzeti vermiştir.[151]

Şeyh Muhammed Maşûk, ayrıca Şeyh Ahmed Haznevî'nin halifesidir. 1394/1975 yılında Mekke'de vefat etmiş, Cennet-i Mualla'ya defnedilmiştir.[152]

---

[147] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 10.
[148] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 10.
[149] Er, *Hatıralarım*, 111.
[150] https://dogruhaber.com.tr/haber/21969-norsinin-alimlerinden-seyh-muhammed-masum/, (03.02.2021)
[151] Er, *Hatıralarım*, 111.
[152] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 10.

3.2.1.17 Molla Sadrettin Yüksel (ö. 1424/2004)

Molla Sadrettin Yüksel, aslen Bitlis'in Adilcevaz ilçesindendir. Birinci Dünya Savaşı esnasında Rus ordularının ermeni çeteleriyle birlikte Adilcevaz ve çevresine musallat olması dolayısıyla Sadrettin Yüksel'in ailesi, bir kısım akrabalarıyla birlikte memleketini terk ederek Konya'nın Sarayönü ilçesine yerleşmişlerdir. Yüksel, 1920 tarihinde Sarayönü'nde doğmuştur. Kısa bir süre sonra, mütareke döneminin ardından aile memleketine dönmüştür. Sadrettin Yüksel 11–12 yaşlarında Arapça tedrisata başlamıştır. Bitlis'in Norşin Nahiyesi, Mutki'nin Ohin ve Baykan'ın Havil köyünde okuyarak tedrisatını tamamlamış ve Norşin'e dönüp burada ders vermeye başlamıştır.[153] Ders verdiği kimselerden bir tanesi de Muhammed Emin Er'dir. Muhammed Emin Er, 1950 senesinde Norşin'de bulunan Molla Sadrettin'den istifade etmiştir.[154] Emin Er, Molla Sadrettin'in yanına giderek kendisinden ders okumak istediğini söylemiştir. Molla Sadrettin, Emin Er'e Said Nursî'nin; *İşaretü'l-i'câz*, *Zülfikar Mecmuası* ve Felekiyat ilimlerini konu alan *Veciz* isimli kitaplarından dersler okutmuştur.[155]

Sadrettin Yüksel, 1951 yılında Şeyh Masum'un kızı Sarete ile evlenmiştir. 1956 yılında, Ankara'da Müftülük imtihanını birincilikle kazanmış, 1958 senesinde Siirt'in Baykan ilçesi müftülüğüne tayin edilmiştir. Kısa bir süre sonra bu görevinden istifa edip Norşin'e dönmüş ve ders vermeye devam etmiştir. 1968 yılında İstanbul Merkez vaizliğine tayin edilmiştir. Sadrettin Yüksel 7 çocuğu olmuştur. Meşhur Edip Yüksel ve Metin Yüksel Sadrettin Yüksel'in çocuklarıdır. Kürtçe ve Türkçenin yanı sıra ileri düzeyde Arapça ve Farsça bilen Yüksel 25 Aralık 2004 tarihinde vefat etmiştir.[156]

İtikatta Eş'arî, amelde Şafiî olan Yüksel hararetli bir ehl–i sünnet müdafii olup mümkün mertebe düşünce ve fetvalarında bu çerçeveye sadık kalmaya özen göstermiştir. İslam davetçiliği yönü dikkat çeken Yüksel, gerek vaazlarında ve derslerinde gerek eserlerinde bu hususa çok önem vermiştir. İslam devleti fikrini savunmuş, başka sistemlerin çözüm olmayacağını ve asrımızda dahi saadetin İslam

[153] Mehmet Sadık Elçi, *Son Dönem Âlimlerinden Molla Sadrettin Yüksel ve Fetvâları* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 2.
[154] Er, *Hatıralarım*, 105.
[155] Er, *Hatıralarım*, 111.
[156] Elçi, *Son Dönem Âlimlerinden Molla Sadrettin Yüksel ve Fetvâları*, 2.

şeriatında olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. İslam âlemi arasında birliği sağlayacak olan ümmet fikrini telkin etmiştir. Fikrî veya mezhebî farklılıkları bir tarafa bırakıp ümmet paydasında birliğe çağırmıştır. Bir medrese âlimi olmakla beraber çağındaki gelişmeleri, takip etmiştir. Bu bağlamda gerekli gördüğü, itikat, ibadet, muamelat, medeni hukuk, siyaset, cihat vs. gibi asri konular hakkında fetvalar yayınlamıştır. Tasavvufa, özellikle NakşibendÎ tarikatına ve evliyaullah'a derin bir saygı duymaktadır. Bediüzzaman'dan etkilenmiş, zaman zaman onunla mektuplaşmış, iltifatına ve muhabbetine mazhar olmuştur. Risale-i Nur'u bulundurmaktan yargılanmış ve mahkemede Risaleyi savunmuştur. Yüksel farklı alanlarda Türkçe ve Arapça irili ufaklı 33 eser kaleme almıştır. Bunların bir kısmı yayınlanmış bir kısmı halen müsvedde halindedir.[157]

3.2.1.18 Şeyh Ahmed Şorşubi (ö. 1369/1950)

Muhammed Emin Er'in ilim tahsil ettiği bir diğer hocası da Şeyh Ahmed Şorşubi'dir. Şeyh Ahmed Şorşubi Diyarbakır'ın Şorşub köyündendir. Muhammed Emin Er bu hocasının yanında medresesi müsait olmadığı için az bir süre kalmıştır. Şeyh Ahmed edep timsali bir şahıstır. 80 yaşında olduğu halde ders verirken hep diz üzerinde oturmuştur. Şeyh Ahmed Molla Abdüssamed'in de kayınbiraderidir.[158]

3.2.2 Okuduğu Kitaplar

Birçok hocadan istifade eden Muhammed Emin Er, buna bağlı olarak da birçok kitaba sahip olmuştur. Bu kitapların bir kısmını okumakla yetinirken bir kısmını da ezberlemiştir. İlmî ve tasavvufî şahsiyetinin oluşumunda okuduğu ve ezberlediği kitaplar etkili olmuştur.

Danışman hocam Eyyup Akdağ'ın beyanına göre Muhammed Emin Er, kitaplara çok değer verir ve onlara çok saygı gösterirdi. Anlattığı hatıraya göre Muhammed Emin Er, Fıkıh Enstitüsü'nde bir ders bitiminde kütüphanesinin olduğu odaya girmiş, kütüphanede yer alan bir kitabı göstererek: "Gözüm bana ne kadar değerliyse bu

[157] Elçi, *Son Dönem Âlimlerinden Molla Sadrettin Yüksel ve Fetvâları*, 3.
[158] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 10.

kitapta aynen gözüm gibi bana değerlidir.” demiştir. Ayrıca Akdağ Muhammed Emin Er’in kitaplara duyduğu sevgi ve tazim kapsamında şunları anlatmıştır:

Muhammed Emin Er, raflarda bulunan kitapların üst kısmından çekerek alınmasını cildi bozuluyor diye rızâ göstermez ve talebelerini bu konuya riayet etmeleri hususunda uyarırdı. Cildi bozulmaması için rafta bulunan kitabın orta kısmından biraz zahmetli olarak çekilerek alınmasını tavsiye ederdi. Muhammed Emin Er, masasında bulunan kitapların üzerine ne gözlüğünü ne de kalemini hiçbir zaman koymazdı. Eğer masasının üzerine üst üste kitap koyacaksa en değerli kitabı en üste koyardı. Yani Kur’ân, hadis kitabı ve fıkıh kitabı üst üste konulacaksa altta fıkıkh kitabı, onun üstünde hadis kitabı en üstede Kur’ân yer alırdı.

Muhammed Emin Er’in hoca gözetiminde olmadan kendi kendine okuduğu bazı kitaplar: Yazıcıoğlu Mehmed'in (ö. 855/1451) *Muhammediyye*’si, Muhammed Darîr’in (ö.?) *Siret-i Nebi*’si, Mevlânâ Fırâki’nin (ö. ?) *Kırk Sual*’i, Şeyh Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî’nin (ö. 870/1465) *Delâilu’l-hayrât* isimli eserine Dâvud-u Antaki’nin (ö. 1008/1599) yazmış olduğu *Kara Dâvud Şerh*’i, Eşrefoğlu Rûmî’nin (ö. 874/1469-70) *Müzekki’n-nüfus*’u.[159]

Muhammed Emin Er’in muallim gözetiminde medresede okuduğu kitaplar ise şunlardır: *Risâlât-ı ‘İsâm*(İstiare), *Velediyye*(Adab), Sadullah el-Berde'î' nin *Hadâiku'd-dekâik*, Muhammed b. el-Ömerî el-Meylânî’nin *Şerh’ul-muğnî*(Nahiv), *Dinkü’ş-şerhu’l-merâh*(Sarf), *Hallü'l-me‘âkid şerhü'l-kavâid*, Sa’dullah *Şerhu’l-Enmûzec*(Nahiv), *Netâic şerhu’l-izhâr*(Nahiv), *Câmî şerhu’l-kâfiye*(Nahiv), *Husâm Kâtî*(Mantık), *Muhyiddin*(Mantık), *Fenârî*(Mantık), *Kavl-i Ahmed*(Mantık), *Risâle-i Semerkandî*(Vad‘), *Uluğ*(Adab), *Mes‘ûdî*(Adab), *Abdülğafûr*(Nahiv), *Abdulhakim*(Nahiv), *Şerḥu'ş-şemsiyye*(Mantık), *Muhtasarü’’l-me‘ânî*(Me‘ânî, Beyân, Bedi‘), *el-Bedrü’ṭ-ṭâliʿ fî ḥalli cemʿi’l-cevâmiʿ*(Usulu’d-din ve Usulu’l-fıkıh), *Şerhu’l-‘akâid*(Kelâm), *Mülteka*(Fıkıh), *Minhâcü’t-tâlibîn*(Fıkıh), *Tefsîrü’l-Celâleyn*, *İbnü’l-Cezerî*(Tecvid).[160]

[159] Er, *Hatıralarım*, 34; Ayrıca bk. Mehmet Nezir Gül Muhammed Emin Er’i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=0dcZwU92oyk&t=4082s, (05.08.2021)
[160] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 13.

3.2.3 Ezberlediği Kitaplar

Muhammed Emin Er, kitapları okumakla yetinmemiş bazılarını ise ezberlemiştir. Ezberlediği bazı kitaplar ise şunlardır: *el-Emsile, Binâ, el-Maksûd, el-İzzî fi't-tasrîf, Merâhu'l-ervâh, İzhârü'l-esrâr, el-Kâfiye, el-ʿAvâmilü'l-ʿatîḳ, el-ʿAvâmilü'l-cedîd, ez-Zurûf ve't-terkîb, Îsâġūcî, Risâlât-ı Ebî Bekir*(Vad'), *Risâlât-ı Ebî Bekir*(İstiare), *Karabaş Tecvîdi*, *el-Ferâʾizü's-Sirâciyye, Velediyye*(Münazara).[161]

3.2.4 İcazet Alışı

Muhammed Emin Er, bir müddet Norşin'deki[162] medresede ders aldıktan sonra medresenin başında bulunan Şeyh Masum ve hocaları Şeyh Maşûk, Sadrettin Yüksel ve yine o medresede bulunan Molla Abdülbaki 'Sen okuman gereken bütün kitapları okumuşsun, yanımızda da medreselerde son kitap olarak okutulan Şerhu'l-akâid kitabından biraz okudun' diyerek kendisine icâzet vermek istemişlerdir.[163] Muhammed Emin Er, orada biraz daha okumak istese de hocalarının böyle istemesi ve artık ailesinin yanına dönmesi gerektiği için orada hicri 1369, miladi 1950 senesinde icâzetini almıştır.[164] Muhammed Emin Er'in almış olduğu icâzet ekler kısmında yer almaktadır.[165]

---

[161] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 13.

[162] Norşin: Bitlis iline bağlı bir köy iken 1926 yılında Çukur ismiyle nahiye statüsüne kavuşmuş, 04.07.1987 tarihinde ise ilçe olmuş ve ismi Güroymak olarak değişmiştir. Norşin, coğrafi olarak Doğu Anadolu bölgesinde ve Yukarı Murat havzasının doğusundadır. Doğusunda bulunan Van Gölü ile batısındaki Muş ovasının ortasında, kuzeyinde ve güneyinde doğu-batı istikametinde uzanan iki dağ arasında bir düz ovada yer almaktadır. Günümüzde dergâhın bulunduğu mekân, Bitlis yönünden gidildiğinde şehre girmeden hemen önce sol tarafta dağın eteğinde yer almaktadır. Tam olarak konumu ise ekte yer aldığı gibidir: (https://www.nisanyanmap.com/?y=G%C3%9CROYMAK&lv=&t=B%C4%B0TL%C4%B0S&cry=TR&ua=5) Yüzyıl öncesine kadar Ermenilerin de yaşadığı bu bölgede, Akkoyunlu Türkmen boyları ve Kürtler uzun yüzyıllar birlikte yaşamışlardır. Nakşbendî-Hâlidî yolunun önemli dergâhlarından biri olan Norşin Dergâhı, Bitlis'e bağlı Güroymak ilçesinde Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî tarafından yaklaşık 1875 yılında kurulmuştur. Bu tarihten sonra dergâh ve medresede görev yapan Şeyh Fethullah-i Verkânisî, Şeyh Muhammed Ziyâuddîn, Şeyh Masum, Şeyh Maşuk gibi âlim ve ârif şahıslar sayesinde kısa sürede bir ilim ve irfan merkezi hâline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçiş yıllarında gerek dergâh ve medrese olarak, gerek Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndaki rolüyle gerekse Suriye'ye kadar uzanan geniş bir coğrafyada toplumu sosyal, dinî, siyasî ve hatta askerî alanda etkileyen çok önemli bir mekândır ve bu önemini hâlen devam ettirmektedir. (İbrahim Baz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî", ed. Süleyman Derin, *Tasavvuf Dergisi* 34 (2014), 75-110.)

[163] Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 104.

[164] Er, *Hatıralarım*, 112.

[165] Muhammed Emin Er'in İlmî İcâzeti için bkz: EK R.

3.2.5 Bazı Talebeleri

Muhammed Emin Er'in birçok talebesi olmuştur. Bu talebelerinden bazılarına ilmi icâzet[166] bazılarına da tasavvufi icâzet vermiştir. Bazı talebelerine ise yanında uzun süre de kalsa kısa süre de kalsa icâzet vermemiştir. Talebelerinden bazıları şu şekildedir:

- Mehmet Görmez[167]
- Musa el-Mardini
- Muhammed Kudsi Diyarbakır
- Muhammed Silvani Diyarbakır
- Recep Derviş Haseni
- Mahmud Sünici
- Muhammed Cavidi
- Muhammed Şerif Bozovalı
- Reşid Besni
- Seyyid Abdurrahman Berzenci (K.Irak)
- İbrahim Halil Er[168]
- Hamza Nas
- Veli Aytek
- Necdet Berber

Danışman hocam Eyyup Akdağ'ın belirttiğine göre Muhammed Emin Er, Mahmud Es'ad Coşan'ın tavsiyeleriyle Hakyol Vakfı bünyesinde kurulun Fıkıh Enstitüsü'nde kalan ve Ankara İlahiyat Fakültesi'nde okuyan talebelere fıkıh usulü ve akâid dersleri okutmuştur. Fıkıh usulü olarak Zekiyüddîn Şâban'ın *Usûlü'l-Fıkh*'ını akâid dersi olarak da kendisinin kaleme aldığı *Akâid Risâlesi*'ni okutmuştur. Bu ders

---

[166] Muhammed Emin Er'in Talebelerine Vermiş Olduğu İlmî İcâzet Öeneği için bkz: EK S.

[167] 9 yaşındayken Mehmet Görmez'in babası evladının elinden tutup hocası Muhammed Emin Er'e teslim etmiştir. Mehmet Görmez, uzun süre Muhammed Emin Er'den ders almıştır. Muhammed Emin Er, vefat etmeden önce Mehmet Görmez'e icâzet vermiştir. (http://muhammedeminer.tekcatiegitim.org/, (05.01.2021)). Ayrıca Mehmet Görmez, bir sempozyumda "Benim iki hocam oldu. Bunlardn birisi de Muhammed Emin Er'dir." demiştir. (Prof. Dr. Mehmet Görmez, Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=0dcZwU92oyk&t=2765s, (05.08.2021))

[168] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 14.

halkalarından çok sayıda Fıkıh Enstitüsü'nde kalan talebeler istifade etmişlerdir. Bu talebelerden bazıları şunlardır:

Cemal Ergün, Enes Çelik, Adnan Kara, Arif Çağlar, Said Türetken, Abdülcabbar Kavak, Muammer Sarıkaya, Eyüp Baş, Ömer Özpınar, Hayrettin Yılmaz, İzzeddin Pak, Numan Sarı, Hakkı Yaman, Yunus Yazıcı, Ahmet Yemenici, Kazım Arıcan, Yusuf Şen, Ufuk Dağlıoğlu, Hüseyin Çelik, Mehmet Ünlütaş, M. Erdal Baz, Abdullah Altuntaş, Suad Erdem, Eyyup Akdağ, Harun Savut, Mehmet Tursun, Ahmet Canan Karakaş, Osman Çuhadar, Recep Utku, Musab Şenel, Sadık Cengiz, Ömer Üzer, Fatih Hasçiçek, Cemaleddin Gümüş, Ahmet Aldanmaz, Alaaddin Yılmaz, Hasan Ali Yücel.

3.3 Eserleri

Muhammed Emin Er, başta fıkıh ve tasavvuf olmak üzere hadis, tefsir, akâid gibi temel İslâm ilimlerinin çoğu alanında eserleri mevcuttur. Bu eserlerin kimi uzun ve ayrıntılı kimisi ise muhtasar bilgiler içermektedir. Muhammed Emin Er, eserlerini Arapça olarak kaleme almıştır. Kaleme aldığı eserlerin bir kısmı tercüme edilerek neşredilmiştir.

Muhammed Emin Er, eserlerini abdestli olarak yazmaya gayret göstermiştir. Abdest alıp iki rekât namaz kıldıktan sonra eserlerini yazmaya yönelmiştir. Abdestsiz yazı yazmamaya dikkat etmiştir. Eserlerin yazımında sade bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Yazdıklarında ihtilaflı olanları değil görüş birliği olanları tercih etmiştir. "İnsanın kurtuluşu iman ve amel-i salih" konularını eserlerinde yoğun olarak işlemiştir.[169]

3.3.1 Tasavvuf Risâlesi

Muhammed Emin Er'in bu kitabı 2018 yılında oğlu İbrahim Halil Er tarafından yayına hazırlanmış ve Mevsimler Kitap Yayınevi tarafından basılmıştır. Baskıda Arapça ana metin ve Türkçe tercüme birlikte yer almıştır. Eserin Arapça başlığı *Fazîletü a'mâli'l-*

[169] Hamza Nas ile 09.04.2021 tarihinde yapılan telefon görüşmesi

*kalbi ve âdâbi'z-zikri bihî'*dir. Eserin arapça kısmı olan aslı 31 sayfadır. Tercümesiyle beraber toplam 111 sayfadan oluşmaktadır. Eser, 13,5*21 cm boyutundadır. Eserde şu konulara değinilmiştir:

Hak yolunu arayanlara kılavuz, yakînî iman, Allah(c.c) yolundaki engelleri kaldırma, arızi endişeleri defetme, amellere zarar veren kusurları bertaraf etme, Allah'a(c.c) davet edenlerin özellikleri, mertebelere göre günlük virdler, Allah'a(c.c) giden yol, kalbi amellerin fazileti, Nakşibendilerin zikri, kalbin ıslah şartları, kurtuluşa giden yol, Hakk'ı tanımak, Hakk'a uygun amel etmek, Hakk'a davet etmek, Allah'ın emir ve yasaklarına uygun hareket etmek, insanlar için en büyük mutluluk, mutlu insanın yolu, büyük sahaberin yolu, kurtuluşun reçetesi, öncekilerin izinden gitmek ve mutlu olmanın yolu.

3.3.2 Fıkh-ı Bâtın

Bu kitabı da 2018 yılında İbrahim Halil Er tarafından yayına hazırlanmış ve eser Mevsimler kitap tarafından Arapça ve Türkçe tercümesiyle beraber neşredilmiştir. 13,5*21 cm boyutundadır. *Fıkh-ı bâtın* olarak çevrilen bu kitabın esas Arapça ismi; *Tenbîhü'l-fâtın 'ale'l-fıkhi'l-bâtın*'dır. Eserde arapça kısım 58 sayfadır. Bu risâlenin temel kaynağı, Şeyh Ömer b. Şeyh Osman et-Tavilani'nin halifesi Şeyh Muhammed Emin el-Erbili'nin *Tenvîru'l-kulûb fi mu'âmeleti 'allâmi'l guyûb* adlı eseridir.[170] Eserde Muhammed Emin Er, ahiret yurdunu arayanların muhtaç olduğu yirmi altı esası açıklamıştır.[171] Bu konular şunlardır:

Ahireti arayanların hâlleri, sâlih amel, tasavvuf ya da fıkh-ı bâtın, şeri'at, tarîkat ve hakîkat, tevbe, arınma ve güzelleşme, dünya arzusunu ve uzun ömür sevdasını kınamak, ölümü hatırlamak, nefsi tanımak, tevekkül, muhabbet, şevk, vecd, halvet. Allah(c.c) için kardeşlik ve bu kardeşliğin fazileti, Nakşibendi tarikatı, kalbî zikir ve

[170] Muhammed Emin Er, *Fıkh-ı Bâtın* (İstanbul: Mevsimler Kitap Yayıncılık, 2018), 11.
[171] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 13.

kalbî zikrin fazileti, Nakşibendiyye tarikatında farklı zikir usulleri, letâif, nefy-i isbat zikri, hatm-i hâcegân…

3.3.3 Ahlâk Risâlesi

Bu kitap, Abdullah Ünalan ve İbrahim Halil Er tarafından yayına hazırlanmış ve diğer basılan kitaplar da olduğu gibi Mevsimler kitap Yayınevi tarafından 2017 tarihinde basılmıştır. Eserde Türkçe tercümesi yer aldığı gibi Arapça aslı da yer almıştır. Eserin aslı olan Arapça kısmı 77 sayfadan oluşmaktadır. Eser, 13,5*21 cm boyutundadır.

Ahlâk Risâlesi olarak çevrilen eserin esas ismi; *el-Mühezzeb fi'l-ahlâk ve'l-edeb*'tir.[172] Kitap teorik ahlâk ve amelî ahlâk olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm: Ahlâkın tanımı, güzel ve çirkin ahlâkın kaynağı ve güzel ahlâkın fazileti, güzel ahlâkın sonuçları, ahlâkı bozan şeyler, nefsi arındırmanın metotları, hastalık ve kötü ahlâkın tedavisi, güzel ahlâkın ekleri, basit amaçlar yerine yüce amaçlar için çaba göstermek gibi konuları içermektedir. İkinci bölümde ise edebi ahlâk ve terbiyevi ahlâk gibi konular işlenmiştir.

3.3.4 Dört Mezhebe Göre Namaz Risâlesi

Aslı Arapça ola bu eser, Abdullah Ünalan ve İbrahim Halil Er tarafında Türkçeye tercüme edilmiş ve 2017 yılında da basılmıştır. Eser taharet(temizlik), namaz, nafile namazı, yolcu namazı(seferilik) ve cuma namazı olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Eserin aslı olan Arapça kısmı 63 sayfadan müteşekkildir. Risâle, 13,5*21 cm boyutundadır.

3.3.5 Akâid Risâlesi

Bu kitap da Abdullah Ünalan ve İbrahim Halil Er tarafından yayına hazırlanıp 2018 yılında Mevsimler kitap tarafından basılmıştır. Kitap, Arapça ve Türkçe olarak iki dil şeklinde neşredilmiştir. Eserde akâid, küfür, şirk ve nifak gibi bazı konular işlenmiştir. Eserin esas ismi *Tuhfetü'l-'ıbâd*'dır. Eser üç bölüm olarak tasnif edilmiştir. Birinci

[172] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 15.

bölümde akâid yani inanç konusu, ikinci kısımda amel konusu ve üçüncü kısımda da küfür, şirk ve nifak konuları işlenmiştir.

3.3.6 Akîde, Kelâm ve Fıkıh Meselelerine Dair Fetvâlar

Eser, 2019 yılında neşredilmiştir. Eseri neşre hazırlayan Muhammed Emin Er'in oğlu İbrahim Er'dir. Mevsimler kitap yayınevi tarafından 2019 yılında basılan bu kitap daha öncesinde de Arı Sanat yayınevi tarafından 2005 yılında basılmıştır. Yani eser, iki farklı yayınevi tarafından neşredilmiştir. Mevsimler kitap yayınevi tarafından basılan bu kitabın aslı olan Arapça kısmı 208 sayfadan oluşmaktadır. Eser, 24*16 cm boyutundadır. Eser, Muhammed Emin Er'in 415 soruya verdiği fetvaları içerir. Bu konulardan bazıları şunlardır:

Fetvalar, tevhid ve kelam ilmi, iman, fıkıh ilmi, taharet(temizlik), namaz, cuma namazı, zekât, oruç, hac, nikâh, talak(boşama), yemin ve adak, hadler(şer'i cezalar), cihad, şirketler, vakıf, buyu(satış), karz(borçlar), kadılık, şehadet(şahitlik), davalar, müzaraa, müsakat(bahçe-emek ortaklığı), zebaih(hayvan boğazlama), uhdiyye(kurban), yasak ve mübahlar, av, rehin, cinayetler, vasiyetler, helaller ve haramlar, hilafet.

3.3.7 Allah Katında Din İman, İslâm, İhsan, Takvâ ve Tezkiye

Allah Katında Din İman, İslâm, İhsan, Takvâ ve Tezkiye adlı eser Abdulvahab Öztürk ve Abdussamed Görmez tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Arı Sanat yayınevi tarafından 2005 yılında basılmıştır. Eser daha önce 1998 yılında Seha Neşriyat tarafından *Dinin Temelleri* ismiyle basılmıştır. Kitap iman, İslâm, ihsan, takvâ ve büyük günah, tezkiye olmak üzere altı bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Eser, 220 sayfadan oluşmaktadır. 16,5*23,5 cm boyutundadır.

Kitabın yazılma sebebi Muhammed Emin Er'in şiddetli bir ağır hastalığa mübtela olması ve bunun neticesinde de ölmeden önce kitabı yazma isteğidir. Bu durumu Muhammed Emin Er şöyle anlatmıştır:

"Bir gün karnımda şiddetli bir ağrı duydum neredeyse ölecektim. Hastanelerde bir çare bulamadım. Bunun üzerine daha önceden yazdığım notları toplamaya başladım. Eğer toplamadan ölürsem zayi olacağını düşündüm." Bu eseri diğer kitaplarında olduğu gibi Muhammed Emin Er, abdest alıp, iki rekât namaz kılıp dünya kelamı konuşmadan yazmaya gayret göstermiştir.

Muhammed Emin Er, eserin yazımını 1990 yılında yetmiş beş yaşında iken gerçekleşmiştir. Eserin yazımı tamamlandıktan sonra Muhammed Emin Er yakaza yani uykuyla uyanık bir hâlde: "Bu ağrılar bir şifre ve ölümün habercisidir. Doktorlar bundan bir şey anlamazlar. İşini Allah'a bırak." şeklinde bir söz işitmiştir.[173]

3.3.8 Muhtârât

Eserin tam ismi *el-Muhtârât min mektûbâti'l-İmâm Rabbânî es-Serhendî*'dır. Eserin editörlüğünü Receb Şentürk yapmıştır. Eser Osman Doğan tarafından neşre hazırlanmış ve 2016 yılında İsar yayınları tarafından Arapça olarak basılmıştır. Muhammed Emin Er, bu eserde İmam Rabbânî'nin *Mektubat* adlı eserinden seçtiği 122 mektubu konu edinmiş ve bunları dipnotlarla açıklayıp zenginleştirmiştir. Kitap, 336 sayfa ve 24,5*17,5 cm boyutundadır.

3.3.9 Hatıralarım

Muhammed Emin Er'in yazmış olduğu eser İbrahim Halil Er tarafından yayına hazırlanmış ve 2017 yılında Mgv yayınları tarafından basılmıştır. Eser 13 bölümden oluşmaktadır. Eserde öncelikle Muhammed Emin Er'in özgeçmişi verilmiş, daha sonra çocukluk yılları, ilim tahsili gayretleri, Suriye yılları, Türkiye'ye dönüş, Said Nursî'yi ziyaret, Gaziantep-Ankara-Avrupa hayatı, yurt dışına çıkış, Afganistan hatıraları, seyahatlere devam, yeniden Avrupa ve Amerika, son yıllar, son dönemin önemli şahsiyetleri ve Muhammed Emin Er Hoca'nın hastane günleri gibi bazı konular işlenmiştir.

---

[173] Muhammed Emin Er, *Allah Katında Din*, çev. Abdulvahab Öztürk - Abdussamed Görmez (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2005), 6.

3.3.10 Din Güzel Ahlâktır

2011 yılında Arı sanat yayınevi tarafından basılan bu eserde Muhammed Emin Er din ve ahlâk konularını işlemiştir. Amele engel olan şeyleri def etmek, gerçek mümin vasıflarına sahip olmak, ahlâkın temel esasları, ashabın ahlâkı, Müslümanın adabı, aile içi adap, Müslüman kadının adabı, Müslüman kadının tesettürü gibi bazı hususlar eserin konuları arasında yer almıştır.

3.3.11 İslâm'a Giriş

Muhammed Emin Er, bu eserinde İslâm kavramının izahına yer verdiği gibi ayrıca din, iman, mezhep, şeriat, tarikat, hakikat, tasavvuf ve ihsan gibi bazı kavramların izahına da yer verilmiştir.[174] 96 sayfadan oluşan eser, Arı Sanat Yayınevi tarafından Türkçe olarak basılmıştır.

3.3.12 Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fî 'ulûmi'l-muhtelife

Eser, farklı konularda yirmi risâleyi içermektedir. 2010 yılında Dâru'l-Endülüs yayınevi tarafında 702 sayfa olarak basılmıştır. Eser geniş bir ilmihal çalışması hüviyetindedir.[175] Eserde ağırlıklı olarak akâid ve fıkıh konularına yer verişmiş arkasından da tasavvufı konulara değinilmiştir. Kitapta şöyle bir mesaj verilmektedir: İnsanlar tasavvuf ilmini tahsil edecekse evvela akâid ve fıkıh ilimlerini tahsil etmeleri gerekir. İnsan eğer akâid ve fıkıhta sağlam bir yer edinecek olursa tasavvuf ilmine geçiş yaptığı zaman terakkisi kolay olur.[176]

3.3.13 Câmiu'l-mühimmâti'l-mütefarrika fî'l-'ulumi'l-muhtelife

Bu risâle, *Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fî 'ulûmi'l-muhtelife* isimli kitabın on birinci risâlesidir. Kulun üzerine düşen görevleri, küfür ve iman konularının kulun ihtiyari fiiller olduğu, insanın fıtrat üzere doğması, imanın esasları, kerâmet, dinde akıl ile

[174] Arş. Gör. Okan Uzunöz Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=pyk18Hxn4U4, (05.08.2021)
[175] Dr. Mehmet Sürmeli Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=VXYFDoZXiEY, (05.08.2021)
[176] Dr. Mehmet Sürmeli Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=VXYFDoZXiEY, (05.08.2021)

hüküm vermek, Allah'tan korkan âlime ittibanın hükmünün ne olduğu, şeyhin mürîde, mürîdin de şeyhine karşı adabının ne şekilde olacağı, Kur'an ve sünnete muhalif olan içtihatlar gibi konular otuz dört madde de anlatılmıştır.

3.3.14 ed-Dûu'l-'arid fî ilmi'l-ferâiz

Muhammed Emin Er'in bu eseri İslam Miras Hukuku üzerine yazılmıştır. Eser, 46 sayfadan müteşekkildir. Bu eser, *Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fî 'ulûmi'l-muhtelife* isimli kitabın on üçüncü risâlesidir. Terikeye taallük eden haklar, mirasta hak sahipleri, mirasa engel durumlar, Kur'an'da belirtilen miras payları, mirastaki kırk hâl, mirasta hacb, hamilelik, mefkûd, hünsa, veled-i zina, avl, teharûc red ve zevi'l-erhâm gibi miras ilminin temel konuları incelenmektedir.

3.3.15 el-Kavlu's-savâb

Eserin tam ismi, *el-Kavlu's-savâb fî zebâihi ehli'l-Kitâb*'dır. Risâle on sekiz sayfadan oluşmaktadır. Ehli kitabın kestiklerini yemenin fıkhî hükmünü izah etmek üzere kaleme alınmıştır. Risâlede öncelikle dört mezhebin konuyla alakalı görüşleri daha sonra Muhammed Emin Er, konuyla alakalı nakillerden çıkardığı sonucu aktarmıştır. Bu risâle, *Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fî 'ulûmi'l-muhtelife* isimli kitabın on altıncı risâlesidir.

3.3.16 el-Makâlât fî asli'l-kâinât

Bu risâle, *Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fî 'ulûmi'l-muhtelife* isimli kitabın on yedinci risâlesidir. Risâlenin ilk bölümünde bu eserin *et-Tibyân fî'l-cem'i beyne'l-ilmi ve'l-felsefeti ve'l-Kur'an* isimli eserin muhtasarı olduğu belirtilmektedir. Eserde, felsefe ile ilmin aynı olmadığı ifade edilmiş ve ikisini birbirinden ayıracak şekilde tarifler yapılmıştır. Ayrıca eserde filozof ve âlimlerin âlem hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.

3.3.17 Teshîlü'l-merâm

Eserin tam ismi, *Teshîlü'l-merâm fî beyâni'n-nasbi ve'l-kefârâti ve'l-fitrati bi'd-derâhimi ve'l-ğram* şeklindedir. Eser, klasik fıkıh kitaplarında bahsi geçen tartı ve ölçek birimleri ile alakalıdır. *Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fî 'ulûmi'l-muhtelife* isimli eserin yirminci risâlesidir.

3.3.18 Câmi'u'l-mutûni'd-dirâsiyye

Eser, 12 risâleden oluşmaktadır. Eserde yer alan bazı risâleler kitap hüviyetindedir. Bu on iki risâle medresede okutulan ilimlerin hulasası mahiyetindedir. Eser Mevsimler kitap tarafından 2018 yılında 351 sayfa Arapça olarak basılmış ve ilim dünyasına arzedilmiştir. Eserin boyutu 16*24 cm şeklindedir.

3.3.19 el-Verdü's-sad'u fî 'ılmi'l-vaz'ı

Bu risâle Muhammed emin Er'in *Câmi'u'l-mutûn* isimli eserinde yer almaktadır. Risâle Vaz' ilmini konu edinmekte ve vaz' ilmiyle ilgili derli toplu bir bilgi verilmektedir. Eser muhteva olarak Adüdüddin Îcî'nin (ö. 756/1355) Vaz' ilmine dair kaleme aldığı *er-Risâletü'l-vaz'iyye* isimli risâlesini örnek almıştır.[177]

3.3.20 et-Tıbyân fî 'ılmi'l-beyân

Muhammed Emin Er, bu eseri genel olarak Hatîb Kazvînî'nin *Telhîsü'l-miftâh* isimli eserinden özetleyerek kaleme almıştır. Bu manada eserde Muhammed Emin Er'in kendisine ait fazla bir görüşü bulunmamaktadır. Eser bir mukaddime Teşbih, Mecaz ve Kinaye olmak üçere üç ana bölümden oluşmaktadır. Detaya girmeden en basit bir şekilde konular anlatılmıştır.[178] Eser, *Câmi'u'l-mutûn*'un içerisinde yer almaktadır.

---

[177] Abdullah Hacıbekiroğlu Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=pyk18Hxn4U4, (05.08.2021)

[178] Mehmet Candan Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=pyk18Hxn4U4, (05.08.2021)

3.3.21 Leftetü't-tarf fî 'ılmi's-sarf

Risâle, medreselerde okutulan el-Emsile, Binâ ve Maksûd kitaplarının içeriğini yansıtmaktadır. 62 sayfadan oluşan risâle üç temel bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde mücerred ve mezid fiiller ve bunların kalıpları ele alınmıştır. İkinci bölümde emsile-i muhtelife ve emsile-i muttalide konularına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise illetli fiiller konusu işlenmiştir.[179] Bu risâle de *Câmi'u'l-mutûn*'da yer almaktadır.

3.3.22 el-Bahrü's-sahv fî 'ılmi'n-nahv

Câmi'u'l-mutûn isimli eserinde yer alan bu risâle 70 sayfadan oluşmaktadır. Eser içerisinde iki yöntemi barındırmaktadır. Birincisi İmam Birgivî (ö. 981/1573) ve takipçilerinin yöntemi olan konuyu âmil, mamûl ve irab şeklinde işlenmesi. İkincisi ise Zemahşerî (ö. 538/1144) ve takipçilerinin konuyu isim, fiil ve harf olarak konunun işlenmesidir. Muhammed Emin Er eserde her iki yöntemi bir arada özet bir şekilde sunmuştur.[180] Eser nahiv ilminin öğrenimine yeni başlayan öğrencilerin seviyeleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak yazılmıştır. Muhammed Emin Er'in eserde vermiş olduğu örnekler öğrencileri hem dini hem ahlâki yönden geliştirmeye sevk etmektedir. Bu örnekler kimi zaman ayetler kimi zaman Arap şiiriyle zenginleştirilmiştir.[181]

3.3.23 el-Hablü'l-metîn fî usûli'l-fıkhi ve'd-dîn

Câmi'u'l-mutûn isimli eserde yer alan 12 risâleden birisi de *el-Hablü'l-metîn fî usûli'l-fıkhi ve'd-dîn* adlı risâledir. Muhammed Emin Er bu eseri telif ederken Tâceddin es-Sübkî'nin (ö. 771/1370) fıkıh usulü kitabı olan *Cem'u'l-cevâmi'* isimli eserden geniş oranda yararlanmıştır. Risâle sanki *Cem'u'l-cevâmi*'nin muhtasarı gibidir. Ayrıca Bennânî'nin (ö. 1163/1750) yazmış olduğu *Hâşiyetü'l-Bennânî 'ala şerhi cem'i'l-*

---

[179] Muhammed Mücahid Asutay Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=pyk18Hxn4U4, (05.08.2021)

[180] Servet Demirbal Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=pyk18Hxn4U4, (05.08.2021)

[181] Servet Demirbal Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=pyk18Hxn4U4, (05.08.2021)

cevâmi'den de istifade edilmiştir. Eserde kitap, sünnet, icma, kıyas, istidlal ve tercih bölümleri yer almaktadır.[182]

3.3.24 Fehmü'l-fıkh fî usûli'l-fıkh

Muhammed Emin Er, bu risâlesinde edille-i şer'iyye'yi oluşturan kitap, sünnet, icma ve kıyas'ı açıklamıştır. Ayrıca (İstikrâ-ı tam/tümevarım, istihsân, İstishâb, sahâbe kavli) gibi bazı hususların dinde delil olup olmadıklarını sorgulamıştır. Ayrıca iki kat'i delil'in ihtilafında izlenecek yol beyan edilmiştir. Risâlenin son kısmında ictihâd, müctehid, taklid ve fetvâ gibi konular üzerinde durulmuştur. Er Hoca, Şafiî geleneğin hâkim olduğu medreselerde eğitim almıştır. Bu medreselerde Şafiî mezhebinin usûl ve furu'u okutulmaktadır. Bu sebeple bu risâlenin dayandığı kaynaklar da, Şafiî geleneğinden gelen âlimlerden oluşmaktadır.[183] Bu risâlede Câmi'u'l-mutûn'da yer almaktadır.

3.3.25 Huccetü'd-dâmiğa fî't-talâki's-selâsi def'aten vâhiden

Eser küçük boy 139 sayfa hacimli bir kitaptır. Muhammed Emin Er, eserde talak yani boşanma konusuna değinmiştir. Konuyla alakalı her bir görüşün delillerini vermiş, ilgili hadis rivayetlerini ayrıntılarıyla takdim etmiştir. Delilleri tek tek ele aldıktan sonra dört mezhebin görüşlerinin dayandığı delilleri sıralamış, karşıt görüşlerin dayandığı delillerin ise tutarsız ve zayıf olduğunu beyan etmiştir.[184] Eseri Mektebetü'l-İslamiyye adlı yayınevi basmıştır. Ancak şuanda basımı bulunmamaktadır.

Muhammed Emin Er, risâlede ana fikir olarak şunları savunmuştur: 1. Talak şahitsiz bile olsa geçerlidir. 2. Aile hukukundaki hükümler zamana bağlı olarak değişmez. 3. Günümüzde verilen bazı fetvalar sahih kaynaklara dayanmamaktadır. 4. Sahih

---

[182] Dr. Öğr. Üyesi Aydın Kudat Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=8sRlPIuSQRE, (05.08.2021)

[183] Recep Aslan, "Muhammed Emin Er el-Mîrânî'nin (ö. 2013) Fehmü'l-Fıkh fî Usûli'l-Fıkh Risâlesi Çerçevesinde Hadis Usulü ile İlgili Konulara Yaklaşımı", ed. Ahmet Gül, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/21 (2018), 614.

[184] Prof. Dr. Orhan Çeker Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=4yAus6Bp2ts, (05.08.2021)

kaynaklara dayalı olarak fetva verilmesi zorunludur. 5. İhtilaf edilmiş olsa dahi cumhur ulemanın yolunu tutmak evladır.[185]

3.3.26 el-Furûdu'l-'ayniyye

Eserin tam ismi *el-Furûdu'l-'ayniyye fi'l-'akîdeti ve'l-'ibâdeti ve'l-ahlâki's-seniyye*'dir. Eserde itikat ve amel konusu işlenmiştir. İtikadi hükümlerle ameli hükümler ayet-i kerime ve hadis-i şerif delilleriyle genişçe açıklanmaktadır.

3.3.27 Feydu'l-İlâh fi'd-dîni'l-mardiyye 'ındellâh

Arapça olarak yazılan eserin henüz baskısı yapılmamıştır. Eserde kurtuluşun ancak İslam'a tabi olmakla mümkün olacağı beyan edilmektedir. Bu kurtuluşun da sahabe ve tabiinin nasıl iman etmişlerse, insanları dine nasıl davet etmişlerse ve bu uğurda karşılaşılmış olan zorluklara nasıl sabrettilerse bizimde aynı şekilde onlar gibi olmamız, hiçbir şey ekleyip çıkarmadan selefe tabi olmamızla mümkün olacağı bildirilmektedir. İman, amel, davet ve sabır konuları detaylı olarak anlatılmaktadır.

3.3.28 Fethu'l-beyân fîmâ bihi'l-kemâli'l-insân

Kulun kemâle ulaşmasının, büyük kurtuluşa ermek için her türlü kötülükten kurtulup cennete girmesinin bağlı olduğu durumları bildiren ve bunları açıklayan bir risâledir.

3.3.29 el-Vesâilü'l-fâsile fi't-turûki'l-mevsile

Eser, tasavvuf ilmiyle alakalıdır. Eserde ilk önce iman ve islâm konuları anlatılmış daha sonra ihsana yer verilmiştir. Ayrıca eserde tarikatlar arasındaki ortak ve farklı yönler, tasavvufun şartları ve rükunları beyan edilmiştir.

---

[185] Prof. Dr. Orhan Çeker Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=4yAus6Bp2ts, (05.08.2021)

3.3.30 Hulâsâtü'l-murâd fî mar'ifeti'l-İslâm

Hulasâtü'l-murâd fî mar'ifeti'l-İslâm adlı bu eserinde Muhammed Emin Er, İman, İslam, ihsan konularını işlemiştir. Muhtasar olarak da günahların derecelerine ve ayrıca nasuh tevbeye değinilmiştir.

3.3.31 Talebetü'l-hasîs fî ıstılâhi'l-hadîs

Talebetü'l-hasîs fî ıstılâhi'l-hadîs adlı eser hadis usulünü konu edinmektedir. Muhammed Emin Er bu eserinde hadislerin çeşitlerinin luğavi ve ıstılahi manalarını tarif etmiş ve hadislerin zayıflık ve sahihlik yönünden durumlarını, kısımlarını ve hükümlerini açıklamıştır. Dört sayfadan oluşan bu eserinde Muhammed Emin Er, Merfu, mevkuf, maktu, muttasıl, munkatı, muzdarib, müdrec, şaz, münker, muallel, mübhem, meçhul, sahih, hasen, zayıf, aziz, meşhur ve mütevatir gibi bazı hadis ıstılahlarını açıklamakta ve hüküm olarak konumunu izah etmektedir.

3.3.32 Menhecu'n-necât 'ani'l-hasâr ile'l-fevzi bi'd-dâri'l-karâr

Muhammed Emin Er'in telifatı arasında yer alan *Menhecü'n-necât* adlı eser Hakk'ı bilip, gereği ile amel eden, hakka davet edip bu uğurda zorluklara sabır gösteren kulların kurtuluşa ereceğini beyan etmektedir.

3.3.33 Yâ sâilen

Eserin tam ismi *Yâ sâilen 'an akvami't-turûk ilallâh ve esmâhâ, huz cevaben 'an zâlike şâfiyen bi iznillâh*'dır. Eserde Muhammed Emin Er, "İnsanları Allah'a ulaştıran en sağlam yol hangisidir?" sorusuna cevap vermektedir. Muhammed Emin Er'e göre Allah'a ulaştıran sağlam yol dört temel üzerine kuruludur. Bunlardan birincisi farzları eksiksiz bir şekilde, mendup fiilleri ise imkânı nispetinde yapmak, ikincisi haram, mekruh ve şüpheli şeyler ile lüzumsuz şeyleri terk etmek, üçüncüsü sünnet ve azimete aykırı olan bütün bidat ve ruhsatlardan sakınmak, dördüncüsü ise bütün vakitlerinde zikir ile meşgul olup, insanlara yumuşak dil ile muamele etmek ve dine davet konusunda sabırlı olmaktır.

3.3.34 es-Salâh bimâ salaha bihi'l-evvelün

Muhammed Emin Er, *es-Salâh bimâ salaha bihi'l-evvelün* adlı eserinde İmam Mâlik'in; "Bu ümmetin ahirinin salahı, evvelinin salaha ulaştıklarıyladır." sözünü konu etmiştir. Eserde soru-cevap şeklinde bir yöntem izlemiştir. Salah; sadık iman, sahih amel, müminler arası muhabbet ve kardeşlik, vahdet ve devlet olmak üzere beş hususu üzerine kaimdir.

3.3.35 Hulâsatu'l-merâm fî hukûki'l-İslâm

Eser, muamelata dair olan hükümleri, sözlük ve ıstılahi manaları içermektedir.

3.3.36 Risâle fi'l-kebâir

Büyük günahların neler olduğunu beyan eden muhtasar bir risâledir. Bu risâle, *Allah Katında Din* kitabının bir bölümünü ihtiva etmektedir.

3.3.37 Istılâhât

Ansiklopedik sözlük şeklinde hazırlanmış geniş kapsamlı bir kitaptır.

3.3.38 el-Makâsidü'l-berara fî'l-hacci ve'l-'umre

Muhammed Emin Er'in yazdığı en son eser, *el-Makâsidü'l-berarati fî'l-hacci ve'l-'umre* adlı eseridir. Muhammed Emin Er, bu eserini hastanede yatarken son tashihlerini yapmış ve vefatından 10-15 gün önce tamamlamıştır. Muhammed Emin Er, bu kitabın Diyanet İşleri Başkanlığınca tercüme edilerek, hac ve umreye gidenlere ücretsiz olarak dağıtılmasını vasiyet etmiş, ama ne yazık ki bu vasiyet şu ana kadar yerine getirilememiştir. Bu kitabı yazma sebebi ise şudur: Muhammed Emin Er 2010 yılında, diyanet işleri başkanlığının misafiri olarak 15-20 kadar âlimle beraber hacca gitmiştir. Bu hac esnasında hacıların birçok vacibi terk ettiklerini görmüştür. Bunun

üzerine sahih bir şekilde, vacipleri terk etmeden hac ve umrenin sünnete uygun bir şekilde nasıl yapılacağını anlatan bir kitap yazmıştır.[186]

[186] İbrahim Halil Er'den temin edilen notlar

4. MUHAMMED EMİN ER'İN TASAVVUFÎ ANLAYIŞI

Muhammed Emin Er'in tasavvufa ilgisi çocukluk yaşlarına dayanır. Çocukluk yaşlarında okuduğu kitaplardan etkilenmiş ve bu dönemde tarikata girme arzusu oluşmuştur. Bu bağlamda haber aldığı şeyhlerin yanına gitmiş ve onların sohbet meclislerine katılmıştır. Muhammed Emin Er'in tasavvufa meyletmesindeki etkili kitap *Müzekki'n-nüfûs*'dur[187]. Muhammed Emin Er, *Müzekki'n-nüfûs*'u satır satır okumuş ve burada yer alan şeyhlerin alametleri kısmına daha ilgi duymuştur. Şeyhlerle ilgili belirtilen bu alametleri önemsemiş ve bu özellikleri ziyaret ettiği kimselerde göremeyince onları beğenmemiş ve tarikata girmeyi ertelemiştir. Kendi kendisine bu kitabın zikirlerini uygulamaya çalışmış ve mağaralara gidip zikir çekmiştir.[188]

Muhammed Emin Er, *Müzekki'n-nüfûs* gibi bazı tasavvufî eserleri sadece okumakla kalmamış okuduklarını kendi hayatına da uygulamaya gayret göstermiştir. Talebelerinden Necdet Berber'e göre Muhammed Emin Er okuduğu eserlerde gördüğü tasavvufî edeb ve adaba son derece dikkat etmiştir.

Tasavvufî bir hayatı benimseyen Muhammed Emin Er, nafile ibadetleri mümkün mertebe gizli ifâ etmiş, yaptığı her şeyde niyet ve ihlâs'a çok önem vermiştir. Lüzumsuz konuşmalardan hoşlanmamış, dini konuların konuşulmasını hep öncülemiştir. Kendisine bir soru sorulduğu zaman konuşanı dinlemiş ve onlara cevap vermeye gayret göstermiştir. Tefekkürü çok severdi. Sorulan soruları karşılıksız bırakmazdı. Aynı soru tekrar tekrar sorulsa dahi tekrar tekrar anlatırdı. Çok sabırlı ve tahammül sahibiydi. Züht hayatı yaşamaktaydı. Sürekli zikirle meşgul olurdu.[189]

---

[187] Bu eserde genel itibariyle şu konular anlatılmaktadır: "Nefsin mertebeleri, fasıklar, kâfirler, münafıklar, fenâ ve fenâfillah, ameli salih, şeytani ilhamların alametleri, meleki ve kalbi ilham, Rabbani ilham, dünyayı terkin nasıl olacağı, cimrilik ve cömertlik, kişinin ölüm sonrası başına gelecekler, sırat ve cehennem, büyük günahlar, cennet nimetleri, tevekkül, sabırlı olmanın faydaları, Hz. Eyyûb sabrı, açlığın ne olduğu, az söylemenin faydaları, evliyaullah hakkında bilgiler, yalancılık ve yalancılar, dedikodu ve iftira, gıybet, uyku, uzletin faydaları ve halka karışmanın zararları, Allah'ı zikretmek, zikrin kaideleri, şeyhi kâmilin müridi olmak, şeyhlik mertebesi, tövbe, telkin ve irade, teslimiyetin beyanı, güzel ahlakın mertebeleri, Erbain (Kırk gün çilehânede oturmak)."

[188] Er, *Hatıralarım*, 34.

[189] Necdet Berber ile 18.04.2021 tarihinde yapılan telefon görüşmesi

Tasavvuf anlayışına genel bir bakış yaparken kalbi ameller konusuna da değinmek yerinde olacaktır. Mutasavvıflar fiilleri bedenî ve kalbî olmak üzere ikiye ayırırlar. Bedenî fiilleri zâhirî ameller, kalbî fiilleri ise bâtınî amellerdir. Bedenî fiillere ait farz, haram, mekruh, mubah gibi şer'î hükümler kalbî fiiller içinde geçerlidir. Kalbin fiillerinin namaz, oruç, hac, zekât, abdest gibi bedenin fiillerinden üstün olduğu konusunda din âlimlerinin görüş birliği bulunmaktadır. Hadislerde, "Vücutta bir et parçası vardır; eğer o iyi olursa bütün beden iyi, kötü olursa bütün beden de kötü olur, bu et parçası da kalbdir"[190], "Allah sizin şeklinize ve malınıza değil kalbinize bakmaktadır."[191] denilmesi, Kur'an-ı Kerim de kalb-i selimin ve Allah'a(c.c) gönül vermenin vurgulanması[192] gibi âyet ve hadisler görüş birliğinde olan alimlerin dayandığı deliller arasındadır. [193]

Muhammed Emin Er, *Tasavvuf Risâlesi* aldı eserine kaydettiğine göre Halid b. Ma 'dan el-Kâlâî'in (ö. 103/721) kalp gözü konusunda şunları beyan etmiştir. "Kulların yüzünde, dünya işlerini gördüğü bir çift baş gözü; kalbinde de ahiret hâllerini müşâhede ettiği bir çift gönül gözü vardır. Eğer Allah(c.c), bir kul için hayr isterse, gönül gözlerini açar ve o kul Allah'ın kendisine söz vermiş olduğu gayb güzelliklerini görür. Şayet hayrın dışında bir şeyi isterse, o zaman da bulunduğu hâl üzere onu terk eder." Ahmed b. Hadraveyh el-Belhî (ö. 240/854) de konu hakkında şunları söyler: " Kalpler birer kaptır. Eğer hakla dolarsa, nurların fazlası dışa yansır, azaların işlerinde belirir. Ama eğer batılla dolarsa, o zaman da karanlığın ziyadesi azaların işlerine yansır." Zünnûn-ı Mısrî (ö. 245/859) şöyle der: " Kalp eğer bir saat boyunca doğru ve iyi olursa bu, insan ve cinlerin ibadetlerinden daha hayırlı olur. Eğer bir melek içerisinde resim veya heykel olan bir eve girmiyorsa, Allah(c.c) kendisinin dışında vasıfları bulunan bir kalbe nasıl girsin?" Ebû'l-Hasen eş-Şâzeli (ö. 656/1258) şöyle der: " Kalbi amellerin bir zerresi, azaların dağlar kadar ifa ettiği büyük amellere denktir."[194]

[190] Buhârî, Îmân, 39; Müslim, Müsâḳāt, 107.
[191] Müslim, Birr, 32; İbn Mâce, Zühd, 9.
[192] eş-Şuarâ 26/89; Kāf 50/33.
[193] Süleyman Uludağ, "Kalb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/231.
[194] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 35.

Muhammed Emin Er, kalbi amellerin önemi üzerinde durmuş ve kalbî amellerin şartlarını şu şekilde sıralamıştır: Sözde ve fiilde Peygamber efendimize itaat, bidatlerden sakınmak, az yemek(yani ortalama yemek, önüne ne konsa yiyip bitirmemek, hiç olmazsa 3/1 su, 3/1 ekmek, 3/1 de nefes için yer bırakmak), az uyumak(6 saat), az konuşmak, gaflet ehli kimselerden uzak durmak, helalinden yemek, bütün amellerde hâlis niyetli olmak, mezhepler arasında ihtilâflı olan konularda mezheplerin görüşlerinin en güzeline tabi olmak, bulunduğun vakit içinde en makbûl iş ne ise onunla meşgul olmak.[195]

4.1 Bağlı Olduğu Nakşibendiyye/Hâlidiyye Tarikatı

4.1.1 Nakşibendiyye/Hâlidiyye Tarikatının Ortaya Çıkışı

Muhammed Emin Er, Nakşibendiyye/Hâlidiyye tarikatına bağlı bir mürşid-i kâmildir. Onun bağlı olduğu Nakşibendiyye tarikatı adını, 14. yüzyılda Orta Asya'nın Buhara şehrinde yaşamış olan Bahâeddin Nakşibend'den (ö. 791/1389) almıştır. Nakşibendiyye tarikatı, 12. yüzyılda yine Buhara civarında oluşan Hâcegân tarikatının bir devamıdır.[196] Tasavvufi bir teşekkül olan Nakşibendiyye tarikatı, 791/1389 yılında vefat etmiş olan Hâce Muhammed Bahâeddin Nakşıbend'in temel usullerini belirlediği mânevi bir terbiye teşekkülüdür. Bu tarikatın silsilesi Hz. Ebû Bekir'e(r.a) ve ondan da Hz. Peygamber'e(s.a.v) ulaşmaktadır. Bu tarikatın asıl özelliği, Kur'an ve sünnete sıkı sıkıya bağlı olması, hafi zikir, nefis terbiyesine ve ilahi muhabbete önem vermesidir. Nakşibendilik, benimsenen usul ve esasları aynı şekilde muhafaza etmekle beraber tarihi akış içerisinde değişik kollara ayrılmıştır.[197]

Nakşibendiyye tarikatı, Hz. Ebû Bekir'den(r.a) Bâyezid-i Bistami'ye (ö. 234/848) kadar "Sıddıkiyye" adıyla anılmıştır. Ondan sonra Abdülhâlık-ı Gucdevânî'ye (ö. 575/1179 veya 617/1220) kadar ise " Tayfûriyye (Tayfur, Bâyezid-i Bistami'nin adıdır)" adıyla anılmıştır. Bahaeddin Nakşibend'e (ö. 791/1389) kadar "Hâcegâniyye", Ubeydullah Ahrâr'a (ö. 895/1490) kadar "Nakşibendiyye", İmâm-ı Rabbânî'ye (ö. 1034/1624) kadar "Ahrâriyye", Mazhâr-ı Can-ı Canan'a kadar "Müceddidiyye",

[195] Necdet Berber'in Muhammed Emin Er'in vermiş olduğu derslerde tutmuş olduğu notlardan
[196] Necdet Tosun, *26*, "Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür", ed. Semih Ceyhan, *İsam Yayınları*, (2015), 611.
[197] Mevlânâ Hâlid Bağdadî, *Halidiyye Risâlesi*, çev. Abdullah Suat Demirtaş (İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2013), 34.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye (ö. 1242/1827) kadar ise "Mazhariyye", Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'den sonra ise "Hâlidiyye" adıyla anılıp yayılmıştır. Hâlidiyye kolu, Nakşibendiliğin devamı olup, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî de bu silsile içerisinde bu yolun yenileyicisi ve bir kolbaşı durumundadır.[198]

Tarikatların toplumda varlıklarını devam ettirebilmeleri, o toplumun irfan dünyasına yapmış oldukları mânevi katkının yanında, kimi zaman meydana gelen sıkıntılar karşısında geliştirmiş oldukları mânevi reçetelerin tesirine bağlıdır. 19. yüzyılda Batı'nın Ortadoğu'ya müdahale etmesi ve çoğunluğu Osmanlı topraklarında meydana gelen toplumsal ve siyasi gelişmeler karşısında, Nakşibendi tarikatına, Ortadoğu'nun en kritik yerlerinden biri olan Irak'ta Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ismiyle yeni bir misyon yüklenmiştir. Hâlîdîlik yürütmüş oldukları faaliyetlerle, Ortadoğu'dan Asya ve Uzakdoğu'ya kadar oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.[199]

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye nisbet edilen Nakşibendiyye tarikatının Hâlidiyye kolu, İslam âleminde büyük ölçüde kabul görmüş ve bu kol çok büyük hizmetler yapmıştır. Hâlîdilik 19. Yüzyılında ve Osmanlı toplumunun en yaygın tarikatlardan birisi olmuştur. Günümüzde özellikle Anadolu olmak üzere diğer İslam ülkelerinde bu tarikat yaygınlığını korumaktadır.[200]

4.1.2 Hâlidiyye Tarikatının Anadolu'da Teşekkülü

Hâlidîlik, Irak gibi siyasi, ictimai ve mezhep farklılıkları açısından sorunların olduğu zorlu bir coğrafyada ortaya çıkmasına rağmen, yarım asır gibi bir sürede tüm Osmanlı topraklarında yayılmıştır. Bu yayılma sürecinde Mevlânâ Hâlid'in şahsından halifelerine, irşad faaliyetlerinde bulunan ilim ve kültür merkezlerinden devlet ricaline, yöneticilerden padişahlara kadar birçok amilin etkili olduğu görülmektedir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşamakta olduğu buhranlar ve dış müdahalelerle mücadele edebilmesi için, Avrupa'daki ilim ve teknoloji alanındaki gelişmelere

[198] Bağdadî, *Halidiyye Risâlesi*, 35.
[199] Abdulcebbar Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik* (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2017), 185.
[200] Bağdadî, *Halidiyye Risâlesi*, 36.

paralel olarak yapılan yeniliklerin yanı sıra, toplumun ahlâk ve kültürünü şekillendiren İslam'a yönelinmesi gerektiği fikri toplumda ciddi taraftarlar bulmaya başlamıştır.[201]

Nakşibendiliğin Anadolu ve Balkanlar'a ilk girişi Ahrâriyye kolunun kurucusu olan Hâce Ubeydullah Ahrâr'ın halifesi Molla İlahi (ö. 896/1491) vasıtasıyla olmuştur. Molla İlahi, Nakşibendi silsilesinin büyüklerinden kabul edilen Mahmud Fağnevî'nin torunu Seyyid Emir Buhârî ile Buhara'dan memleketi Kütahya'nın Simav ilçesine gelip ilk Nakşibendi dergâhını açmış ve irşad görevine buradan devam etmiştir. Müceddidiyye kolu ise Anadolu'ya Şeyh Muhammed Buhârî (ö. 1141/1729) ve Şeyh Mehmed Emin Tokadî (ö. 1158/1745) ile gelmiştir.[202]

Mevlânâ Hâlid'in Anadolu'ya göndermiş olduğu halifeler vasıtasıyla Nakşibendiyye yoluna mensup olan bazı şeyhler Hâlidiyye koluna tabi olmuşlardır. Bu yüzden Nakşi tekkelerin bazılarında Hâlidiyye Şeyhleri irşad faaliyetlerine devam etmişlerdir. Mevlânâ Hâlid'in faaliyet göstermiş olduğu Irak ve Suriye'nin Osmanlı'ya bağlı olması Hâlidîliğin İstanbul ve civarında yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır. Mevlânâ Hâlid İstanbul'a ayrı bir önem vermiş ve oraya birçok halifesini göndermiştir. İstanbul'da görevli olan halifelerden birisi de Muhammed b. Abdullah Hâni'dir. Abdullah Hâni birçok kişinin hidayetine vesile olmuştur. Hâlidîliğin İstanbul da kalıcı olarak kalması Ahmed b. Süleyman Ervâdî'ye (ö. 1275/1858) nasip olmuştur. Süleyman Ervâdî, İstanbul'da bulanan Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevi'yi (ö. 1310/1893) irşad etmiş, Gümüşhânevî de halifeleri ile birlikte birçok hizmette bulunmuş ve bu tarikatın yayılmasında çok büyük etkisi olmuştur. Nakşibendi-Hâlidî mürşidlerinin en çok faaliyet gösterip etkili oldukları bölgelerin başında Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Balkanlar gelmektedir. Bu bölgelerde Hâlidîliğin yayılmasına Seyyid Abdullah Şemdini (ö. 1228 1813), Seyyid Taha Hakkâri (ö. 1261/1853), Muhammed Firaki (ö. 1281/1865) ve Hâlid Cezeri (ö. 1254/1839) vesile olmuştur. Hâlidî tarikatının mürşidleri, Doğu Anadolu'da ekseriyetle Bitlis civarında ve Norşin ilçesinde yoğunlaşıp bu bölgelerde hizmet ve irşad etmişlerdir.[203] Karadeniz de Hâlidîliğin yayılmasında Şeyh Feyzullah Erzurumi (ö. 1115/1703) etkili olmuştur. Kastamonu ve çevresinde Ahmed Siyahi (ö. 1290/1874) bu yolun yayılmasında etkili

[201] Kavak, *Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, 196.
[202] Bağdadî, *Halidiyye Risâlesi*, 36.
[203] Bağdadî, *Halidiyye Risâlesi*, 37-38.

olmuştur. Urfa ve çevresinde Hâlidîliğin yayılmasında Hartavizade Şeyh Muhammed Hafız Ruhavi (ö. 1276/1860), Erzurum, Erzincan ve çevresinde Abdullah Mekkî (Erzincânî) (ö. 1239/1824?) etkili olmuştur.[204] İç Anadolu da Konya ve Akdeniz çevresinde "Memiş Efendi" lakabıyla bilinen Şeyh Muhammed Kudsi (ö. 1268/1852) ve halifeleri bu yolun yayılmasında etkili olmuşlardır.[205] Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin adını zikretmediğimiz birçok halifesi ve ondan sonra bu görevi yerine getirmiş olan kâmil mürşidler ve âlimler İslam'a çok büyük hizmetler etmişler, bu yolun daha fazla kişiye yayılmasına vesile olmuşlardır.

4.2 Tarikat Silsilesi

Muhammed Emin Er'in silsilesi Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî (ö. 1388/1968), Şeyh Muhammed Nuri ed-Dırşevî (ö. 1324/1924), Şeyh Muhyiddin el-Cezerî (ö. 1333/1914), Şeyh Abdulhakim ed-Dırşevî (ö. 1323/1905), Şeyh Ömer ez-Zengânî (ö. 1307/1890), Şeyh Hâlid-i Zibarî (ö. 1286/1869), Şeyh Muhammed-i Aynî (ö. 1276/1859), Şeyh Salih-i Sıpkî (ö. 1269/1852), Şeyh Hâlid-i Cezerî (ö. 1255/1839) kanalıyla Şeyh Mevlânâ Hâlid'e (ö. 1242/1827) bağlanır.[206]

4.3 Tasavvufta Üstadları

Muhammed Emin Er'in tasavvufla tanışması, Kadiriye tarikatı temsilcisi Eşrefoğlu Rûmî'nin Müzekki'n-Nüfus isimli eseri ile olmuştur. Muhammed Emin Er, bu eseri okuduktan sonra ciddi anlamda etkilenmiş, işittiği bütün şeyhleri ziyaret etmeye çalışmış ve bu eserde zikredilmiş olan kâmil mürşidde bulunması gereken vasıfları ziyaret ettiği şeyhlerde arayarak intisap edeceği bir tarikat şeyhi bulmaya çalışmıştır. Bu süreçte Muhammed Emin Er, birçok mürşitten terbiye görmüştür. Ancak bunlar içinde intisap ettiği ve irşad icâzet aldığı esas şeyhi Cizreli merhum Muhammed Saîd Seydâ el-Cezeri'dir. Cezerî dışında Şeyh Ahmed Haznevî'den de ayrıca icâzeti vardır.[207]

---

[204] Muhammed Çetkin, "Hâlidî Medreselerinde Arapçaya Verilen Önem ve Okutulan Ders Kitapları", *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidîliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi*, ed. Orhan Başaran (Bingöl: Bingöl Üniversitesi, 2017), 474.
[205] Bağdadî, *Halidiyye Risâlesi*, 40.
[206] Muhammed Emin Er'in Tarikat Silsilesi için bkz: EK T.
[207] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 8.

4.3.1 Şeyh Muhammed Saîd Seydâ (ö. 1387/1968)

Muhammed Emin Er, amelî icâzetini[208] bu hocasından almıştır.[209] Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî 1890-1891 yılında "Botân" diye bilinen Cizre'de dünyaya gelmiş, 7 Ocak 1968'de yine Cizre'de vefat etmiştir.[210] Babası aslen Mardin'e bağlı Dargeçit (Kerboran) ilçesinin halk arasında Pîkureyş olarak bilinen Kureyşâ köyünden "Ummânü'l-Meâni" (ilimlerin ve manaların okyanusu) olarak bilinen Şeyh Ömer ez-Zengânî'dir. Annesi, Şeyh Reşid ed-Dırşevî'nin büyük kızı Halime Hatun'dur. Ömer ez-Zengânî'nin eşi Halime Hatun da kendisi gibi seyyid-nesep bir ailedendir.[211]

Şeyh Muhammed Said'e "Seydâ" ismini babası Ömer ez-Zergânî'nin vefatı üzerine taziyeye gelen talebesi Şeyh Hüseyin Basreti Muhammed Said'i yanına çağırarak "Bu benim büyük Seydâmın son hatırasıdır, artık ona Seydâ denilsin" demiş ve böylece Kürtçe'de büyük hoca anlamına gelen "Seydâ" lakabı verilmiş ve bu lakapla meşhur olmuştur. Şeyh Muhammed Saîd Seydâ ilk Kur'an-ı Kerim ve medrese eğitimini büyük dayısı Şeyh Abdulhakim ed-Dırşevi'den almıştır. Dayısının vefatından sonra ortanca abisi Şeyh Siracuddin el-Cezerî'den ilmî derslerine devam etmiş ve on yedi yaşında ilmî icâzetini almıştır. Şeyh Seydâ çocukluğunda itibaren abileri ve dayılarından gerek ilmi eğitim gerekse tasavvufi terbiye eğitimini sıkı bir şekilde almıştır.[212]

Şeyh Seydâ'nın tasavvufa intisabı üçüncü postnişin[213] olan büyük ağabeyi Muhyiddin el-Cezeri'den tarikat izni almasıyla başlamıştır. Daha sonra dördüncü postnişin olan küçük dayısı döneminde Şeyh Seydâ seyr u sülûkten geçirilmiş ve tarikat iznini de almıştır.[214]

---

[208] Muhammed Emin Er'in Şeyhi Saîd Seydâ'dan Almış Olduğu Amelî İcazet'in İlk ve Son Sayfası i için bkz: EK U.
[209] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 10.
[210] Fatih Musa Elmalı, *Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri* (Erzincan: Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 7.
[211] Elmalı, *Saîd Seydâ el-Cezerî'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 7.
[212] Elmalı, *Saîd Seydâ el-Cezerî'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 10-12.
[213] Postnişin: tarîkatlarda ana dergâhların irşad makamında bulunan, o dergâhın gerek kendinden önce gerekse kendi zamanındaki hayatta olan hulefa ve mürîdanın bağlı oldukları dergâhın tek temsilcisi olup, müntesiplerin kendilerini dinlemeleri gereken zâttır.
[214] Elmalı, *Saîd Seydâ el-Cezerî'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 14.

Şeyh Seydâ Hazretleri Nakşibendiyye yolunun Hâlidiyye koluna mensup olup ayrıca Kâdiriyye ve Rufâiyye yollarından da ders veriyordu. Tarikat silsilesi Şeyh Hâlid-Cezeri kanalıyla Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye uzanır. Silsilesi şöyledir: Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî (ö. 1388/1968), Şeyh Muhammed Nuri ed-Dırşevî (ö. 1324/1924), Şeyh Muhyiddin el-Cezerî (ö. 1333/1914), Şeyh Abdulhakim ed-Dırşevî (ö. 1323/1905), Şeyh Ömer ez-Zengânî (ö. 1307/1890), Şeyh Hâlid-i Zibarî (ö. 1286/1869), Şeyh Muhammed-i Aynî (ö. 1276/1859), Şeyh Salih-i Sıpkî (ö. 1269/1852), Şeyh Hâlid-i Cezerî (ö. 1255/1839) kanalıyla Şeyh Mevlânâ Hâlid'e (ö. 1242/1827)[215]

Şeyh Muhammed Saîd Seydâ'nın *ed-Dâbıta fi'r-râbıta, Kitabü't-te'lif fi't-te'lif, et-Tasavvuf, Tenbîhü'l-müsterşidîn, Kitabü ahkâmi'l-envât, el-Mecme'u's-sağîr, et-Tıbbu'n-nebevi* gibi bazı kitap ve risâleleri bulunmaktadır. Ayrıca Şeyh Seydâ'nın mürîdlerine irşad etmek için gönderdiği bazı mektupları vardır.[216]

Muhammed Emin Er, bir Ramazan ayının sabah vakti işrakı beklerken uyuyakalmış ve rüyasında Hz. Musa'yı(a.s) görmüş ve Hz. Musa(a.s) kendisine 'Miskinlerle otur kalk. Tekebbür etme, büyüklenme' demiş ve o anda uyanmıştır. Bu rüya sonucu Muhammed Emin Er kendisinde kibir olduğunu düşünmüş ve rüyasını tasavvuf ehli bir hocaya anlatıp bu rüyanın ne anlama geldiğini anlamak istemiştir. Ama kime gideceği konusunda tereddüt etmiştir. Gördüğü rüyadan birkaç gün sonra sabah vaktinde Kur'an okurken yine uyku bastırmış ve uykuya dalmıştır. Rüyasında Cizreli Şeyh Seydâ'nın kendisine geldiğini görmüştür. Oturması için döşek getirmek için ev tarafına giderken oranın kendi evleri olmadığını çiçekli, havuzlu bir ev olduğunu fark etmiştir. Muhammed Emin Er bu rüyanın Şeyh Seydâ'ya intisap etmesi gerektiğine işaret ettiğini kanaat getirmiştir.[217]

---

[215] Abdülhakim Yüce, "Cizre'li Şeyh Seydâ ve Tasavvufî Görüşleri", Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri, ed. M. Nesim Doru, Ankara: Şırnak Üniversitesi Yay., 2010, s. 638.
[216] Elmalı, *Saîd Seydâ el-Cezerî'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 41.
[217] Er, *Hatıralarım*, 115-117.

Muhammed Emin Er, peş peşe gördüğü iki rüya üzerine Şeyh Seydâ'yı ziyaret etmiş ve ona rüyasını anlatmıştır. Şeyh Seydâ rüyayı tarîkat ehliyle beraber ol' şeklinde tabir etmiş ve "Ben seni kardeş olarak kabul ettim, sensiz cennete girmeyeceğim." demiştir.[218] Bunun üzerine Muhammed Emin Er, Şeyh Seydâ'ya intisap etmiştir.[219]

Muhammed Emin Er, Serdahli köyünde bir müddet kalmış ve Seydâ Muhammed Said'in izniyle halvete girmiştir. Yaklaşık yirmi gün sonunda letâif eğitimini tamamlayarak halvetten çıkmıştır. Bir hafta kadar sonra Şeyh Seydâ yapmış olduğu istihareler sonucunda Muhammed Emin Er'e hicri 9 Şevval 1372 miladi 22 Haziran 1953 tarihinde tarikat ve halifelik icâzeti vermiştir. Tarikat ve halifelik icâzetini bizzat kendi eliyle yazmıştır.[220]

4.3.2 Şeyh Ahmed Haznevî (ö. 1368/1949)

Muhammed Emin Er'in terbiye gördüğü bir üstadı da Şeyh Ahmed Haznevî'dir. Şeyh Ahmed Haznevî Suriye'nin Kamışlı[221] ilçesinin Hazne köyündendir.[222] Şah-ı Hazne lakabıyla meşhur olmuştur. 1887 yılında Suriye'nin Kamışlı kentine bağlı, Türkiye sınırına otuz km. yakınlıkta olan Hazne köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Molla Mahmud b. Molla Sıvar, annesi ise Âmine Hanım'dır.[223] Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin ailesi, Ali Reşka aşiretine mensuptur. Bu aşiretin soyu Seyyid Abdülkadir Geylâni'ye ondan da Hz. Muhammed'in (a.s) torunu Hz. Hasan'a kadar uzanır. Ailenin soy şeceresi kayıt altına alınmıştır ancak bu kayıtlar bir yangında yanmıştır. Bu aileye mensup olanlar seyyid ve şerif olarak hürmet görürler.[224]

Şeyh Ahmed el-Haznevî öncelikle babasının yanında muhtelif kitapları okuyarak ilk eğitim ve terbiyesini almıştır. Şeyh Ahmed Haznevî, Şeyh Abdülhadi, Nusaybin müftüsü Molla Ahmed, Daralı Molla Muhammed Said el-Hamidi, Gercüşlü Şeyh

---

[218] Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 112.
[219] Elmalı, *Saîd Seydâ el-Cezerî'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 49.
[220] Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 115.
[221] Kamışlı, Suriye'nin kuzey doğusunda, Türkiye sınırında bulunan ve Haseke'nin merkezi olan ilçedir. Haseke'nin en büyük ilçesidir ve Kuzey ve Doğu Suriye Özerk Yönetimi'nin başkenti olarak kabul edilir. 2004 verilerine göre nüfusu 232,258'dir. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Kam%C4%B1%C5%9Fl%C4%B1, 20.06.2021))
[222] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 10.
[223] Kutbeddin Akyüz, *Ahmed el-Haznevî (ö. 1949) ve Hazneviyye Tarikatı* (Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2015), 11.
[224] Akyüz, *Ahmed el-Haznevî (ö. 1949) ve Hazneviyye Tarikatı*, 12.

Muhammed'in oğlu Molla Muhammed Ubeydullah ve Molla Ahmed el-Tızyani gibi yörenin büyük âlimlerinden ilim tahsil etti. Haznevî ayrıca yörenin meşhur âlimlerinden, Frakin'de (Silvan) ikamet eden Seydâ Molla Hüseyin Küçük'ten icâzet aldı. Şam'ın meşhur muhaddislerinden olan Şeyh Bedreddin el-Hüsni'den de hadis icâzeti almıştır.[225]

Şeyh Ahmed Haznevî'nin tasavvufa intisabı, Hezan'da ikamet etmekte olan, Seydâ lakabıyla meşhur Norşinli Şeyh Abdurrahman Tağı'nin halifesi Şeyh Abdulkadir el-Ömeri el-Hezani'ye insisab etmesiyle başlar ve böylece Nakşibendi tarikatına girmiş olur.[226]

Şeyh Ahmed Haznevî'nin bizzat kendisinin yazmış olduğu eseri bulunmamaktadır. Buna rağmen yapmış olduğu sohbetlerden derlenmiş *Suhab*(Sohbetler) adında bir kitap, farklı kesimden insanlara göndermiş olduğu mektupların toplandığı *Mektubat* isimli diğer bir eser mevcuttur.[227]

Şeyh Ahmed yaşamının büyük çoğunluğunu Hazne'de geçirdi. Şeyh Ahmed Haznevî, geride birçok mürîd ve sevenlerini bırakarak 10/11 veya 21 Mart 1949 tarihinde 63 yaşında iken vefat etti.[228]

Esasında Muhammed Emin Er'in tasavvuf ve tarikat ile tanışması Şeyh Muhammed Saîd Seydâ'dan önce Ahmed Haznevî ile olmuştur. Suriye'nin Haseki bölgesinin en büyük ili olan Kamışlı'nın Hazne köyünde bulunan Ahmed Haznevî'nin yanına tedris için giden Muhammed Emin Er Ahmed Haznevî'yi görüp sevip saymış ve Ahmed Haznevî'den tarikat dersini almış ve teveccühe[229] katılmıştır.[230]

---

[225] Akyüz, *Ahmed el-Haznevî (ö. 1949) ve Hazneviyye Tarikatı*, 14.
[226] Akyüz, *Ahmed el-Haznevî (ö. 1949) ve Hazneviyye Tarikatı*, 17.
[227] Akyüz, *Ahmed el-Haznevî (ö. 1949) ve Hazneviyye Tarikatı*, 53.
[228] Akyüz, *Ahmed el-Haznevî (ö. 1949) ve Hazneviyye Tarikatı*, 32.
[229] Teveccüh; Daha çok Nakşibendilikte kullanılır. Mürîd, mürşidinin ruhaniyetine sevgi yoluyla teveccüh edince mürşidin ruhaniyeti onun bâtınında feyz bularak tesir gösterir. Bu feyz, beşeri sıfatlarından sıyırarak mürîdin yavaş yavaş şeyhinin boyasıyla boyanmasını sağlar. Bu sevgi sonucu meydana gelen kalp beraberliği aynileşmeyi sağlar. (Er, *Hatıralarım*, 72.)
[230] Er, *Hatıralarım*, 71.

Muhammed Emin Er, Şeyh Ahmed Haznevî vefat etmeden bir yıl önce 1948 yılında hem Ahmed Haznevîyi ziyaret etmek hem de kitap temini için Suriye'ye gitmiştir. Ahmed Haznevî Muhammed Emir Er'den yanında yirmi gün kalmasını istemiş ancak Muhammed Emin Er bu süre kadar kalamamıştır. Bunun üzerine Ahmed Haznevî Muhammed Emir Er'e hilafet izni değil vekâlet izni vermiştir. Yani tarikate girmek isteyen kimseleri tarikate kabul etme görevi verilmiştir. Muhammed Emin Er daha sonra vekâlet ile ilgili hususları Amud da bulunun Ahmed Haznevî'nin halifesi olan Molla Abdüllatif'ten yazılı olarak almıştır.[231]

4.3.3 Şeyh Mahmud Sâmî Ramazanoğlu (ö. 1404/1984)

Muhammed Emin Er'in terbiye gördüğü bir diğer Şeyh Mahmud Sâmî Ramazanoğlu'dur. Mahmût Sâmî Ramazanoğlu 1892'lerde Adana'da dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise tahsilini Adana'da, yüksek tahsilini İstanbul'da yapmıştır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi o zamanki adıyla Daru'l-Fünûn Hukuk Mektebi mezunu olan Sami Efendi yedek subay olarak yaptığı askerlik hizmetinden sonra, Kelami Dergâhı Şeyhi Meclis-i Meşayih Reisi (Şeyhler Meclisi Başkanı) M. Esad Erbili Hazretlerine intisap etmiştir. M. Esad Erbili Hazretlerinden icâzet aldıktan sonra memleketine dönen Sami Efendi, orada muhasebeciliğe başlamıştır. Varlıklı bir aileye mensup olduğu halde o, babasından ve ailesinden intikal eden serveti almamıştır. 1951 yılında İstanbul'a yerleşen Sami Efendi, 1979 yılında da Medine'ye hicret etmiştir. Medine'de yaklaşık beş yıl meskûn olan Sami Efendi, 12 Şubat 1984 tarihinde Medine'de Hakka yürümüş ve cenazesi de Cennetü'l-Bâkî'ye defnedilmiştir.[232]

Mahmut Sami Ramazanoğlu'nun on yedi eseri vardır. Bunlar*: Ashab-ı Kiram, Bakara Suresi Tefsiri, Bedir Gazvesi ve Enfal Suresi Tefsiri, Dualar ve Zikirler, Fatiha Suresi Tefsiri, Hazreti İbrahim Aleyhisselam, Hazreti Yusuf Aleyhisselam, Hazreti Ebû Bekir r.a., Hazreti Ömer r.a., Hazreti Osman r.a., Hazreti Ali r.a., Hazreti Hâlid b. Velid r.a., Muhasebe, Mükerrem İnsan, Tebük Seferi, Uhud Gazvesi, Yunus ve Hud Suresi Tefsiri.*[233]

---

[231] Er, *Hatıralarım*, 93-95.
[232] Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, 14-15.
[233] Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, 142.

4.4 Muhammed Emin Er'in Tasavvufî Görüşlerine Genel Bakış

Muhammed Emin Er'in tasavvufi görüşleri hususunda önem verdiği ve sürekli üzerinde durduğu konular bulunmaktadır. Ehl-i sünnete sımsıkı bağlılığı ve ahlâk konusu Muhammed Emin Er'in çok önem verdiği ve sürekli üzerinde durduğu hususlardır.

Muhammed Emin Er, ehl-i sünnet itikadına sımsıkı bağlı bir âlimdir. Talebelerine de ehl-i sünnet inancından ayrılmamaları konusunda uyarıları vardır. Muhammed Emin Er'e göre ehl-i sünnete sımsıkı sarılmak ancak farz ve müstehap olan şeyleri öğrenmekle olur. Bu da İslam'ın, imanın, abdestin, namazın şartlarını, erkânlarını, müfsitlerini ve müstehaplarını öğrenmekle mümkündür.[234]

Muhammed Emin Er'in müntesibi olduğu Nakşibendiyye tarikatı ehl-i sünnet inancına sımsıkı bağlı olmakla temeyyüz etmiştir. Tasavvuf yolunda ilerleyebilmek için ehl-i sünnet inancından olmak gerektiğini ve ehl-i sünnet'in fırka-i naciye yani kurtuluşa eren topluluk olduğunu dile getiren Ubeydullah Ahrâr şöyle derdi: "Eğer Hâcegân tarikatı dervişlerin itikadı nedir diye sorarsa ehl-i sünnet ve'l-cemâat itikadıdır diye cevap verilir."[235]

Muhammed Emin Er, ehl-i sünnet itikadına bağlılık hususunda *Fıkh-ı bâtın* isimli eserinde sûfîlerin dini Şeriat, Tarikat ve Hakikat olarak üç kısımda değerlendirdiklerini ifade etmiştir.[236] Azizüddîn Nesefî (ö. 700/1300) Hz. Peygamber'den sâdır olan söz, ahlâk ve hâl ilimlerini; şeri'at, tarîkat ve hakîkat olarak tasnif etmiştir. Yapmış oldukları bu tasnife göre Hz. Peygamber'in sözleri şeri'atı, yaptıkları tarîkatı, ahvâli ve müşâhedesi ise hakîkati ifade etmektedir. Sûfîler, bu üç vasfa sahip olan kimseyi; 'insan-ı kâmil' olarak kabul etmişler ancak bu manada da insan-ı kâmilin az olduğun söylemişlerdir.[237]

---

[234] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 29.
[235] Necdet Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 342.
[236] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 18.
[237] Eyyup Akdağ, "Sûfî İlminde Hakikî Tevhid ve Hakikî Kulluğun İfadesi: Cem' ve Tefrika (Fark) Kavramları", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2020), 204.

Muhammed Emin Er'e göre şeriat: Hz. Peygamber'e(s.a.v) indirilmiş olan ve âlimlerin Kitap ve sünnetten istinbat ettikleri hükümlerdir.[238] Abdülkerim el-Kuşeyrî gibi tasavvuf alanının önemli bir müellifi, şeriatı; emredileni yerine getirip Allah'a(c.c) ibadet etmek olarak tarif etmiştir. Ebû Ali Dekkâk (ö. 405/1015) da "Ancak sana kulluk ederiz."[239] ayetini şeriata delalet ettiğini beyan etmektedir.[240]

Muhammed Emin Er'e göre tarikat: Gizli olsun açık olsun bütün haram, mekruh ve gereksiz mubahlardan kaçınmak; bir "arifin" gözetiminde farzları yerine getirerek nafileleri de elden geldiğince yerine getirmeye çalışmaktır.[241] Bazı sûfiler ise tarikatı; kişilerin mânevi kabiliyetlerini iyileştiren ahlâki ve mânevi bir yoldur. Seyyid Şerif Cürcani (ö. 816/1413) de tarikatı şöyle tanımlamıştır: "Makamlarda yükselerek, yolları katetmek manasınadır. Buda seyr u sülûk eden sâliklere mahsus bir yoldur."[242]

Muhammed Emin Er'e göre hakikat ise; Kulun İman edilen gaybi hakikatlerle kendi arasındaki perdenin incelmesini ifade eder. Bu incelikten sonra söz konusu mertebeye erişenlerin elde edebileceği hâller gelir: takvâ, vera, dünya ve dünyevi mevkilere kanaatkâr olma, kendinden geçme yani sekr hâli, aşırı arzu yani şevk hâli gibi.[243] Hakikat yüce Allah'ın(c.c) kâinatta hükmettiği, ortaya çıkardığı ve takdir ettiği hükümlerini görmektir. Ebû Ali Dekkâk (ö. 405/1015) "Ancak senden yardım isteriz." ayetinin hakikat mertebesini ifade ettiğini beyan etmektedir.[244]

Muhammed Emin Er, şeriat, tarikat ve hakikat mertebelerini ağaç sembolüyle izah etmektedir. Ona göre şeriat bir ağaçtır, tarikat bu ağacın dalları, hakikat ise bu ağacın meyveleridir. Ahiret yolunun yolcusunun bu üç esası mutlaka şahsında birleştirmesi gerekir.[245]

---

[238] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 18.
[239] Fatiha 1/5.
[240] Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2009), 137.
[241] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 18.
[242] Ali Bolat vd., *Tasavvuf: Tarih-Doktrin-Tenkit*, ed. Fatıma Elif Kavasoğlu (Samsun: E Yazı Yayınevi, 2019), 177.
[243] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 18.
[244] Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, 137.
[245] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 19.

Muhammed Emin Er'in ahlâk hususundaki görüşlerine değinmeden önce kendisinin ahlâki şahsiyetinden bahsetmek yerinde olacaktır. Uzun süre talebeliğini yapmış olan Necdet Berber Muhammed Emin Er'in ahlâki şahsiyetini şöyle anlatmaktadır: Muhammed Emin Er güzel ahlâk sahibi mürşid-i kâmildir. Onun ahlâkında halîm ve selîm vasıfları ön plana çıkmaktadır. Çok halim selim huylu birisiydi. O, uhrevi olsun dünyevi olsun konuşacağı bir konuyu acele etmeden düşünerek konuşurdu. Bunun dışında sükûtu çok severdi. Dışarıya çıktığı zaman sürekli önüne bakardı. Lüzumsuz bakışlardan kaçınırdı. Bu konuyla alakalı "Helal olan bakışları engelleyemezsen haram olanları hiç engelleyemezsin!" derdi. Her an zikir hâlindeydi. Muhammed Emin Er, varlıklı bir aileye mensup olmasına rağmen züht hayatını tercih etmiştir. Dünyalık nimetlerden ihtiyaç miktarıyla yetinmiş ve kimseye de muhtaç olmamıştır.[246]

Mutasavvıflar, Peygamber efendimiz'in(s.a.v) güzel ve yüce ahlâkıyla ahlâklanmışlardır. Onlara göre güzel ahlâk kişide ancak nefis tezkiyesinden sonra oluşur. Nefis tezkiyesi de, şeriatın edep ve ahkâmını yerine getirmekle mümkündür.[247] Allah(c.c), Hz. Peygamber(s.a.v) için, "Resûlüm, şüphesiz, sen büyük bir ahlâk sahibisin."[248] buyurmuştur. Şehabeddin Sühreverdi (ö. 632/1234) *Avafifü'l-mearif* isimli eserinde güzel ahlâk sahibi kimselerde bulunan özellikleri şöyle zikretmiştir: Tevâzu sahibi olmalı, insanlarla iyi geçinmeli, îsar sahibi olmaları yani başkalarını kendine tercih etmeleridir. İnsanları affedip müsamaha gösterebilmeli, güler yüzlü olmalı, kendisiyle kolay geçinilebilmeli, yumuşak muameleli ve herkesin huyuna göre davranabilmeli, yapmacık davranışları terk etmeli, aza kanaat etmeli, münakaşadan uzak durmalı ve insanları sevip onlarla kaynaşmalıdır.[249]

Muhammed Emin Er, ahlâkı: Düşünmeye ihtiyaç olmadan, fiillerin kolaylıkla ortaya çıktığı nefse yerleşen bir davranış olarak görür. Ona göre ahlâk; güzel ve çirkin diye iki kısma ayrılır. Güzel ahlâk; nefsin olgunluğuna dayanmaktadır ve nefsin olgunluğu da hikmet, cesaret, iffet, denge ile sağlanmaktadır. Bu dört şey bütün güzel ahlâkın kaynağıdır. Güzel ahlâk sonucunda insanlar çirkin ve utanç verici davranışlarından arınır ve kötülüklerden uzaklaşır, değerli davranışlar edinir, mal biriktirmez, elbise,

[246] Necdet Berber ile 18.04.2021 tarihinde yapılan telefon görüşmesi
[247] Şehâbeddin Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2013), 295.
[248] Kalem 68/4
[249] Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, 307-345.

ziynet ve yemek çeşitleriyle gururlanmaz.[250] Emin Er güzel ahlâk hususu üzerinde çok durmuş ve insanın kendisine yapılan kötülüklere iyilikle karşılık vermesi; vermeyene vermesi, zulmedeni affetmesi, ilgiyi kesen dost ve akrabadan ilgiyi kesmemesi gerektiğini ifade etmiştir.[251] Güzel ahlâk, insanın hâlini ve durumunu anlatan en faziletli şey olduğu için insanların sıfat ve karakterleri onunla ortaya çıkmaktadır. İnsan yaratılış itibariyle saklıdır ancak, ahlâkıyla göz önündedir.[252] Hz. Peygamber'e (s.a.v), "Müminlerin iman yönünden en faziletlisi kimdir?" diye sorulduğunda; Hz. Peygamber "Ahlâkı en güzel olandır." demiştir."[253]

Muhammed Emir Er, güzel ahlâkı düzenli, edebi ve terbiyevi ahlâk olmak üzere üçe ayırmıştır:

Düzenli ahlâk sahipleri: Günde beş defa sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarında, namaz kılanlar gibidir. Bu insanlar düzenli saflar hâlinde Allah'a kulluk etmektedirler. Hz. Peygamber'in(s.a.v) "Ya saflarınızı düzgün tutarsınız veya Allah kalplerinizin arasına ihtilaf sokar."[254] sözüyle safların düzgün olmasını istemiştir.[255]

Edebi ahlâk sahipleri: Açık yerde nefislerini korudukları gibi tenha yerde de nefislerini korurlar. Çünkü nefsini önemsemeyen kimse rahat günah işleyebilir. Bu yüzden de insan başkasının eğitimiyle ilgilendiği gibi kendi eğitimiyle de ilgilenmelidir. İnsanları bedeni, elbisesi, görünüşü temiz ve güzel olması gerekir.[256]

İnsan toplum içerisinde doğan yıldız ve parlayan dolunay gibi olmalıdır. Konum itibarıyla senden üstün olan birisiyle oturduğunda yaslanarak oturma, el ve kollarınla oynama, sakın esneyip uyuklama! Bunlara maruz kaldığın durumda hemen meclisten ayrıl ve bil ki selametle ayrılmak, yakın olup da pişman olarak ayrılmaktan hayırlıdır. Kişi sürekli samimi bir şekilde gülümsemelidir. Sevgi ve samimiyet, edep ve güzel konuşmanın olmazsa olmazıdır.[257] Kişinin nasıl bir ahlâka sahip olduğu yolculuk esnasında öğrenilir. Sözü güzel, yemeği temiz, davranışları iyi ise, o kişiyle yolculuk

[250] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 20-22.
[251] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 32.
[252] Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, 273.
[253] Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *Sünenu İbn Mâce* (Mısır, 1952), Zühd/31.
[254] Buhârî, Ezan, 71; Tirmîzî, Mevâkıf, 53.
[255] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 65.
[256] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 67-68.
[257] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 68-69.

ve arkadaşlık yapılması hayırlıdır. Yolculuğa çıkmadan önce bir arkadaş seçilmelidir. Seferden önce kişi evde istihare namazı kılmalı ve bineğe bineceği zaman, "Bunu hizmetinize veren Allah'ın şanı yücedir. Bunlara bizim gücümüz yetmezdi.[258]" âyetini okumalıdır. Evden erken çıkıp bineğin yani günümüz için konuşursak aracın bakımı yapılmalı ve yolda olabilecek şeyler için tedbir alınmalıdır. Elbise ve beden temizliğine dikkat edilmeli ve yüzümüzden gülümseme eksik olmamalıdır.[259] Yolculuk adabıyla ilgili Bûhârî'nin eserine kaydettiği, Ebû Said el-Hudri'den rivayet edilen hadise göre Resulullah(s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Yollarda oturmaktan sakınınız. Hiç çaremiz yoktur, yollar oturma yerlerimizdir denilince, mutlaka oturacaksanız yolun hakkını veriniz, diye buyurdu. Yolun hakkı nedir dediklerinde, gözü haramlara kapatmak, kimseye eziyet vermemek, emr-i bil'ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker yapmaktadır.[260]" buyurdu.[261]

Sohbet etmek, edebi ahlâk kısmıyla alakalıdır. Sohbete katılmak, bilen kişinin bilgisini arttırır, konumu düşük insanı yükseltir, korkak kişinin gönlüne cesaret, cimri kişinin ruhuna cömertlik aşılar. Nice cahil kişi sohbetlere katılmakla âlim olmuştur. Sohbet adabında konuştuğun kişi senin konuşmaktan çok dinlemek istediğini, senden yararlanmaktan ziyade ondan yararlanmak istediğini görmelidir. Konuşmada amaç zararı defetmek ve yarar sağmak olmalıdır. Sohbet, kişinin meşgul olduğu zamanlarda olmalıdır ve kişiyi işinden alıkoymamalıdır. Dinleyicilerin konumlarına ve seviyelerine göre sözler özet, vurgulu ve açık olmalıdır. Sohbet bağırmaktan kaçınarak orta bir şekilde yapılmalıdır.[262]

Terbiyevi ahlâk kısmında şu hususlar ön plandadır: Kişinin çocuğunu anne sütüyle beslemesi, çocuğunu çok yumuşak yataklar yerine sert ve soğuk bir yatakta yatırması, çocuğunu yatırırken bağlamaması ve onu koruyacak ve hareket imkânı sağlayacak bir beşiğe koyması gerekir. Çocuğun yürümeyi öğrenmesi için ip ve tekerlekli araba kullanmadan çocuğu kendi hâline bırakarak önce yerde sürünüp vakti geldiğinde yürümesi, çocuğu eğiten kişinin yeme ve içmede dikkat edilmesi gereken usulleri çocukta alışkanlık hâline getirmesi çocuğun yetiştirilmesinde ehem hususlardandır.

---

[258] Zuhruf, 43/13.
[259] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 71-72.
[260] Buhârî, Mezâlim, 22; Müslim, Libas, 114; Tirmîzî, Edeb, 12.
[261] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 73.
[262] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 73-74.

Ayrıca çocuğa büyük muamelesi yapılmaması, her isteğini yerine getirmeyip ağlamakla ebeveynlerini korkutmasına izin verilmemesi[263] çocuğun terbiyevi bir şekilde ahlâklanması için oldukça önemlidir.

Kulun şeriat ağacından hakikat meyvelerini toplaması için ehl-i sünnet itikadına sımsıkı bağlı olması gereklidir. Muhammed Emin Er de müntesibi olduğu Nakşibendiyye tarikatı gibi ehl-i sünnet itikadına sımsıkı bağlı olduğu gerek yaşantısında gerekse daha önceden ifade ettiğimiz gibi eserlerinde ve söylediği sözlerde görmekteyiz. Bu minvalde Muhammed Emin Er'in bazı tasavvufi kavramlara yüklemiş olduğu manaları vermek yerinde olacaktır. Bu kavramlar Muhammed Emin Er'in eserlerinden yola çıkarak başta seyr u sülûk olmak üzere makamlar, tevhid, ahlâk ve ehl-i sünnet itikadına bağlılık gibi konularındaki genel yaklaşımları beyan edilecektir.

4.4.1 Seyr u Sülûk Konularına Dair Temel Yaklaşımları

Tasavvuf ve tarikatlardaki eğitim ve terbiye yöntemine verilen genel ad seyr u sülûktur. Tasavvuf ıstılahında seyr, cehaletten kurtulup ilme, kötü huylardan kurtulup güzel ahlâka, kulun fani varlığından kurtulup Hakk'a yönelmesidir. Sülûk, tasavvuf yoluna giren kimseyi Hakk'a ulaşmaya hazırlayan ahlâki eğitimdir. Seyr u sülûk eğitiminin sonu vusûl yani Hakk'a ulaşmaktır. Hakk'a ulaşmak Allah'ı(c.c) görüyormuşçasına kulluk yani ihsan şuuruna ermek, sürekli Hakk ile beraber olduğunun bilincini yakalamak, Hakk'a teslim olup Hakk'tan razı olmaktır.[264]

Seyr u sülûk, insanın nefsani olan kötülüklerden arınmasını sağlayacak eylemler bütünüdür. Sûfî düşüncede nefis, kişiyi kötülüğe sevk eden bir donanımla yaratıldığı için onu dizginlemek ve kontrol altına almak gerekir. Bunun için de bir takım riyâzet ve mücâhedeler yapılır. Bu riyâzet ve mücâhedelerle kul nefsin kötülüklerinden kurtulmaya gayret eder.[265] Muhammed Emin Er nefis terbiyesi için seyr u sülûk eğitimini zorunlu görmektedir. Ona göre seyr u sülûk eğitimi nefis mertebeleri esas alınarak yapılmalıdır. Muhammmed nefis mertebeleri hususunda Nakşibendiye

[263] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 79-80.
[264] Ebû Nasr Serrâc, *el-Lüma'*, çev. Hasan Kâmil Yılmaz (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996), 456.
[265] Bolat vd., *Tasavvuf: Tarih-Doktrin-Tenkit*, 230.

tarikatından farklı olarak üçüncü mertebede nefs-i mülhemeyi değilde nefs-i mutmainneyi zikretmektedir. Bu mertebeler şunlardır:

Birinci mertebe: Nefs-i emmâre'dir. Nefs-i emmâre Şeriatın yasakladığı yanlış arzu ve zevkleri emreden, kalbi, kötü yönlere çeken nefis mertebesidir. Kötülüklerin merkezi bu mertebedeki nefistir. Bu mertebedeki Nefis kibir, hırs, şehvet, hased, öfke, cimrilik ve kin gibi kötü huyların da kaynağıdır. İkinci mertebe: Nefs-i levvâme'dir. Bu mertebedeki nefis, kalbin nuruyla aydınlanmış olup bazı zamanlar itaat ederken bazı zamanlarda isyankârdır. Böyle olması sebebiyle pişman olur ve kınanır. Bu mertebede pişmanlık hâkimdir. Arzu ve heveslerin, hataların ve hırsın başlangıcı burasıdır. Üçüncü mertebe: Nefs-i mutmainne'dir: Bu mertebedeki nefis kalbin nuruyla aydınlanmış, kınanmış huylardan arınmış ve kemâl vasıflarıyla huzura kavuşmuştur. Nefs-i mutmainne kemâlin başlangıcıdır. Yani bu yolun yolcusu olan sâlik ayağını bastığında, tarikat ehlinden sayıldığı makamdır. Bu makamda mürîd, sağa sola yalpalamayıp sağlam bir zemine yerleşmektedir. Dördüncü mertebe: Nefs-i mülhemedir. Allah'ın(c.c) kula ilmi, tevâzuyu, kanaatkârlığı, cömertliği ilham etmiş olduğu nefistir. Beşinci mertebe: Nefs-i râzıyye: Allah'tan(c.c) hoşnut olmuş nefse denilmektedir. Bu mertebedeki nefse Muhammed Emin Er "Onlar da O(Allah)'ndan hoşnutturlar. (Mâide, 5/119.) ayetini delil getirir.[266]" Bu nefis mertebesinde Allah'a(c.c) aşırı sevgi hâkim, hayranlık, teslimiyet ve zevk hâli yoğunluktadır. Altıncı mertebe: Nefs-i marzıyye mertebesidir. Bu mertebedeki kuldan Allah razıdır. Kulda görülen kerâmet, ihlâs ve zikir gibi hasletlerde Allah'ın hoşnutluğunun bir göstergesidir. Bu mertebede sâlik, attığı ilk adımda Allah'ı hakkıyla bilmeye başlar ve kul fiil tecellilerine mazhar olur. Yedinci mertebe: Nefs-i kâmiledir. Kemâlatı kendisine karakter ve meleke edinmiş olan nefse denir. Bu mertebe kemâl derecelerinde yükselirken, insanları irşad etmek ve olgunlaştırmak için onlara yönelmeyi emreder. Bu mertebe isim ve sıfatların tecelli ettiği makamdır, hali ise: Allah ile bâki kalmaktır.[267]

[266] Maide 5/119
[267] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 33-34.

Muhammed Emin Er, nefis terbiyesi hususunda günlük virdleri üç basamakta ele almıştır. Birinci basamak: Beş vakit namazı vaktinde şart ve erkânına riayet ederek ihlâs ile kılmak. Çocuklara verilen terbiyede ve ev hizmetlerinde kusur etmemek. Yapmakla sorumlu olduğu farz ve vacipleri yapıp, yasak olan her şeyden sakınmak. Yapması gereken görevi saatinde ve kusursuz yapmak. Hatta gerekirse vakit sünnetlerini terk edip yapması gereken göreviyle meşgul olmak. Kendisine işi düşen kişilerin haklarına dikkat etmek. İkinci basamak: Uykudan kalkıldığında kelime-i şehadeti söylemek. Lavaboya girileceği zaman şeytanın şerrinden Allah'a sığınarak, başı örtülü bir şekilde, sol ayak ile girilmeli, çıktıktan sonra da istibra yapılmalıdır. Evli çiftlerin birbirlerini ve çocuklarını namaza kaldırması. Büyüklerin yapılması vacip ve haram olan hususları çocuklarına da öğretmesi. Beş vakit namazı mümkün olduğunca eşi ve çocukları dahi olsa cemaatle kılmak. İki rekât dahi olsa duha, evvabin ve teheccüt namazlarını kılmaya gayret etmek. Sabah akşam biraz da olsa bazı tesbihatları vird edinmek. Her lavaboya gidişten sonra abdest almak. Bunu yapmak faziletli kişilerin şiarındandır. Her gece yatmadan önce düşünüp o gün hayır işlemiş ise Allah'a şükretmek, şer işlemiş ise tevbe etmek ve sabah namazına hazırlık için şafaktan önce kalkmaya niyet etmek. Bir mazereti olmadığı sürece pazartesi, perşembe, aşure günü ve arife günü oruç tutmak. Üçüncü basamak: Dil ile zikir, kalp ile zikir ve nefs ile hesap görmek başlıkları ile üçe ayrılır. İlk olarak zikir lafızlarını yüzer defa söyleyerek dil ile zikir yapılır. Daha sonra kalp ile "Allah Allah Allah" denilerek kalbi zikir yapılır. Bunun miktarı kişinin durumuna göre değişmektedir. Her gece yattığında yatağını kabir, uykusunu ölüm, o günü de ömrünün son günü olarak düşünmek, bir günah işlediyse istiğfar etmek ve kadere rızâ göstermek, sevap işlediyse de Allah'a şükrederek hakkıyla yapmadığından dolayı istiğfar etmek nefis ile hesap görmektir.[268]

Vird Allah'a yaklaşmak için belli zaman ve miktarlarda yapılan nafile ibadet, dua ve zikri ifade eder.[269] Muhammed Emin Er'in vird konusunda anlattıkları ilim boyutunda kalmayıp amel boyutunda bizatihi kendisi uygulamıştır. Muhammed Emin Er, teheccüt namazını ve kuşluk namazını kılmış, günde en az bir cüz Kur'an okumuş,

[268] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 26-28.
[269] Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, 318.

mümkün mertebe pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmuşutur. Bunun dışında da her gün bir birçok nafile ibadeti vird edinmiştir.

Nakşibendî geleneğinde sâlikin günlük ibadeti sabah namazından önce kılmış olduğu teheccüd namazıyla başlar. Uyandıktan sonra abdest alıp iki rekât abdest şükür namazı kılar. Daha sonra kırk defa "Sübhanallah" ya da yüz defa tevbe-istiğfar okur. Daha sonra teheccüd namazına başlanır. Teheccüd namazı ikişer rek'at halinde on iki rek'at olarak kılınır. Teheccüdden sonra sabah namazı vakti gelene kadar zikirle meşgul olunur. Bu zikrin sayısı ve mahiyeti kaynaklarda belirtilmemiş olsa da, muhtemelen istiğfar ve kelime-i tevhid gibi zikirlerden oluşur. Sabah namazı vakti girdiğinde iki rekât sünnet evde kılınır. Bazı kaynaklarda ilk rekâtta Kafirûn, ikinci rekâtta ise İhlas suresi okunması tavsiye edilmiştir. Sabah namazının sünneti kılındıktan sonra yetmiş defa istiğfar okunur ve camiye gidilir. Sabah namazının farzı camide cemaatle kılınıp zikir ve murakabeye devam edilir. Güneş doğduktan bir süre sonra ikişer rekât işrak ve istihare namazı ya da eman namazı kılınır. İşrak ve istihare namazlarından sonra zikir ve murakabeye biraz da devam edilir. Güneş biraz daha yükselip toprak ısınmaya başlayınca on iki rek'at duha namazı kılınır. Bazı kaynaklarda duha namazının ilk iki rek'atinde Fatihadan sonra Şems ve Leyl sureleri, ikinci iki rek'atinde Duha ve İnşirah sureleri, kalan sekiz rek'tte ise Fatihadan sonra her rek'atte beşer defa İhlas suresinin okunulması tavsiye edilmiştir. Sâlik Duha namazından sonra öğle namazına kadar dünyevi işlerle meşgul olur.[270]

Öğle namazının cemaatle kılınmasına özen göstermek gerekir. Öğle namazında sonra fey-i zevâl namazı kılınır ya da Fetih suresi okunur, sonrasında dünyevi işlere devam edilir. İkindi namazını kıldıktan sonra yetmiş defa istiğfar okunur. Daha sonra Nebe suresi okunur. Akşam namazını kıldıktan sonra iki, dört veya altı rek'at evvâbin namazı kılınır. Bazı kaynaklarda her rek'atte fatihadan sonra beş ihlâs okumayı tavsiye ederler. İmkân dâhilinde akşam ve yatsı vakitleri arasında camide kalınıp evrâd ve ezkar ile meşgul olunur. Yatsı namazını kıldıktan sonra Mülk suresi okunur, daha sonrasında ya sohbet yapılır ya da hiç konuşulmaz.[271] Muhammed Emin Er cemaatla namaz konusunda hassas davranmıştır. Talebelerine beş vakit namazı cemaatle

[270] Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, 318-319.
[271] Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, 319.

kılmalarını[272] ve namaz sonrasında ise bazı tesbihatları vird edinmelerini tavsiye etmiştir. Ancak Muhammed Emin Er'in eserlerinde hangi namazda hangi surelerin okunması hususunda bir kayıt tesbit edilememiştir.

4.4.1.1 Tasavvuf (Fıkh-ı Bâtın)

Muhammed Emin Er, tasavvufu fıkh-ı bâtın ve tezkiye olarak isimlendirmiştir. Ona göre fıkh-ı bâtın; kulun günahlardan tevbe etmesi, çirkin ve kötü huylardan arınarak fazilet ve güzel ahlâk sahibi olmasıdır.[273] Muhammed Emin Er tasavvufun Kur'an-ı Kerimde tezkiye manasında kullanıldığını belirtmiş ve tezkiye hakkında şunları ifade etmiştir: Kişinin kendi zâhirini ve bâtınını Allah'ın(c.c) sevmediği şeylerden, ayıplardan, günahlardan kötü işlerden gafletten temizleyip taat, fazilet, yüce meziyet ve gafletten uyanıklık gibi vasıflarla süslemesidir. Tabiin döneminden bu yana Kur'an-ı Kerim'de geçen tezkiye terimi yerine tasavvuf kelimesi ıstılah olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Kavramlar konusunda çok tartışmamak lazımdır, kim hangi terimi kullanmak isterse kullanabilir.[274]

Muhammed Emin Er, muhteva olarak tasavvufu nefsi ve nefsin hâllerini tanımaya yarayan bir ilim olarak görür. Bu ilmin ana konusu kalbin tasfiyesidir. Kul kalbini tasfiye ettiğinde yani temizlediğinde marifetulllah erer, Allah'ın rızâsını kazanır ve ebedi saadete erer. Buna bağlı olarak bir takım hakikatlere ve sırlara vakıf olur. Tasavvuf ilmi marifetullah ve muhabbetullah konularıyla ilgilendiği için ilimlerin en şereflisidir. Tasavvuf tüm ilimlerin temeli ve özüdür. Beden için ruh ne ise diğer ilimleri için de tasavvuf odur. Bütün din ve şeriatların ruhu tasavvuftur. Bu ilmin kaynakları; Kitap, sünnet ve ümmetin âlimlerinden gelen rivayetlerdir. Muhammed Emin Er'e göre Nefsin ıslahı Farz-ı ayn'dır. Zühd, vera, muhabbet, fenâ, beka gibi konular bu ilmin konuları arasındadır. "Tasavvuf İlmi", "Ahlâk İlmi", "Fıkh-ı Bâtın" gibi isimler hepsi aynı manayı ifade ederler. Her durumda Allah'tan sakınmak, her konuda sünnete bağlı kalmak, gafillerden her konuda yüz çevirmek, Allah(c.c)'ın

[272] Muhammed Emin Er'in Cemeatle Namaz Kıldığı Bir Esnada Yakınlarının Çektiği Fotoğraf için bkz: EK V.
[273] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 18.
[274] Er, *Allah Katında Din*, 183.

verdiklerine azda çok da olsa razı olmak, bollukta ve darlıkta Allah(c.c)'a sığınmak gerekir.[275]

İlk dönem sûfîlerinden Ruveym b. Ahmed'e (ö. 303/915-16) göre tasavvuf üç haslet üzerine kurulmuştur. Bu üç haslet şunlardır: 1. Dervişliğe sarılıp, fakirliğe yani Allah'tan başka hiç kimseye ihtiyaç duymama hâlini benimsemek. 2. Malından infakta bulunup ihsan etmek. 3. Başkasından bir şey istemeyi terk etmek. Cüneyd-i Bağdâdî'ye (ö. 297/909) tasavvuf sorulduğunda: "Tasavvuf, bütün alakaları kesip, Allah Teâla ile beraber olma hâlidir." demiştir.[276] İmam-ı Gazali (ö. 505/1111) *İhyâü ʿulûmi'd-dîn* adlı eserinde tasavvufu şu şekilde tarif etmiştir: "Allahu Teâla'nın sıfat ve fiillerini bilmeye engel olan kir ve paslardan kalbi temizleme hâlidir. Bu da Hz. Peygamberin izinden yürümekle mümkün olur."[277] *Avârifu'l-meârif* gibi tasavvufun klasik eserlerinde ilm-i bâtının tahsilinin farz olduğu ifade edilmektedir. Eserin müellifi Sühreverdi bu konuda şunları söylemektedir: "Kulun yakînî imanını arttıran ilim bâtın ilmidir. Bu ilme özel seçkin kimseler sahiptirler. Âlimler, Hz. Peygamber'in varisleridirler. Bu ilim ancak onlar vasıtasıyla öğrenilir."[278]

4.4.1.2 Mürşîd

Muhammed Emin Er, sâlikin makamları geçmesinde kendisine rehberlik edecek mürşidi zorunlu görür. Ona göre: Allah'ın(c.c) yasası gereği bir makamdan diğer makama yükseliş sadece yolun(tarikatın) makamlarını ve hâllerini çok iyi bilen bir mürşid eliyle mümkündür.[279]

Talebelerinden Necdet Berber ile yaptığımız görüşmede Muhammed Emin Er mürşide bağlanmanın zorunluluğu hususunda şunları ifade etmiştir: Peygamber efendimizin şeriatı ortadadır. Haramlardan sakının ve emirleri yerine getirin. Bildiğiniz farzları ve vacipleri yerine getirin. Sünnetleri de gücünüz yettiğince uygulayın. Allah(c.c) zaten sizden bunu istemektedir. Eğer gittiğimiz, tabi olduğumuz şeyh, hoca her kim ise; bizim gibi cahil ise bu bizim kötüye gitmemize sebep olur. Bazı kimseler Mürşid-i

[275] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 17-18.
[276] Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, 84.
[277] İmâm Gazzâlî, *İhyâ'ü ʿUlûmi'd-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, ts.), 1/58.
[278] Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, 56.
[279] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 34.

kâmil'e bir iki defa gitmekle şımarırlar buda kişinin kötüye gitmesine sebep olur. Mürşid-i kâmil'e ancak devamlı gidilir ise istifade edilir. Bildiklerimizi yapalım Allah(c.c) bizi kurtarır. Bildiklerimizi yaparsak Allah(c.c) bize bilmediklerimizi öğretir. Sevdiğimiz bir kimse olsun ya da hocamız olsun bu adam ne derse hepsi doğrudur, onun hiçbir yanlışı olmaz demekte yanlıştır. Yalnızca müctehidler hatadan dolayı mesul değillerdir. O müçtehidi bulan ve ona tabi olan da bu manada mesul değildir.[280] Muhammed Emin Er'e göre eğer bir mürşide bağlanılacaksa mürşidde şu hususların bulunması gerekir:

1. Fıkıh ve akâidle ilgili karşılaşabilecekleri meseleleri, başkalarına sormadan çözebilecek kadar âlim olmalıdır. 2. Kalplerin kemâli, edepleri, nefsin afetleri, hastalıkları, nefis sağlığının korunması ve dengesi gibi konuları bilmesi gerekir. 3. Müslümanlara ve mürîdlerine karşı merhametli olmalıdır. 4. Mürîdlerde gördüğü kusurları gizlemelidir, açığa çıkarmamalıdır. 5. Yapılması gerektiğini söylediği şeyleri bizzat kendisi yapıp, yapılmamasını söylediği şeyleri kendisi de yapmamalıdır. 6. Müritleriyle gerektiği kadar oturmalı, onlara tarikat ve şeriattan bahsetmelidir. 7. Sözlerini malayani şeylerden arındırmalıdır. 8. Mütevazı olmalı ve mürîdlerine onları bıktıracak derecede görev vermemelidir. 9. Mürîd gördüğü rüyayı, keşfettiği bir mükaşefeyi ya da şahid olduğu bir müşâhedeyi anlattığında, kendisini yüceltebileceği için yorum yapılmamalı, sessiz kalınmalıdır. 10. Mürîdlerinin kendi kardeşleri dışındaki kimselerle konuşmaktan alıkoymalıdır.[281]

Muhammed Emin Er'in zikretmiş olduğu bu hususlar Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinden olan Muhammed b. Abdullah Hânî'nin (ö. 1279/1862) *Behcetü's-seniyye* isimli eserinde daha geniş olarak şöyle zikredilmiştir: Mürşidin niyeti hâlis olmalı, kendisine gelip, tarikata girmeyi isteyen, hidayete ermeyi dileyen ve doğru yola irşad edilmeyi isteyen birine zikri telkin etmede acele etmemeli, önce mürîdin sadakatinin samimi olduğunu anlamaya çalışılmalı ve mürîdin malından uzak durmalıdır. Muhtaç olduğu halde başkalarını kendisine tercih etmeli ve dünyaya olan zâhiri bağlılığını kesmeli, kendi yapmadığı bir şeyi mürîdlerine yapmalarını söylememeli, mürîdlerine karşı şefkatli davranmalı, müritleriyle halka şeklinde oturmalı, onlara tarikat adabını

[280] Necdet Berber ile 29.04.2021 tarihinde yapılan telefon görüşmesi
[281] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 63.

anlatmalı, herhangi bir mecliste kendisine sorulmadan marifet, hakikat, hâl, makam, tefsir, hadis ve fıkıhla ilgili söze başlamamalı, zaruret haricinde diz üstü oturmalı, konuşma sırasında şaka ve boş sözden uzak durmalı, hâl ve makamların tesiriyle zâhiri amelleri terk etmemeli, kendi nefsine ait haklarda müsamahakâr olup mürîdlerinden hürmet ve saygı beklememeli, hâl ve makamlara iltifat etmemeli, mürîdin gönlünde şeyhinin azameti azaldığı zaman ona halvette kalmasını söylemeli, mürîdin kalbinde şeyhine karşı saygı kalmadığını anladığında onu münasip bir dille yanından uzaklaştırmalıdır. [282]

4.4.1.3 Mürîd

Muhammed Emin Er, mürîdin mürşidine karşı adabı konusunda şunları şart görmektedir:

1.Maksadının ancak şeyhinin eliyle gerçekleşeceğine inanmalıdır. 2. Şeyhine teslim olup boyun eğmelidir. 3. Şeyhiyle bir araya gelmesindeki gaye sadece Allah(c.c)'ın rızâsı için olmalıdır. 4. İbadet ve adetlerdeki tercihlerini şeyhine bırakmalıdır. 5. Şeyhinin hâllerini gizlice araştırmamalıdır. 6. Şeyhinin yanında olmadığı zamanlarda yine onun huzurundaymış gibi işlerini görmeli, kalbiyle onu yoklamalıdır. 7. Ahval, havatır, kerâmet gibi durumları şeyhine anlatmalıdır. 8. Şeyhine karşı samimi olmalıdır. 9. Şeyhi bulunduğu makamda kusur etse dahi onun hakkındaki düşünceleri değişmemelidir. Örneğin seher vaktinde ibadet etmeyip uyuması durumu gibi. 10. Şeyhinin yanında çok konuşmamalıdır. 11. Şeyhini sevmeyenlerle oturmamalı, onu sevenleri sevmelidir.[283]

Muhammed Emin Er'in ilk okuduğu ve tarikat adabını ilk öğrendiği eserlerden biri olan *Müzekki'n-nüfûs* isimli eserde mürîdin şeyhine karşı adapları konusunda ayrıca şu hususlar zikredilmektedir: 1.Şeyhle mürîd aynı sofrada yemek yememelidir. 2. Mürîd şeyhin oturduğu meclise oturmamalıdır. 3. Şeyhle aynı bardaktan su içmemelidir. 4. Şeyhin hırkasını izinsiz giymemelidir. 5. Şeyhini abdestsiz ziyaret

[282] Muhammed b. Abdullah Hânî, *Behcetü's-Seniyye*, çev. Siraceddin Önlüer (İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2011), 137-149.
[283] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 66.

etmemelidir.[284] 6. Şeyhle yola gidildiğinde biraz arkasından gidilmelidir. 7. Mürîd şeyhin verdiği yemekten başka yemek yememelidir.[285]

Muhammed Emin Er, mürîdanın birbirleri arasında gerekli olan şartlar konusunda da şu hususları zikretmektedir:

1. Kendin için sevip istediğin şeyi dostların için de sevip istemek. 2. Dostlarla her karşılaştığında selamı ilk veren olmak, tokalaşmak ve tatlı dilli olmak. 3. Alçak gönüllü olmak 4. Dostlara güzel ahlâkla muamele etmek. Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909): "Alçakgönüllülük, yumuşak huyluluk, cömertlik ve güzel ahlâk gibi özellikler kulun ilmi ve ameli az olsa derecelerini yükseltir." demiştir. 5. Dostlarınla iyilik, takvâ, Allah(c.c) sevgisi ve dostları Allah'ın(c.c) rızâsına teşvik ederek yardımlaşmak. 6. Kardeşin adaba aykırı bir şey yaptığında nasihat vererek yumuşak bir şekilde uyarmak. İmam şafi bu konuda şöyle söylemiştir: "Kim kardeşine gizli bir şekilde yardım ederse, ona gerçekten öğütte bulunmuş ve şereflendirmiş olur. Kim de ulu orta öğüt verirse, onu rezil etmiş olur."[286] 7. Müslümanlara karşı hüsnü zan beslemek. 8. Kardeşin veya dostun herhangi bir durumda sana mazeret beyan ettiğinde yalan söylemiş dahi olsa mazeretini kabul etmek. 9. Birbirine dargın olan kardeşlerin arasını düzeltmek, birbirlerine karşı kışkırtmamak. 10. Söz verildiği zaman yerine getirmek.[287]

Muhammed b. Abdullah Hânî (ö. 1279/1861) *Behcetü's-seniyye* isimli eserinde mürîdin kardeşine ve diğer Müslümanlara karşı olan edeplerini şöyle sıralamıştır: Mürîd, kardeşinin ve diğer Müslümanların yaptığı ayıpları görmemelidir. Allah'ın(c.c) kendisine ihsan ettiği her nimeti kardeşlerine ve Müslümanlara da ikram etmelidir. İmamlık yapma konusunda onlarla çekişmemeli, herhangi bir durumda onlara edepsizlik etmemelidir. Ailesi, akrabası ve yakını olmayan Müslüman kardeşlerine yardımcı olmalıdır. Kardeşlerine ve Müslümanlara karşı kalbinde iyi olmayan bir hâl oluşursa onu gidermeye çalışmalıdır. Dualarında kardeşlerini ve Müslümanları da

[284] Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, çev. Ali Arslan (İstanbul: Merve Yayınevi, 2020), 492.
[285] Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, 495.
[286] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 67.
[287] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 69.

unutmamalıdır. Özür bulunmadıkça kardeşleri veya Müslümanlar olmadan yemek yememelidir. Kardeşi günah işlediğinde ona küsmemelidir.[288]

Muhammed Emin Er, mürîdin şu hususlara dikkat etmesini zorunlu görmektedir:

1.Her halde ve yerde Allah'ın(c.c) kendisini gördüğünün bilincinde olmak. 2. Kötülerle arkadaşlığı bırakıp iyilerle arkadaşlık yapmak. 3. Yeme, içme, giyim gibi ihtiyaçları yeterli miktarda yapmak. 4. Dünya sevgisi değil ahiret sevgisini istemek. 5. Abdestsiz uyumamak. Abdestsiz gezmemek. 6. İnsanların elindekine göz dikmemek ve millet ne der diye düşünmemek. 7. Nefsini hesaba çekmek ve nefsini tarikatta yürümeye teşvik etmek. 8. Seher vakitlerinde az uyumak. 9. Helalinden ve az yemeye dikkat etmek. 10. Boş konuşmaktan ve kötü düşüncelerden uzak durmak. 11. Harama bakmamak. 12. Kalbi öldürdüğü için şaka- şamatayı terk etmek. 13. İlim talebeleriyle cedel yoluyla unutkanlığa ve kafa bulanıklığına sebebiyet verdiği için münazara ve tartışmaya girmemek. 14. Göğsü daraldığında bunaldığında kardeşleriyle oturup onlarla tarikat adabını müzakere etmek. 15. Kalbi öldürdüğü için kahkaha ile gülmeyi bırakmak. (Kalbi öldürdüğü için Hz. Peygamber(s.a.v) hiçbir zaman kahkaha ile gülmemiştir.) 16. Makam mevki sevdasını terk etmek. 17. Alçakgönüllü olmak. 18. Allahtan(c.c) af dilemek ve O'ndan korkmak. 19. Nefsini, her söz ve fiilinde "İnşallah şunu yaparım veya inşallah şunu yapmayacağım." diyerek Allah'ın(c.c) iradesine bağlanmaya alıştırmak. 20. Uyku ya da uyanıklık hâllerinde görmüş olduğu sırları şeyhinden başka kimseye anlatmamak, gizlemeyi bilmek. 21. Şeyhinin söylediği şekilde Rabbini zikretmek üzere kendisine zaman ayırmak. 22. Gönül gözü ve sır perdesinin açılması hususunda acele etmemek.[289]

4.4.1.4 Râbıta

Muhammed Emin Er, seyr u sülûk eğitiminde sâlikin râbıta yapmasını gerekli görür. Ona göre râbıta: Kerahet vakti değilse iki rekât namaz kılındıktan ve kıbleye doğru oturulduktan sonra yapılır. Sâlik; ölüm döşeğinden, cennete gideceklerin cennete, cehenneme gideceklerin cehenneme girinceye kadar olan hâllerini düşünür ve günahlarından üç defa "Esteğfirullâhe ve etûbu ileyhi" der. Tevbesinin kabulü için dua

[288] Hânî, *Behcetü's-Seniyye*, 128-130.
[289] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 70-72.

edip, zikirden hemen sonra kalkmayıp uzun uzun nefes alarak beş dakika kadar zikrin ilhamını bekler ve ömür boyunca Allah'ın (c.c) kontrolünde olduğunu düşünülür. Mürîd her gece yatarken, yatağını kabir, uykusunu ölüm, geçirdiği gününü ömrünün sonu olarak düşünür. O günde yaptığı işler şer ise nefsini kınayıp istiğfar edilir ve kadere rızâ gösterilir. Yaptığı işler hayır ise, Allah(c.c)'a şükrederek hakkıyla yapmadığından ötürü istiğfar edilir.[290] Râbıta; mürîdin, ruhaniyetinden feyz alacağını düşünerek kâmil şeyhinin suretini zihninde tasavvur etmesidir. Sâlik râbıta ile önce şeyhiyle, sonra da Allahla(c.c) mânevi ve bâtını bir bağ kurar. Râbıta, Nakşibendiyye tarikatında önemli görülür.[291] Tasavvufun etkili isimlerinden Şehabeddin Ömer Sühreverdi (ö. 632/1234) râbıta konusunda şunları söylemiştir: "Mürîdin, mürşidine nazar ederek bütün dikkatini onun nuraniyetinde toplaması ve Cenâb-ı Hakk'ın ona vermiş olduğu ilahi ihsanlarını seyre dalması, kendisi için semadan daha hayırlı bir kazançtır.[292] Muhammed Emin Er râbıta konusunda farklı bir husiyeti de ifade etmektedir. O da sâlikin iyi işleri ve kötü işleri düşünüp iyi işlere şükredip kötü işlerden tevbe etmesidir. Yapılan râbıtadan sonra da sâlik zikir çekmeye başlar.

Nakşibendiyye tarikatının etkili müelliflerinden Muhammed Parsa, Hicaz yolundayken hocası Bahaeddin Nakşibend'in kendisine râbıta yapmasını ve suretini tahayyülünde tutmasını istemiştir. Hasan Attar'ın mürîdlerinden biri sürekli şeyhinin suretine râbıta yapmış ve bu sayede şeyhinde bulunan cezbe sıfatı kendisine sirayet etmiştir. Hasan Attar ve Abdullah İmami İsfahani, Alaiyye kolunda teveccühün nasıl yapıldığını anlatırken öncelikle şeyhinin suretinin düşünülmesi gerektiğini, daha sonrasında gelen feyz ile hararetin tesiri ortaya çıkınca kalbe teveccüh edileceğini ifade etmişlerdir. Ya'kub Çerhi, Ubeydullah Ahrâr'a Hâcegân tarikatının eğitim usullerini öğrettiği sıra konu râbıtaya geldiğinde ona bu usulü müritlere anlatırken onları hayrete düşürmemesi gerektiğini ve sadece kabiliyetli müritlere anlatmasını söylemiştir. Çünkü idraki zayıf mürîdler râbıtayı yanlış anlayıp uygulayabilirlerdi.[293]

---

[290] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 28.
[291] Süleyman Uludağ (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2016), "Tasavvuf Terimler Sözlüğü", 89.
[292] Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, 521.
[293] Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, 315-316.

Mutasavvıfların büyük bir kısmı râbıtanın müridin mürşidini düşünerek, bütün dikkatini mürşidin nuraniyetinde toplamak şeklinde yapılacağını ifade etmektedirler. Muhammed Emin Er, bunlardan farklı olarak mürîdin ölüm döşeğinden, cennete gideceklerin cennete, cehenneme gideceklerin cehenneme girinceye kadar olan hâllerini düşünmek şeklinde olacağını da ilave etmiştir.

4.4.1.5 Sohbet

Muhammed Emin Er, sohbetin akıllı insanlarla yapılmasını gerekli görür. Ona göre: Akıllı insanlarla yapılan sohbet, bilen kişinin bilgisini arttırır; bilgisi olmayan kişiyi yükseltir. Korkak kişinin gönlüne cesaret, cimrinin de ruhuna cömertlik aşılar. Sohbet esnasında dikkat edilmesi gereken şartlar hususunda da Emin Er şunları söylemektedir: Sohbet ettiğin kişinin dikkatinin sende olmasını sağlamak gerekir. Sohbet ederken kişinin dikkatinin başka şeylere kaymaması için dalgın olmamak gerekir. Bunun içinde sohbet konusu dışında şeyler düşünülmemelidr. Sohbet yapan kişi ssohbeti dinleyen kişilere dönerek yapmalıdır.[294] Sohbette yapılan konuşma, bir zararı def etmek ya da bir yarar sağlamak için yapılmalıdır. Bununla ilgili Muhammed Emin Er "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmeyin ve doğru söz söyleyin ki, Allah işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah'a ve Resul'üne kim itaat ederse, muhakkak büyük bir başarıya ulaşmıştır."[295] ayetini örnek olarak vermiştir.

Sohbet kişinin meşgul olmadığı zamanlarda olmalı, kişiyi işinden alıkoymamalıdır. Allah(c.c), gönülleri ekilen tarla; kelimeleri de tohum gibi ve her tohum için de filizlenebileceği belli bir zaman yaratmıştır. Bu yüzden geç davranmaktan ve acelecilikten sakınılması gerekir. Sohbet dinleyicinin konumuna göre olmalıdır. Sözler özet, vurgulu ve açık olmalıdır. Ses anlaşılmayacak kadar alçak, dinleyicileri rahatsız edecek kadar yüksek olmamalı, konuşma çok uzun tutulmamalı, orta bir halde olmalıdır. Sohbet acele etmeden yapılmalı, kelimeler ağızdan tek tek çıkmalı, bıktıracak kadar yavaş olmamalıdır. Bildiği bir konu hakkında başkasına bir soru sorulduğunda soru sorulan kişiye kötülük olmaması için önce o kişinin cevap vermesi beklenmeli, hemen cevap vermeye çalışılmamalıdır. Konuştuğun kişinin söyledikleri

[294] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 73.
[295] Ahzab 33/70-71.

biliniyorsa da bilmiyormuş gibi yapılmalıdır. Bu ilkeler sevgiyi celbeden birer yoldur ve en çok sevilen insanlar, diğer insanlarla sevgi köprülerini kuran insanlardır. Muhammed Emin Er, bu anlatılanlarla ilgi Hz. Peygamber'in(s.a.v) şu hadisini eserine kaydetmiştir.[296] "Allah, açık konuşan ve güler yüzlü insanları sever."[297]

Sohbet genel anlamda insanların bir arada bulunmasını, özel anlamda ise dini-tasavvufi konuların konuşulup anlatılmasını ifade eden bir terimdir. Nakşibendiyye tarikatında insanlarla bir arada bulunmak(celvet) yani sohbet önemlidir. Albülhalik Gucdüvânî bu konuyla alakalı "Halvet kapısını kapat, sohbet kapısını aç", Bahaeddin Nakşibend de "Yolumuz sohbet yoludur, halvette şöhret, şöhrette de afet vardır." diyerek sohbetin önemine vurgu yapmışlardır. Tasavvufi eğitimde önemli bir yeri olan sohbetin asıl gayesi, insanın daima Allah'ın(c.c) huzurunda olduğunun bilincine ulaşmasıdır.[298] Sohbetin faydalarından bazıları şöyledir:

1. Şeyhten mürîdine hâl ve feyz sirayet eder. Cezbe yoluyla tasavvufi eğitimini devam ettirmiş olan şeyhin bu hâli sohbete katılan müritlere de yansır. 2. Sohbetle mürîdin gönlü dünya sevgisinden uzaklaşır. 3. Ahiret sevgisi artar, dini ve mânevi konulara meyleder. 4. Kalpte Allah(c.c) sevgisi oluşup artar. Bu konuda Bahaeddin Nakşibend'in şöyle dediği nakledilir: "Bizim sohbetimize gelenlerden bazılarının gönlünde muhabbet tohumu vardır, ancak dünyevi işlerin dikenleri arasında bu tohum gelişememiştir. Bize düşen görev o dikenleri temizlemektir. Gönlünde tohum olmayanların gönlünde tohum oluşturmak da bizim görevimizdir."[299]

4.4.1.6 Zikir

Muhammed Emin Er, zikr'i dil ile zikir, kalp ile zikir ve nefis ile hesap görmek şeklinde üçe ayırmıştır.[300]

---

[296] Er, *Ahlâk Risâlesi*, 74-75.
[297] Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc en-Nîsâbûrî Müslim, *Sahihü'l-Müslim* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 2010), Birr/144; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî Tirmîzî, *Süneni't-Tirmîzî (Câmü's-Sahih)*, thk. Halid Abdülğani Mahfûz Halid Abdülğani Mahfûz (Beyrut: Dârul'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), Birr/45.
[298] Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, 321-322.
[299] Selâhaddin İbni Mübarek el-Buhârî, *Hallerin Terbiyesi Enîsü't-Tâlibîn ve Uddetü's-Sâlikîn Makâmât-ı Aliyye-i Nakşibendiyye*, çev. Süleymân İzzî Teşrîfâtî (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2018), 92.
[300] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 27.

Dil ile zikir: "Lâ ilâhe illallâh", "Allahümme salli 'alâ seyyidina Muhammedin ve 'alâ âlihî ve sahbihî ve sellim", "estağfirullâh ve etübü ileyh", "subhânallâhi ve bihamdihî", lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerike leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadir" şeklindeki zikirlerdir. Bu zikirleri yüzer defa yapmak gerekir.[301]

Kalp ile zikir: Kalp ile sessiz bir şekilde "Allah Allah Allah" demektir. Sayısı ise, kulun durumuna göre değişir.[302] İnsan, lisani zikri iş durumlarından ve meşguliyetlerinden dolayı her zaman kolaylıkla yapamayabilir. Ama kalbi zikir böyle değildir, sadece hatırda tutmayla da mümkündür. Bu sebeple, kişiyi kalbi zikirden alıkoyacak hiçbir şey yoktur.[303] Muhammed Emin Er, kalbi zikirle ilgili eserinde şu manzum ifadelere yer vermiştir:

Kalbinle Allah'ı gizlice zikret,

İnsanların dedikodusundan uzak,

Bu zikir, zikirlerin en faziletlisi

Böyle dediler bu yolun erleri[304]

Muhammed Emin Er'in belittiğine göre Nakşibendiyye tarikatı kalbî zikri esas alır. Çünkü kalp, Allah'ın(c.c) nazargâhı, imanın mekânı, sırların kaynağı ve nurların pınarıdır. Peygamber efendimiz bir hadisinde "Onun düzelmesiyle tüm beden düzelir, bozulmasıyla da tüm beden bozulur."[305] demiştir. Muhammed Emin Er'e göre bedenî fiillerin kabulü ancak kalbin ameli sayesinde kabul edileceği hususunda ulemanın icması vardır. Muhammed Emin Er konuyla alakalı ilk dönem sofilerinden bazılarının görüş ve düşüncelerine eserinde yer vermiştir. Yer verdiği şahıslardan birisi Ebû Said el-Harrâz'dır. Şeyh Ebû Said el-Harraz (ö. 277/890?) şöyle demiştir: "Eğer Allah, kullarından birini kendine dost edinmek isterse ona kendini zikretme kapısını açar." Hâlid b. Madan el-Kelâî (ö. 103/721) şöyle demiştir: "Her kulun mutlaka, dünyada

[301] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 27.
[302] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 28.
[303] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 53.
[304] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 53.
[305] Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîhü'l-Buhârî*, thk. Halil Me'mûn Şîhâ (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 2010), İman/39.

yaptığı işleri gören iki baş gözü ve ahiret işlerine bakan iki kalp gözü vardır." Ahmed b. Hadraveyh el-Belhi (ö. 240/854) şunları söylemektedir: "Kalp bir kaptır. Eğer hak ile dolarsa, nurların fazla olanı dışarı yansır ve azaların amellerinde belirir. Eğer batılla dolarsa karanlığın ziyadesi aza amellerinde yansır." Zünnûn-ı Mısrî (ö. 245/859?) şöyle söylemektedir: "Kalbin bir saat boyunca doğru ve iyi olması, insanların ve cinlerin etmiş olduğu ibadetlerden daha hayırlıdır."[306]

Zikirde üçüncü kısım nefs ile hesap görmektir. Nefs ile hesap görmek: Her günün sonunda yattığı yeri kabir, uykusunu ölüm, geçirdiği günü dünyada geçirmiş olduğu son gün olarak düşünmek, geçirdiği günde yapmış olduğu işler şer ise istiğfar etmek ve kadere rızâ göstermek, hayr ise Allah'a(c.c) şükretmek lazım gelir.[307]

Zikir, tasavvufi eğitimin en önemli unsurlarındandır. Kişi zikir sayesinde Allah'ın kendisiyle beraber olduğunu ve sürekli kendisini gördüğünün bilincine erer. Burada Allah'ın isim ve sıfatları sürekli tefekkür edildiği için kişinin erdemli, ahlâklı davranışları ve Allah sevgisi artar.[308]

Tarikatlarda zikir konusunda hafi(sessiz) ile cehri(sesli) olmak üzere iki zikir usulü hâkimdir.[309] Sûfi tarikatların büyük çoğunluğu cehri zikrin farklı şekillerini uygulamaktadırlar. Bununla birlikte sûfi tarikatların az bir kısmı ise, cehri zikirden uzak durup bunun yerine yakarışı ve hatırlamayı sağlayan sessiz zikir metodunu kullanırlar.[310] Nakşibendiyye tarikatında bazı istisnalar olmakla birlikte genel prensip olarak hafî yani sessiz zikri esas alınmıştır. Bu tarikatta hafi zikrin başlangıcı h. 6 ve 7. asırlarda yaşamış Hâcegan'ın kurucusu Abdülhâlik Gucdüvânî'ye dayanır.[311]

Muhammed Emin Er, zikir konusuna eserlerinde çokça yer vermiştir. Bu konuda genel itibariyle Nakşî şeyhlerde olduğu gibi kalbi zikri yani hafî zikri tercih etmektedir. Nakşibend kaynaklarına göre, hafi zikir sesin alçaltılmasıyla yapılan zikir değil, hiçbir ses olmadan, dil ve dudaklar kıpırdamadan yapılan zikirdir. Birçok Nakşibend şeyhi nefesin tutularak yapılan zikrin daha faydalı olduğunu tecrübe etmiş ve mürîdlerine de

[306] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 53-54.
[307] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 28.
[308] Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, 301.
[309] Hamid Algar, *Nakşibendîlik*, çev. Cüneyd Köksal vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 134.
[310] Algar, *Nakşibendîlik*, 135.
[311] Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, 301.

bunu tavsiye etmiştir. Bahaeddin Nakşbend nefesi tutarak zikir yapmış ancak bu uygulamayı şart koşmamıştır. Nakşbend halifelerinden olan Alaeddin Attar habs-i nefese önem vermiş ve bunu tavsiye etmiştir. Alaaddin Attar "La ilahe illallah" kelime-i tevhidinin tek nefeste üç, dokuz veya on sekiz defa söylenebileceğini ifade etmiş, on sekiz defa söylendiği hâlde tesir etmiyorsa mürîdin nefesini tazeleyerek tekrar başlamasını önermiştir. Bahaeddin Nakşbend bu zikrin en fazla yirmi bir defa yapılmasını ifade etmiş, tesirini şöyle açıklamıştır: La(yoktur) derken kendi beşeri olan vücudunu yok sayar, illallah (Sadece Allah vardır.) derken ulûhiyet cezbelerinin etkilerinden bir iz görür.[312]

Muhammed Emin Er, hatm-i hâcegân'a özel bir önem vermiştir. *Fıkh-ı bâtın* adlı eserinde ayrıntılı olarak hatm-i hâcegânın yapılış biçiminden bahsetmiştir. Buna göre: Hatm-i hâcegân, ism-i zat ve nefy-i ispat zikirlerinden sonra Nakşibendiyye tarikatının en büyük esaslarından ve en faziletli virdlerinden biridir. Muhammed Emin Er'e göre hatm-i hâcegânın sekiz adabı ve on rüknü bulunmaktadır. Hadesten ve necasetten taharet, insanların olmadığı bir mekân da bulunmak, huşu ve huzur içinde ibadet etmek, tarikatın şeyhlerinden icâzet almak, daha huzurlu ve huşulu olabilmesi için hatmin başında ve sonunda gözleri kapatmak, nefsine gelen ve kendisini huzurdan alıkoyacak olan tüm duygu ve düşünceleri terk etmeye çalışmak, namazdaki teverrükü yapmayıp sağ ayağını yatırıp üzerine oturmak Hatmi Hace'nin adaplarıdır.[313] Muhammed Emin Er eserinde hatm-i hacegânın yapılışını şu şekilde belirtmektedir:

Yirmi beş defa istiğfar çekmek, şeyhini düşünerek râbıta yapmak, yedi defa Fatiha suresini okumak, yüz defa salavat-ı şerife okumak, besmeleyle birlikte yetmiş yedi defa İnşirah suresini okumak, bin bir defa İhlâs suresini okumak, yedi defa Fatiha suresini okumak, yüz defa Hz. Peygamber'e(s.a.v) salavat getirmek, dua etmek, Kur'an-ı Kerim'den kolayına gelen bir yeri okumak. Bunlar Hatm-i Hace'nin erkânlarıdır. Bu zikrettiğimiz hatim Şeyh Abdulhâlık el-Gucdüvânî'ye nispet edilmektedir. Eğer mecliste çok sayıda mürîd varsa yukarıda zikredilen tesbihat ve sureler aynen okunur. Yoksa İmam Rabbânî'nin tavsiye ettiği şu hatm-i hâcegân yapılır: İstiğfar çekmek, râbıta yapmak, yedi defa Fatiha suresini okumak, yüz defa

[312] Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, 302-303.
[313] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 60.

salavat getirmek, beş yüz defa "La havle vela kuvvete illa billahi'l-aliyyi'l-azim" demek, yedi defa Fatiha suresini okumak, yüz defa salavat getirmek, dua etmek, Kur'an-ı Kerim'den herhangi bir yeri okumak. Bu hatmi her zaman ve özellikle zor zamanlarda yapmak müstehap sayılmıştır. Sıkıntılı zamanlarda okunduğu zaman "La havle vela kuvvete illa billahi'l-aliyyi'l-azim" yerine, beş yüz dafa "La ilahe illa ente subhaneke inni küntü mine'z-zalimin" demek gerekir.[314]

Nakşibendiyye tarikatında uygulanmakta olan ve genellikle toplu şekilde icra edilen zikir şekillerinden biri de hatm-i hâcegân'dır. Bu yapılan zikre hatm denmesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır: 1. Olması istenilen bir işin bu zikir ve dua sayesinde bitip(hatm) hallolacağı düşünüldüğü için bu zikre hatm-i hâcegân ismi verilmiştir. 2. Fatiha suresinin Kur'an'ın tümünü kapsadığı kabul edilmiştir. Bu zikir de Fatiha suresiyle başlayıp Fatiha suresiyle bitmektedir. Bunun için bu zikri yapanlar Kur'an'ı bitirmiş yani hatmetmiş gibi olduğu için hatm-i hâcegân ismi verilmiştir. 3. Şeyhler sohbet meclisinden ayrılmak istediklerinde sohbeti bu zikirle sona erdirdikleri için hatm-i hâcegân ismi verilmiştir. Hatm-i hâcegân zikri ilk başlarda "istenen bir işin olması ya da musibetin giderilmesi" amacıyla ihtiyaç duyulduğunda dua maksadıyla yapılırdı. Fakat 18. yüzyıldan itibaren düzenli hâle getirilmiş ve haftada iki defa, pazar ve perşembe günleri genellikle ikindi namazından sonra yapılmıştır.[315]

Hatm-i hâcegân tek olarak yapılabileceği gibi genellikle toplu bir şekilde yapılır. Çok sayıda sure ve salavatın okunması fazla zaman alacağı için bu sure ve salavatlar zikre katılan kişilere belli miktarlarda dağıtılır. Bu zikri şeyh veya şeyhi izin verdiği kişi idare eder. Hatm-i hâcegân diğer tarikatlardaki gibi toplu yapılan zikirler gibi değil alçak sesle yapılır. Ancak 18. yüzyıldan itibaren bazı Anadolu Nakşibendileri hatm-i hâcegân'ın sonunda bir miktar cehri yani açıktan zikir yapmışlardır. Gucdüvânî'ye nisbet edilen bu zikre "Hatm-i Hâcegân-ı Kebir", Baki Billah'a nisbet edilen zikre ise "Hatm-i Hâcegân-ı Sağir" olarak isimlendirilmiş zikre on kişiden az kişi katılırsa Hatmi Hâcegân-ı Sağir'in yapılacağı ifade edilmiştir.[316]

[314] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 61-62.
[315] Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, 320-321.
[316] Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, 321.

4.4.1.7 Mücâhede

Muhammed Emin Er, sâlikin nefsi ile yaptığı mücâhedeyi takvâ boyutunda değerlendirir. Ona göre mücâhedenin esası takvâya dayanır. Takvâ sahibi bir kul nefis ile mücâhede hâlindedir. Ona göre mücâhede; Nefsi, takvâ zoruyla heva ve hevesinden men etmek anlamındadır. Yani nefsin hakkı zaruret miktarı verilip hazzından ise men etme durumudur. Nefis lezzet, şehevani ve fuzuli şeyleri arzu eder. Nefsin hakkı zaruret miktarınca olur. Az yemek, az uyumak, az konuşmak ve kalabalıklara az katılmak yoluyla nefsin zaruret miktarı hakkı verilmiş olur.[317]

Tasavvufun etkili müelliflerinden Ebû Nasr Serrâc (ö. 378/988) mücâhede konusunda şunları beyan etmektedir. Mücâhede, kulun nefsinin arzularına, kötü isteklerine ve şeytanın isteklerine karşı direnip savaşması demektir. Bu savaşta kişinin silahı ibadet, zikir, tesbih ve duadır. Netice itibariyle mücâhede, nefsi iyiliğe zorlamaktır.[318]

4.4.1.8 Halvet

Muhammed Emin Er, seyr u sülûk eğitiminde halveti zorunlu görmektedir. Ona göre vuslat ve sevgiliyi görme arzusuyla kalbi nurlandırmak sadece halvet ile mümkündür. Halvetin en az şekli, geceleriyle beraber üç gündür. Yedi gün, bir ay ve kırk gün olmak üzere farklı süreyle yapılanları da vardır. Ancak en faydalısı kırk günlük halvettir.[319]

Muhammed Emin Er, tasavvufî konuları işlediği *Fıkh-ı bâtın* adlı eserinde halvet konusuna genişçe yer ayırmış ve halvette geçirilen zamanları ayrıntılı olarak beyan etmiştir. Ona göre mürîdin halvete girmeden önce uzlet hayatını yaşaması gerekir. Ayrıca mürîd, geceleri uykusuz kalmalı, açlık ve zikre de nefsini alıştırmalıdır. Halvete girerken besmele çekip sağ ayak ile girilmeli, Nâs suresini üç defa okumalı, sonra sol ayağı atıp "Allah'ım! Dünya ve ahirette beni kendine dost eyle. Sevgini ve muhabbetini bana rızık eyle. Cemâlinle meşgul edip has kullarından eyle. Zatının cezbeleriyle nefsimi yok eyle. Ey sırdaşı olmayanların sırdaşı olan Rabbim, beni tek başıma yapayalnız bırakma! Sen varis olanların en hayırlısısın." demelidir. Sonra

---

[317] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 30.
[318] Serrâc, *el-Lüma'*, 513.
[319] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 43-44.

namaz kılınacak yere geçip yirmi bir defa "Yüzümü, gökleri ve yeri yaratana çevirdim ve ben kesinlikle müşriklerden değilim." diye dua etmelidir. Bunlar yapılınca iki rekât namaz kılınmalı; birinci rekâtında Fatiha ve Ayetel kürsi, ikinci rekâtında ise Fatiha ve Amenerresulü okumalı, selam verdikten sonra beş yüz defa "Ya Fettah" demelidir. Halvette abdestli olmak gerekir. Kerâmetlere iltifat edilmemesi, sırtın duvara yaslanmaması ve mürşidinin görüntüsünü gözünün önüne getirmesi lüzumludur. Oruç tutulması gerekir. Allah'ı zikir ya da dini zaruretler dışında devamlı susulması iktiza etmektedir. Gördüğü her şeyi mürşidine anlatmak suretiyle dört düşman olan şeytan, dünya, heva ve nefise karşı uyanık olunması gerekir. Halvet mekânının gürültüden uzak olması gerekir. Halvetin en önemli maksadı Peygamber efendimize (s.a.v) uymak olduğu için cuma ve cemaat namazlarına riayet edilmelidir. Zorunlu bir iş için halvet mekânından çıkması gerektiğinde başını ve ensesini kapatıp yere bakarak yürümelidir. Sadece uykusu bastırdığı zaman yatağa uzanmadan abdestli bir şekilde uyumalıdır. Mürşidi haricinde kimseyle görüşmemelidir. Elde etmiş olduğu nimetlerin, Hz. Peygamber'in(s.a.v) ve mürşidinin vesilesi ile olduğunu bilmelidir. Hayrı ve şerriyle kalbe gelen hisler kalbe gelen tüm hisler kalpte zikir sayesinde oluşan bütünlüğü parçaladığı için bu hisler terk edilmelidir. Mürşid halvetten çıkılmasını istediği zamana kadar yine onun söylediği şekilde zikre devam edilir.[320]

Sufilerin bazılarının, daha çok Hz. Peygamber'in itikâf sünnetini örnek alarak, mânevi yönlerini güçlendirmek amacıyla bir süreliğine insanlardan uzak ve sessiz bir ortamda ibadet, tefekkür ve riyâzet ile meşgul olmalarına halvet denir. Kırk gün süreyle yapılan halvetlere erbain ya da çile denir. Nakşibendiliğin ilk dönemlerinde halvet uygulamasının kabul görmediği, 19. asırda Hâlidiyye kurucusu Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ile beraber kısmen girebildiği yaygın bir kanaattir. Ancak tarikatların ilk dönemlerinde bu kanaati desteklemeyenler de olmuştur.[321] Abdülhâlik Gucdüvânî'nin prensiplerinden bir tanesi "Halvet der encümen"dir. Bu ifade, beden toplum içindeyken kalben halvette ve Allah ile birlikte olmayı ifade etmektedir. Bundan dolayı tasavvuf geleneğindeki klasik halvet uygulamasına izin vermemektedir. Gucdüvânî ve bazı Hâcegân şeyhleri: "Halvet kapısını kapat, hizmet kapısını aç.", "Uzlet kapısını kapat, sohbet kapısını aç." gibi sözleri de aynı şeyi ifade etmektedir. Bahaeddin

[320] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 44-45.
[321] Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, 330.

Nakşibend'den Ubeydullah Ahrâr'a kadar halvet uygulaması bulunmamaktadır. Ubeydullah Ahrâr da halveti uygulamamış ancak uygulayan mürîdlerine bir şey dememiştir. Daha sonraları Kasaniyye kolunda halvet uygulaması yaygınlaşmış, Ahrâriyye'yi Müceddidiyye'ye bağlayan diğer kollarda halvet benimsenmemiştir.[322]

Muhammed Emin Er, halvet dışında tavsiye ettiği bir hususta itikâftır. İtikâfa önem vermiş ve kendisi her yıl Ramazan ayında uygun gördüğü kimselerle itikâf'a girmiştir. Emin Er eserlerinde ve sohbetlerinde itikâf konusuna oldukça geniş bir yer vermiştir. Hatta tespit ettiğimiz notlara göre Emin Er'in itikâf konusunda anlattıkları kitap olacak hüviyettedir.

Muhammed Emin Er'e göre itikâfta niyet ve ihlâs esastır. Niyet ederken aklımızda kesinlikle kerâmet, şan, şöhret, görsünler, desinler, muteber birisi olayım gibi duygular olmamalıdır. İtikâfta dikkat edilmesi gereken şartlar konusunda da şunları zikretmektedir: İtikâf mahalline Euzu besmele çekilip sağ ayakla girilip sol ayakla çıkılır. Girerken selam verilir, sağ ayağını atınca duraklama yapılır, şeytandan korunmak için Nâs suresi üç defa okunur. Ardından iki rekât namaz kılınmalıdır. Namazın birinci rekâtında Fatiha ve Ayetel kürsi, ikinci rekâtında ise Amenerrasülü okunmalı. Dua, tazarru, niyazdan sonra beş yüz defa "Ya Fettah" denilmeli. Daha sonra mürşidin verdiği ders yapılmalı. İtikâf esnasında lüzumsuz yere asla kimseyle konuşulmamalı. Lüzumsuz yere kimsenin yüzüne bakılmamalı, "Nazar ber kadem" hali muhafaza edilmelidir. Kalpteki huzurun dağılmaması için lavaboya dahi başı örtülü gidilmeli, göz lüzumsuz bakışlardan korunmalıdır. Namazın sünnetleri itikâf mahallinde kılınmalı, kamet işitilince cemaat mahalline gidilmeli, cemaatle namaz eda edilince hemen tekrar itikâf yerine dönülmelidir. Ayrıca zikir ve fikir ile meşgul olunmalı, Allah'tan(c.c) gafil olunmamalıdır. Otururken zaruret olmadığı sürece duvara yaslanmamalı, mümkünse oturarak kıbleye karşı uyunmalıdır. Her derse başlarken bir Fatiha, üç İhlâs okunmaya dikkat edilmelidir.[323]

[322] Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, 330.
[323] Necdet berber'in Muhammed Emin Er'in derslerinde tutmuş olduğu notlardan

İtikâfta murakabeye özen gösterilmelidir. İtikâf süresince her an kalbi zikir yapılmalı, bu esnada aklına gelen her günahın peşinden üç kere istiğfar etmelidir. Peygamberlerle, sıddıklarla, şühedalarla evliyaullahla manen bir aradaymış gibi düşünmelidir. Evvabin, duha vb. namazlar iki rekât kılınmalı, hemen zikir ve tefekkürlere ağırlık verilmelidir. Pazartesi ve perşembe günleri oruçlu olunmalıdır. Kötü duyguların def edildiği gibi iyi duygular da def edilmeli ve yalnız muhabbetullah kalmalıdır. Uykusuzluğa alışmalı. Hocaya saygılı olunmalı. Zikri kalbi yirmi beş bin adetten yetmiş seksen bin adete kadar çıkarılabilir. İtikâfta görülen şeyler mürşide anlatılmalı. Şeytan, dünya, heva ve nefise karşı uyanık olmalı. Kalabalıktan, sesten uzak durulmalı. Mürşid hariç kimseye kapı açılmamalı. Ne çok yemek yemeli ne de aç kalınmalıdır. Konuyla alakalı olarak Muhammed Emin Er'in uzun süre yanında kalan öğrencilerinden bir tanesi olan Necdet Berber, Muhammed Emin Er'in itikâfta hatim duasının bir kısmını okuyarak dua ettiğini söylemiştir.[324]

4.4.1.9 İntisap

İntisap, mürîdin şeyhe bağlanması anlamına gelir. İntisab edene müntesib denilmektedir. Müntesib, mühibden yani sempatizandan ileri bir derecedir.[325]

Muhammed Emin Er, birilerinin kendisine gelip intisap etmelerini çok istememiştir. Ancak samimi tevbe edip o tevbenin şartları yerine getirildikten sonra intisap etmek isteyenlerin intisaplarını kabul etmiştir. Bu şartlar şunlardır: Birincisi, Hz. Peygamber(s.a.v)'e ittiba etmek, ikincisi ise her işte Allah'ın(c.c) rızâsını aramaktır. Bu da "Bu iş Allah'ın(c.c) rızâsına uygunsa yaparız değilse yapmayız." şeklinde olmalıdır.[326]

İntisapta öncelikle tarikatın ilk basamağı olan nasuh tevbe telkin edilir. Tevbe işin esası olduğu için onun üzerine bina yapılır. Temel olmadan bina yapılmaz. Tevbenin şekli şöyledir: Evvela tevbe niyetiyle gusül almak, abdest almak ve iki rekât namaz kılmak gerekir. Daha sonra kişi üzerinde bulunan Allah(c.c) haklarını ve kul haklarını düşünerek "Bilerek ya da bilmeyerek işlediğim bu günahlarımdan pişmanım. Şimdi

[324] Necdet berber'in Muhammed Emin Er'in derslerinde tutmuş olduğu notlardan
[325] Serrâc, *el-Lüma'*, 495.
[326] Ömer Faruk Tokat vd., "Seydâ Şeyh Muhammed Emin Er Hocaefendiyle", *Rıhle Dergisi* 14 (2012), 98.

haram olan her şeyi terk ediyor ve bir daha yapmamaya azmediyorum. Allah'ın izniyle geçmiş namazlarımı, tutmadığım oruçlarımı kaza edip vermediğim zekâtlarımı vereceğim. Ve üzerime vacip olan hac vazifesini yerine getireceğim." demeli ve bunları yerine getirmelidir. Daha sonra " Üzerimde bulunan kulların haklarını verip helalleşeceğim. Yaptığıma pişmanım ve bir daha yapmama konusunda azimli ve gayretliyim. Üzerimde bulunan Allah haklarını da telafi etmeye çalışacağım. Allah'ım sen beni affeyle ve kulluğuna kabul eyle! Sen beni reddedersen benim senden başka gidecek bir yerim ve başka bir Rabbim yoktur. Günahlarım yağmur damlaları kadar çok olsa da senin rahmetine nispeten denizde bir damla gibidir! Beni kabul etmeni umarak geldim!" diyerek tazarruda bulunması gereklidir. Tevbe eden kıldığı bütün namazlardan sonra kaza namazı kılmaya gayret göstermelidir. Kısa günlerde dahi olsa oruçlarının kazalarını îfâ etmelidir. Pazartesi, perşembe ve eyyâm-ı bîyz günlerinde kaza orucu tutmalıdır. Kişi tasavvufa ancak bunları yaptıktan sonra girmelidir. Bunlar yerine getirilmeden tasavvufa girmek arsasız ve temelsiz bina yapmaya çalışmaktır. Muhammed Emin Er bunlar yerine getirildikten sonra kişileri tarikata kabul etmektedir. Kişi, haram ve mekruh olan şeylerden kaçınmalıdır. Sünnetleri farz gibi yerine getirmelidir. İki rekât dahi olsa kuşluk, evvabin namazı kılınmalıdır. Bütün geceyi uykuyla geçirmeyip, sabah olmadan kalkıp en az iki rekât gece namazı kılmalı ve tevbe-i istiğfar etmelidir. Günlük yaşantısında, "Allah(c.c) beni görüyor." fikrinde ve hissiyatında olmalıdır. Muhammed Emin Er "Bunları kim yaparsa ahiret yolunda kardeşimizdir. Şeyh Seydâ da intisabımı aldığımda beni kendisine kardeş olarak kabul etti ve "Kardeşimsin, söz veriyorum sensiz cennete girmeyeceğim." dediğini ifade etmiştir. Kişi sabah ve akşam Hz. Peygamber'e(s.a.v) yüz defa salavat getirmeli, yüz defa "la ilahe illallah" ve yüz defa istiğfar etmelidir. Kısaca tarikatımız, şeriatın özüne ve Hz. Peygamber'e(s.a.v) ittiba etmektir." demiştir.[327]

Muhammed b. Abdullah Hânî (ö. 1279/1862), intisap etmenin adabını şöyle sıralamıştır: 1. İstihare: Şeyh kendisine gelip intisap etmek isteyen talibe, her şeyden önce kendisinden istihare yapmasını ister. 2. Tevbe: Mürşid, mürîde istihare yaptıktan sonra tevbe yolunu gösterip, ona tevbe ettirmelidir. 3. Zikir telkini: Tevbe ettirdikten sonra mürşid, mürîdin hâline uygun ve kabiliyetine göre bir zikir vermelidir. 4.

[327] Tokat vd., "Seydâ Şeyh Muhammed Emin Er Hocaefendiyle", 98.

Nasihat: Mürşid, müdirine tarikatın edeplerini ve şartlarını anlatmalı, ona Allah'ın(c.c) kitabına ve Resulullah'ın(s.a.v) sünnetine uymasını nasihat ve teşvik etmelidir.[328]

4.4.1.10 Uzlet

Muhammed Emin Er'e göre insanlar uzlet konusunda iki kısma ayrılırlar: Birinci grupta olan insanlar, halkın ilmine ve hikmetine ihtiyaç duymadığı kimsedir. Bu kimseler için yapılması gereken insanlardan ayrılmaları yani cuma, cemaat, bayram, hacc, sünnet meclisi ve geçim ihtiyacını karşılama dışında insanlara karışmamalarıdır. İkinci grupta olanlar ise, ilmiyle önder olan kimsedir. İnsanlar bu tür kimselere dinlerinin açıklanması ve bid'atlerin önlenmesi, gibi hususlarda ihtiyaç duymaktadırlar. Bu kimselerin insanlardan uzak durması caiz değildir. Bu tür kimseleirn insanların arasında olup onlara dinin ahkâmı açıklanmalı gerekir. Çünkü bid'atlerin önüne geçmek ancak bir âlimin olmasıyla mümkündür. Bu sebeple âlim kişinin insanların aralarından çıkıp bir tarafa çekilmesi caiz değildir.[329]

Âlim bir kimsenin halk ile sohbet ederken çok önemli iki şeye ihtiyacı vardır: Birincisi, uzun bir sabır, büyük bir ağır başlılık, derin bir düşünce ve daima Allah'tan(c.c) yardım istemektir. İkincisi ise, bedenen onların yanında olsa dahi kalben onlardan ayrı olmasıdır. Kendisini ziyaret ettiklerinde onlarla konuşur, ikramda bulunur ve teşekkür eder. Haklı ve hayırlı bir iş yapıldığında onlara yardım eder, boş bir iş ile uğraşırlarsa onları ikaz eder.[330]

Muhammed Emin Er'in tasavvufî neşvesinin oluşmasına katkı sağlayan *Müzekki'n-nüfûs* isimli eserde uzletin gerekliliği şu şekilde anlatılmaktadır: Halktan uzak durmak gerekir. Zira halktan uzak durmayan kimse dilini, dinini, karnını ve gözünü muhafaza edemez. Bütün azaların kötü işlere yönelmesine bu halk sebeptir. Halka karışan kimse halka uymak zorunda kalır. Eğer halka uymaz ve muhalefet ederse halk ona düşman olur. Nice afetler vardır ki sebepleri halkın içine girmektir.[331]

---

[328] Hânî, *Behcetü's-Seniyye*, 169-171.
[329] Er, *Allah Katında Din*, 96.
[330] Er, *Allah Katında Din*, 96.
[331] Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, 353.

4.4.1.11 Tezkiye

Muhammed Emin Er, nefsi bedene girmiş ruh olarak kabul eder. Ona göre: Nefis, bedenlere girmeden önceki ruhtur. Zira Allah(c.c) ruhları bedenden önce yaratmıştır. Allah(c.c) ruhlara bedenlere girmelerini emredince, Allah'tan gayrısına meylederek onunla meşgul olmuşlardır. Bu yüzden de nefisler Allah'ın huzurundan mahrum kalmışlardır. Nefis, bedenin aydınlanmasını sağlayan bir cevherdir. Bedenin hem içini hem de dışını aydınlatırsa yakaza hâli olur. Eğer sadece bedenin içini aydınlatırsa o zaman uyku hâli olur. Eğer ışık tamamen kesilirse ölüm gelmiş demektir.[332]

Günahların, gafletin, şehvetin ve şirkin temelinde nefse uymak vardır. Firavunda nefsine güvenip Allah'a isyanında "Ben sizin en yüce Rabbinizim.[333]" demiştir. Her türlü itaat, uyanıklık, iffet ve hakkı müşâhede hâllerinin temelinde nefse uymamak, ondan razı olmamak yatar. Kula nefsini terbiye etmesinden daha faydalı olabilecek hiçbir şey yoktur.[334]

Allah'ın(c.c) yasası, bir makamdan diğer makama yükselişin sadece yolun(tarikatın) makamlarını ve hâllerini çok iyi bilen mürşidlerin elinden olabileceği yönünde cereyan eder. Muhammed Emin Er bu konuda "Sakın nefis tezkiyesinin akıl yoluyla gerçekleşebileceğini zannetmeyesin!" diyerek uyarıda bulunmaktadır. Muhammed Emin Er nefis tezkiyesini doktor sembolüyle anlatmaktadır. Nasıl ki bedeni hastalıkların şifasında doktorun talimatları önemliyse nefis tezkiyesinde de peygamberler veya velilerin görüşleri aynen o şekilde önemlidir. Nefsin hem nurani hem de zulmani perdeleri vardır. Mürîdin, bu perdelerden kurtarmasının yolu, öncelikle nefsiyle cihad etmesi, ona muhalif olması ve onun arzularına boyun eğmemesi gerekir. Mücâhedenin özü ve mirengi noktası: Nefsi, alıştığı şeylerden alıkoyup çoğu zaman arzularının tam aksine zorlamaktır. Kul, edepli davranmakla emrolunmuş olmasına rağmen, nefis edebe muğayir davranmakla yoğrulmuştur. Nefsini serbest bırakan kimse, onun fesat ortağı olmuş olur. Netice itibariyle de nefsin

[332] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 32-33.
[333] Naziat 79/24.
[334] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 33.

hakkında sürekli su-i zanda bulunmak suretiyle onun afetlerinden kurtulmak ve arzularına muhalefet etmek gerekir.[335]

Muhammed Emin Er, nefse şöyle nasihat edilmesi gerektiğini söylemektedir: "Ey nefsim! Ölüm yaklaştı, uyarıcı gelmek üzere. Öldükten sonra senin yerine kim namaz kılabilir ve oruç tutabilir? Toprak olup gittikten sonra Rabbine karşı seni kim razı edebilir? Ey nefsim! Bilmiyor musun ölümle randevumuz olduğunu? Kabrin sana ev, toprağın yatak, kurtlar da sana yoldaş olduğunu ve toprak kokusunun seni beklediğini bilmiyor musun? Öğüt al ey nefsim! Kim nasihatlerden yüz çevirirse ateşe razı olmuş demektir."[336] Muhammed Emin Er marifetullah'a ulaşmak için nefsin kötü isteklerinden kurtularak cihad edilmesi gerektiğini, nefsin bir makamından diğer makamına geçişinde ancak mürşidlerin elinden olabileceği ifade etmiştir. İslâm ahlâk literatüründe ma'rifet-i nefs kişinin kendi ruh dünyasının ahlâkî boyutunu, karakter yapısını, ahlâka temel oluşturan güçlerini, yeteneklerini ve zaaflarını bilmesini ifade etmekte, bu çaba ahlâkî eğitim ve gelişmenin, yani kişinin ruhunu kötü huylardan arındırıp erdemlerle bezemesinin ilk şartı olarak görülmektedir.[337]

Tasavvufî düşüncede insanın kendini tanıyıp bilmesi temel ilkedir. Sûfî nefsi hakkında edinmiş olduğu bilgiden hareket ederek Hakk'ın bilgisine ulaşır. Kişinin Hakk'a dair bilgisi nefsine dair bilgisi ölçüsünde olduğundan Hakk'ı daha iyi bilmesi için nefsini/kendini daha iyi bilmesi gerekmektedir. Tasavvufta Hakk'a dair bilgiye "Ma'rifet-i Hak" (ma'rifetullah), sâlikin kendine dair bilgisine de "ma'rifet-i nefs" denilmektedir. Ebû Saîd el-Harrâz'ın, "Nefsinde olanı bilmeyen kişi rabbini nasıl bilebilir!" sözü daha sonra, "Nefsini bilen kişi rabbini de bilir." şeklinde tasavvufî bir vecizeye dönüşmüştür.[338]

İnsanın kendisini bilip marifetullah'a(c.c) ulaşması için öncelikte nefsin kötü istek ve arzulardan temizlenmesi yani nefis tezkiyesi yapması gerekmektedir. Muhammed Emin Er'e göre tezkiye şu manadadır: Kişinin kendi zâhirini ve bâtınını Allah'ın(c.c) sevmediği şeylerden, ayıplardan, günahlardan kötü işlerden gafletten temizleyip taat,

---

[335] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 34-36.
[336] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 36.
[337] Süleyman Uludağ, "Ma'rifet-i Nefs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/56.
[338] Uludağ, "Ma'rifet-i Nefs", 28/57.

fazilet, yüce meziyet ve gafletten uyanıklık gibi vasıflarla süslemesidir. Tabiin döneminden bu yana Kur'an-ı Kerim'de geçen tezkiye terimi yerine tasavvuf kelimesi ıstılah olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Kavramlar konusunda tartışmamak lazımdır, kim hangi terimi kullanmak isterse kullanabilir.[339]

Tezkiye-i nefs derken üç mana kastedilir. 1. Nefsi kirleten küfür, cehalet, kötü hisler, yanlış itikatler ve kötü huylar gibi fücurlardan temizlemektir. 2. Nefsi temizleyip muhafaza eden ve iman, ilim, irfan, iyiliksever duygular, güzel ilahi ahlâk gibi özellikleriyle terbiye edip ilahi tecellilere ulaşarak, çevresine zekât verecek, hayrı yayacak şekilde feyzlendirmektir. 2. Nefsini beğenip, onu temiz sayıp övmektir. Kirletmek, tezkiyenin zıddıdır. "Nefsini kötü arzu ve alışkanlıklardan temizleyen(tezkiye eden) kurtuluşa erer, onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir."[340] ayeti bu hususa işaret etmektedir. Bununla beraber tezkiyenin dört mertebesi bulunmaktadır. 1. Beden temizliği: Bedenin hades ve necasetten temizlenmesidir. 2. Azaların temizlenmesi: Vücuttaki azaların kendileriyle işlenebilecek günahlardan temizlenmesidir. 3. Kalbin temizlenmesi: Kalbin gaflet ve bütün kötü huylar yerine güzel huylarla süslenmesi. 4. Sırrın temizliği: Kalbin özünü masivadan yani Allah(c.c) sevgisinden başka her şeyden temizlemektir.[341]

Allah'ın arındırması yanında insanın kendi iradesiyle nefsini mânevî kirlerden arındırması gerekli olduğu için bir âyette, "Kim arınırsa kendi yararına arınmış olur, dönüş Allah'adır."[342] buyurulmuş, mânevi olarak temizlenenlere ebediyen cennette kalacakları müjdelenmiştir[343]. Mânevî ve ruhî arınmayı gerekli kılan İslâm, insanların nefislerini temize çıkarmalarını ve arınmış olma iddiasında olmalarını yasaklar[344] çünkü önemli olan insanların kendilerini temize çıkarması değil, Allah'ın onları tezkiye etmesidir.[345]

---

[339] Er, *Allah Katında Din*, 183.
[340] Şems 91/9.
[341] Er, *Allah Katında Din*, 183-185.
[342] Fatır 35/18.
[343] Taha 20/76.
[344] Nisa 4/49, Necm 53/32.
[345] Süleyman Uludağ, "Tasfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/127.

4.4.1.12 Letâif

Sûfiler; kalp, ruh, sır, hafi ve ehfa olmak üzere beş mânevi idrake letâif derler. Kalp latifesi sol memenin iki parmak kadar altında yana doğru eğik ve çam ağacı şeklindedir. Bu latife Hz. Âdem'in(a.s) ayağının altındadır. Nurunun rengi sarıdır. Eğer bu latifenin sarı renkli nuru, omuz hizasından dışarı çıkıp yükselir ya da içinde bir kargaşa olursa o zaman ona ruh latifesi telkin edilir. Ruh latifesi sağ memenin iki parmak altında göğse meyilli bir haldedir. Bu latife Hz. İbrahim'in(a.s) ayağının altındadır. Nurunun rengi kırmızıdır. Zikir ruhta, vukuf ise kalpte bulunur. Eğer ruhta bir hareketlilik olur ve tutuşursa, sır latifesi telkin edilir. Sır latifesi sol memenin iki parmak üstünde göğse meyilli bir hâldedir. Bu latife Hz. Musa'nın(a.s) ayağının altındadır. Nurunun rengi beyazdır. Zikir burada gerçekleşirken, vukuf yine kalpte olur. Eğer bu latife tutuşursa, hafi latifesi telkin edilir. Sağ memenin iki parmak üstünde göğse meyilli bir haldedir. Bu latife Hz. İsa'nın(a.s) ayağının altındadır. Nurunun rengi siyahtır. Bu latife tutuşursa ehfa latifesi telkin edilir. Göğsün tam ortasındadır ve Peygamber efendimizin(s.a.v) ayağının altındadır. Nurunun rengi yeşildir. Burada ayaktan maksat, sünnet ve tarikattır. Bu latifelerin herhangi birisinde yükselebilen ve sözü geçen hâl ve makama ulaşan kişi, ayağının altında latifesi bulunan Efendimiz'in(s.a.v) meşrebinden sayılır.[346]

İlk dönem zahid sufilerinden olan Sehl b. Abdullah Tüsteri (ö. 273/866 veya 283/896) küçük bir çocuk iken dayısının kendisine "Yatağına girdiğinde dilini oynatmadan kalbinle üç defa, Allah benimle beraberdir, Allah bana bakmaktadır, Allah bana şahittir de." dediğini; kendisinin de bu evrad'ı devamlı yapınca önce kalbinde, sonra da sırrında tatlılık hissettiğini ifade etmiştir.[347] Bu rivayet hem ruhun farklı boyutları olan "kalp" ve "sır" gibi kavramların eskiden beri sufiler arasında bilinmekte olduğunu hem de bu mertebelerin kişinin edinmiş olduğu ruhi tecrübelerle öğrenildiğini göstermektedir. Hakim Tirmizi'ye (ö. 320/932) göre sadr, kalp, fuad ve lüb aynı bütünün iç içe geçmiş halkaları gibidir. Sadr gözün beyazı, kalp gözün renkli kısmı, fuad göz bebeği, lübde gözün nuruna benzemektedir. En dışta bulunan sadr İslam, onun içindeki kalp iman, fuad marifet, lüb de tevhid nurlarının kaynağını

[346] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 57.
[347] Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, 61.

oluşturmaktadır. Yani bu mertebeler ne kadar derinleşirse idrak seviyeleri de artmaktadır. Sadr nefs-i emmare, kalp nefs-i mülhime, fuad nefs-i levvame, lüb de nefs-i mutmainne ile ilişkilidir.[348]

Nakşibendiyye geleneğinin önemli bir ismi Yusuf Hemedani'ye göre (ö. 535/1140) İslami terbiye ve aydınlanmanın yeri beden, imani terbiye ve aydınlanmanın yeri kalp, ihsani terbiye ve aydınlanmanın yeri ise sır ve ruhtur. Hemedâni kalp ile sır arasındaki farkı şöyle dile getirir: Kalp değişken olduğu için farklı âlemlerde dolaşır. Sır ise bir hâlden diğer bir hâle dönüşmez sabit kalır." Bahaeddin Nakşibend'in (ö.791/1389): "Meşayıhtan her birinin aynasında iki yön bulunmaktadır. Bizim aynamızda ise altı yön vardır." Sözünü Ahmed Sirhindi, "Burada aynadan maksad arifin kalbi, iki yön ruh ve nefs, altı yön ise altı letaiftir (kalp, ruh, sır, hafi, ahfa ve nefs)." şeklinde açıklamış, böylece letaifin altılı tasnifinin o dönemlerde de bilindiğini işaret etmiştir.[349]

4.4.2 Tasavvufî Makamlara Dair Görüşleri

Muhammed Emin Er'in makamlar hususunda ısrarla üzerinde durduğu husus kişinin peygamberin sünnetine hassasiyet göstermesidir. Kişi buna ne kadar önem gösterirse makamı da o derece yüksek olur.[350] Muhammed Emin Er, makamlar hususunda gerek eserlerinde, gerek kendisiyle yapılan mülakatlarda, gerekse vermiş olduğu derslerinde birçok hususa değinmiştir. Bu hususlardan bizim tespit ettiğimiz hususlar şunlardır: Tevbe, züht, havf ve recâ, muhabbet, ihlâs, sabır, tevâzı, tevekkül, tefvîz, takva, rızâ, tefekkür, ihsân, kerâmet.

4.4.2.1 Tevbe

Muhammed Emin Er'e göre her makam ve hâlin temeli tevbe makamıdır. Tevbe binanın zemini gibidir, nasıl ki zeminsiz de bina olmayacağı gibi tevbesi olmayanın ne hâli ne de makamı vardır.[351] Tevbede kul öncelikle günahlardan pişman olmalı, sonra o günahları hemen terk etmeli, bir daha o günahı yapmamaya gayret göstermeli,

[348] Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, 307-308.
[349] Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, 309.
[350] Necdet Berber'in Muhammed Emin Er'in vermiş olduğu derslerde tutmuş olduğu notlar.
[351] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 20.

kul hakkı yemiş ise hak sahibini razı etmeli ve üzerindeki namaz, zekât, oruç borçları varsa onları kaza etmelidir.[352] Ehl-i sünnet âlimlerine göre tevbenin sahih ve geçerli olabilmesi için üç şart vardır: 1. Kişi işlediği günahtan pişman olmalıdır. 2. Kişi işlemiş olduğu kusur ya da günahı terk etmelidir. 3. Kişi işlemiş olduğu günaha ya da kusura bir daha dönmemeye kesin karar vermelidir.[353] Muhammed Emin Er'e göre geçerli tevbe, tevbe-i nasuhtur. Nasuh tevbe Allah'ın kabul ettiği samimi tevbedir.[354] Muhammed Emin Er, nasuh tevbenin şartlarını şu şekilde sıralamaktadır: Kul, önce abdest sonra gusül abdesti almalı sonra sakin, sessiz bir yere geçip iki rekât namaz kılmalı ve daha sonra ise bütün günahlarını düşünüp tevbe etmelidir. Kulun günahına pişman olması ve ona üzülmesi gerekir. Tevbenin kabulü için Allah(c.c)'a dua ederek O'na yalvarmak şarttır. Kulun kendisini Allah ve kul haklarından temizlemesi gerekir.[355] Sûfî taifesinin önderi olan Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) tevbenin üç şeyle tam olacağını ifade etmiş ve şunları söylemiştir: 1. Kişi yaptığı kusurlara pişman olmalıdır. 2. Kişi Allah'ın yasakladığı işlere tekrar dönmemeye kesin karar vermelidir. 3. Kişi haksızlık ettiği kimselerin haklarını ödemek için çalışmalıdır.[356]

Muhammed Emin Er, tevbeyi her bir müslümanın yapması gereken bir farz-ı aynı kabul eder. O "Allah'a topluca tevbe edin ey mü'minler! Umulur ki kurtuluşa erersiniz.[357]" ve "Ey iman edenler! Alllah'a nasuh bir tevbe ile tevbe edin.[358]" gibi ayetler bu manada tevbenin farziyyetine delil görür[359] Muhammed Emin Er'in istifade ettiği kitaplar arasında yer alan *Müzekki'n-nüfûs* isimli eserde tevbe hakkında şunlar beyan edilmektedir: "Mürîd, tevbe edip şeyhinin irşadına teslimiyet göstermelidir. Şeyhe teslimiyetten sonra dünyevi mallardan kalbini temizlemelidir. Şeyhin velayet ve muhabbetiyle gönlünü ve kalbini doldurmalıdır. Şeyhin elinden tutup bütün işlemiş olduğu günahlarından tevbe etmelidir. Çünkü hakiki şeyhin eli, hakikatte Resulullah'ın(s.a.v) eli gibi kabul edilmektedir, zira vekilidir.[360]

---

[352] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 30.
[353] Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, 145.
[354] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 41.
[355] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 41.
[356] Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, 148.
[357] Nur 24/31.
[358] Tahrim 66/8.
[359] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 20.
[360] Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, 431.

4.4.2.2 Züht

Muhammad Emin Er'e göre züht; İnsanın kendisini Allah'tan alıkoyan her şeyi terk etmesidir.[361] Abdülkerim el-Kuşeyri, *er-Risâle* adlı eserinde zühd konusuna değinmiştir. Ona göre sâlikin harama yaklaşmama hâli zühdünü ifade eder. Bu anlayışa göre su içmek helaldir, içki içmek ise haramdır. Kişi su içerse değil, içkiyi terk edebilirse züht sahibi olur. Kuşeyrî ayrıca, zühdü şu şekilde tanımlamıştır: "Dünyada elinde bulunan dünyevi şeylere sevinmemen ve kaybettiğin dünyevi şeylere de üzülmemendir."[362] Muhammed Emin Er'e göre zühtün üç alameti vardır. Bu alametler şu şekildedir:

1.Masiva (günahlar) kalbe tasallut olmamalıdır: Yani kalpte her daim dünya, makam, zenginlik, bağ, bahçe vs. ile alâkalı düşünceler olmamalıdır. Kalp dünyalık şeylere meyli olmayıp boş ve rahat olmalıdır. Kalpte Allah'ın(c.c) azameti ile ilgili hususlar olmalıdır. Bu söylenilenler dünyadan el etek çekip çalışmamak olarak da anlaşılmamalıdır. Bazı kimseler bir işte çalışmazlar ancak zahit değillerdir. Bazı kimseler de bir işte çalışırlar ancak zahittirler. 2.Kanaat sahibi olunmalıdır: Kullukta ibadetlerde insan kendinden yukarı bakarken, dünya ile ilgili mal ve mülk de ise kendinden aşağıdakilere bakmalıdır. 3.Üzüntü ve sevinçte denge olmalıdır: Zühdün alametlerinden biri de malını sel götürse veya yangında telef olsa dahi haddi aşan sözler ile feryat edilmemeli ve üzüntüden uzak durulmalıdır. Kişi Allah'ın(c.c) ikram ve ihsanlarına erdiğinde falan malı iki misli sattık şöyle kâr yaptık böyle bir kâr ettik de deyip aşırıya kaçarak sevinmemelidir.[363]

4.4.2.3 Havf ve Recâ

Muhammed Emin Er'e göre havf, Allah(c.c)'ın gazabından, azabından ve mekrinden korkmaktır; recâ ise Allah(c.c)'ın rahmetini, cennetini ve keremini ümit etmek ve ona göre amel etmek ve ümitsizliğe düşmemektir.[364] Sûfîler havf ve recâ duygusunu önemsemişlerdir. Önemseyen sûfîlerden birisi de Ebû Ali Dekkâk'tır. Ebû Ali Dekkâk'a (ö. 405/1015) göre: İlahi korkunun havf, haşyet ve heybet olmak üzere

[361] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 30.
[362] Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, 165-166.
[363] Necdet Berber'in Muhammed Emin Er'in vermiş olduğu derslerde tutmuş olduğu notlardan
[364] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 31.

farklı dereceleri bulunmaktadır. Havf derecesi, imanın şartı ve sonucudur. Haşyet derecesi, ilmin şartıdır. Heybet yani Allah'ın(c.c) azametinden çekinme derecesi ise marifetin yani Allah'ı tanımanın şartıdır.[365] Ebû Bekir Verrak'a göre (ö. 280/893) ise: "Recâ, havf ehli olan kimselerin kaplerine Allah'tan gelen bir ferahlama ve rahatlama hâlidir. Eğer recâ olmasaydı onlar helak olur, akılları başlarından giderdi."[366]

4.4.2.4 Muhabbet

Âlimler, Allah ve Resulünün sevgisine sahip olmanın bütün Müslümanlara farz olduğu konusunda icma etmişlerdir.[367] Muhammed Emin Er konuyla ilgili şu ayetleri delil getirir: "İman edenler Allah'ı daha çok severler"[368], "Allah onları sever, onlar da Allah'ı"[369], "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki O da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."[370] Muhammed Emin Er sevgiyi "Gönlün kendine hoş gelen bir şeye meyletmesi." olarak görür. Ona göre meylin farklı mertebeleri vardır:

1. Bu meyil kesinleşip güçlenirse, kalp bütünüyle o tarafa kayacağı için sevginin adı "sababet" olur. 2. Sababet artarsa, "garâm" adını alır. Çünkü sevgi, borç veren kimsenin borç verdiği kimsenin yakasına yapıştığı gibi kalbe yapışır. 3. Garâm artarsa, "aşk" adını alır. Burada sevgide aşırılık söz konusudur. 4. Aşk fazlalaştığı zaman "şağaf" adını alır. Çünkü kalbin ta iç zarı olan şağafa kadar ulaşıp, kalbi esir almaktadır. 5. Şağaf artarsa, "teteyyüm" yani kul köle olma durumu söz konusu olur. Çünkü seven sevdiğine tapacak hâle gelir.[371]

Bilinmelidir ki kulun, Allah'a(c.c) olan sevgisinin hakikati, ancak kalbin nefis bulanıklığından arınmasıyla oluşur. Kalbe Allah(c.c) sevgisi yerleşirse, başka sevgiler orada bulunamaz. Bunun sebebi sevginin yakıcı bir sıfat olmasıdır. Kendi cinsinden olmayanları yakıp kül eder. Kulun, Allah'a(c.c) olan sevgisinin alameti ise, dünya ve ahiret zevklerine son vermesidir. Yahya b. Muaz (ö. 258/872) şöyle demiştir: "Allah'ın(c.c) haramlarından kaçınmayıp, Onu sevdiğini iddia etmene doğrusu çok

[365] Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, 174.
[366] Serrâc, *el-Lüma'*, 60.
[367] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 38.
[368] Bakara 2/165.
[369] Maide 5/54.
[370] Al-i İmran 3/31.
[371] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 39.

şaşırdım! Haram zevklerden kaçınmayıp, Allah'ı(c.c) sevdiğini söyleyen kimse yalancının ta kendisidir." Rabia el-Adeviyye bir şiirinde şöyle söyler:

"Allah'a sevgi gösterisinde bulunmana rağmen O'na isyan ediyorsun,

Ömrüme yemin olsun ki ilginç bir çelişkidir bu.

Sevginde samimi olsaydın eğer, O'na itaat ederdin.

Zira seven kimse, sevdiğine boyun eğer.[372]

Muhammed Emin Er, sevgileri avam, havâs ve havâssü'l-havâsa âit sevgiler olmak üzere üç kısma ayırmış ve şu şekilde anlatmıştır: Avamın Allah'ı(c.c) sevmesinin sebebi kendilerine verilen bol nimet ve ihsandır. Havâsın sevgisi şüphelerden tamamen arınmış olan sevgidir. Havâssü'l-havâsın sevgisi ise tamamen âşık olmalarından kaynaklıdır. Burada âşık, maşukunun yani âşık olduğu kişinin nuru karşısında yok olur gider. Mahbub(Allah), sevenin, sevgisinde samimi olduğunu görürse, kendisi ile seven arasındaki perdeyi kaldırır ve ona gizli ilimleri ve ulvi sırları gösterir.[373] Muhammed b. İbrahim Kelâbâzî'nin (ö. 380/990) *et-Ta'arruf* isimli eserinde muhabbetin iki şeklinden bahsedilir. Birincisi ikrar diğeri vecd şeklinde olan muhabbettir. Birinci muhabbet hem halkta hem havâsta bulunan iman ve tevhit muhabbetidir. İkinci muhabbet ise, isabet yolu ile olan vecddir. Bu muhabbetin içinde bulunan kimse ne kendini, ne halkı, ne sebepleri ne de hâlleri görür. Çünkü bu durumda olan kişi, Allah'tan(c.c) ve Allah(c.c) için olan şeyleri seyre dalmış olur. Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) muhabbet konusunda şunları söylemiştir: Muhabbet kalbin meylidir. Bu söz şu anlama gelir: Muhabbet, kulun kalbinin tabii bir şekilde Allah'a(c.c) ve O'na ait olan her şeye meylidir. Sehl et-Tüsteri (ö. 283/896) de muhabbet konusunda şunları söylemiştir: Kim Allah'ı(c.c) severse hayat onun yaşadığı hayattır, kim Allah'ı(c.c) severse o kişi için hayat diye bir şey yoktur. "Hayat onun yaşadığı hayattır." sözünün manası, onun yaşamış olduğu hayatın hoş olacağıdır. İster lütuf ister kahr olsun sevgiliden gelen her şey sevene hoş gelir. "Onun için hayat diye bir şey yoktur."

[372] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 39.
[373] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 40.

sözünün manası ise, seven her zaman sevdiğine kavuşmak ister, ondan ayrı düşmekten korkar, böylece hayat ona zehir olur demektir. [374]

4.4.2.5 İhlâs

Allah Katında Din adlı eserinde Muhammed Emin Er, ihlâs'ı Allah'ın rızâsını gözetme hâli olarak değerlendirmiştir. İnsan kendisini övmesinin, amelinin farkında olmasının Allah katında hiçbir faydasının olmayacağını zikretmiştir.[375] Allah katında fayda görülen amel ihlâs ile yapılan ameldir. İhlas anlayışında esas gaye Hakk'ın rızâsını kazanmaktır. Bu manada Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) ihlâs'ı "Hangi konuda olursa olsun Hakk'ın razı olacağı iştir." şeklinde tanımlarken Rüveym b. Ahmed (ö. 303/915-16) ihlâs'ı "Yaptığın işi görmemen ve ona değer vermemendir." şeklinde tanımlamıştır.[376]

Muhammed Emin Er, ihlâs'ın farlı mertebelerinin olduğunu dile getirmiştir. Birinci mertebe evliyaların mertebesidir. Bu mertebe en zirve mertebedir. Burada bir şeyden korkup, bir beklentisi olmadan sadece Allah'ın(c.c) ulûhiyetine tazim ve O'na ubudiyet kastı ile O'nun emirlerini tutup yasaklarından sakınılır. Bu mertebedeki ihlâs mukarrabinin ihlâsıdır. Onlar cennet arzusu veya cehennem korkusu için kulluk yapmazlar. İkinci mertebe ebrârların makamıdır. Onlar Allah'ın emirlerini tutarlar, yasaklarından da kaçarlar. Çok ihlaslıdırlar, onların esas gayeleri cennet değildir. Allah'ın gazabından korkup O'nun rızâsı için ibadet ederler. Üçüncü mertebede olan kullar Allah'ın emirlerini yerine getiren ve yasaklarından kaçınan kimselerin olduğu mertebedir. Bu mertebedekiler cennete girmeyi cehennemden de korunmak isterler. Cenneti isteyerek yapılan kulluklara riya girmez. Bu tarzda yapılan kullukları da Allah(c.c) kabul buyuruyor. Ancak cennet isteği cehennem korkusu ile yapılan kullukta ihlâs zedelenir. Dördüncü mertebe makam-ı nâkıs mertebesidir. Bu mertebede olan kullar Allah'ın(c.c) emirlerini yerine getirirler, yasaklarından da kaçınırlar. Bu zümre yaptıkları amelleri çevredeki insanlardan bir şeyler elde etmek veya bazı beklentileri yerine gelmesi için yani başkaları görsün diye yaparlar. Onların gayeleri

---

[374] Muhammed b. İbrâhim Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, thk. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 1992), 161-162.
[375] Er, *Allah Katında Din*, 98.
[376] Kelâbâzî, *Tasavvuf Taarruf*, 149.

halkın yanında itibar sahibi olmak, takdirlerini kazanarak mevki ve menfaat elde etmektir. Bunların amellerindeki asıl niyet Allah'ın(c.c) rızâsı değildir.[377]

4.4.2.6 Sabır

Allah Katında Din adlı eserinde Muhammed Emin Er, sabır konusunda şunları söylemektedir: Sabır, nefsin şikâyet etmesini engellemektir. Sabır üç türlüdür: İtaate sabır, zorluk ve musibetlere sabır, günaha karşı sabır. Bunlardan en faziletlisi günaha karşı olan sabırdır.[378] Allah(c.c) "Sizlere biraz korku, biraz açlık ve biraz da malların, canların ve meyvelerin eksilmesi ile imtihan edeceğiz. Sabırlı olanları müjdele. Sabırlı olanlar başlarına bir musibet geldiğinde: "inna lillahi ve inna ileyhi raciun(biz Allah'a(c.c) aidiz ve O'na döndürüleceğiz."[379] buyurmuştur. "Sabredenlere ecirleri hesapsız olarak verilecektir."[380] ayetinde, sabredenlere mükâfatlarının fazlasıyla verileceği ifade edilmektedir.

Sûfî taifesinin "Seyyid"i kabul edilen Cüneyd-i Bağdâdî'ye (ö. 297/909) "Sabır nedir?" diye sorulunca şöyle demiştir: "Zorluk ve sıkıntı zamanı geçinceye kadar, rızık sıkıntısına Allah(c.c) için tahammül göstermendir."[381] Eşrefoğlu Rûmî(ö. 874/1469-70 ?) de eserinde sabrı şöyle anlatmaktadır: "Maksadına ulaşmak isteyen kimseler bu isteklerine erişmeleri için sabretmeleri ve sabretmeyi bilmeleri icab eder. Yoksulluğa sabreden beyliğe erişir, düşmanın verdiği zahmete sabredenler düşmana galip gelirler. Ayrılığa sabredenler visale nail olurlar. İşte bunun için denilmiştir ki "Sabır selametin anahtarıdır." Sabrın mertebeleri vardır. Her birinin mertebesine göre Allah(c.c) ecir ve sevap verir. Bu mertebeler "şiddet ve musibete sabır, ibadet, taat ve zahmet üzere sabır, günah olan fiilleri işlememeye sabır" şeklinde üç tanedir.[382]

---

[377] Necdet Berber'in Muhammed Emin Er'in vermiş olduğu derslerde tutmuş olduğu notlardan
[378] Er, *Allah Katında Din*, 97.
[379] Bakara 2/154-156.
[380] Ez-Zümer 39/10.
[381] Serrâc, *el-Lüma'*, 48.
[382] Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, 250.

4.4.2.7 Tevâzu

Muhammed Emin Er, tavâzu'yu: Ölümü düşünerek nefsini hiçbir şeyden üstün görmemek, herkese karşı alçak gönüllü olmak ve her kim olursa olsun hak olan doğru olan bir şey söylediğinde onu kabul etmek şeklinde izah etmiştir.[383] Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) "Tevâzu, şefkat kanatlarını halkın üzerine gerip onlara yumuşak davranmaktır." demiştir. Ruveym b. Ahmed (ö. 303/915-16) "Tevâzu, her şeyi bilen Allah'ın huzurunda kalbin zillet içinde bulunmasıdır." demiştir.[384]

Muhammed Emin Er, öğrencilerine vermiş olduğu derslerde ve sohbetlerinde tevâzu konusuna sıkça değinmiştir. Emin Er'in tevâzu hakkında sıklıkla üzerinde durduğu ifadeler şu şekildedir: Kişinin fakirlerle arkadaş olması, onların işlerine koşması tevâzudur. Büyük insanların alâmeti tevâzulu olmalarıdır. Dolayısıyla kimde tevâzu varsa büyük insandır. Bir kimsede kibir, gurur var ise o insanların yanında da Allah'ın(c.c) yanında da küçüktür. Bu sebeple tevâzu büyük bir haslettir. Muhammed Emin Er, kimlere tevâzu gösterilip kimlere tevâzu gösterilmeyeceğini şöyle ifade etmiştir: Mütevazılık gösteren herkese, emsallerimize, yaşlılara vb. kimselere karşı mütevazı olacağız. Ancak karşısındakini hor gören ve kabadayılık yapan kimseye tevâzu zillettir. Kabadayıya sen de kabadayı görün; İslâm'ı hor, hakir gören kâfire nasıl Peygamber efendimiz Mekke'ye girince remel yaptırmışsa bizler de bunları yerli yerince iyi ayarlamamız lâzımdır. Bu tip berduş ve kibirlilere tevâzu etme ki onun kibri ve gururu kırılsın.[385]

4.4.2.8 Tevekkül

Muhammed Emin Er'e göre tevekkül: Kulun her işte yalnız Allah'a güvenmesi ve O'na itimat etmesidir. Sebeplere değil sebeplerin Rabbine güvenmektir.[386] Muhammed Emin Er tevekkül konusunda "Diri olana, ölmeyene tevekkül et."[387], "Müminler sadece Allah'a tevekkül ederler[388]", "Eğer müminseniz, Allah'a tevekkül

[383] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 33.
[384] Kelâbâzî, *Tasavvuf Taarruf*, 146-147.
[385] Necdet Berber'in Muhammed Emin Er'in vermiş olduğu derslerde tutmuş olduğu notlardan
[386] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 30.
[387] Furkan 25/58.
[388] İbrahim 14/11.

ediniz."[389], "Kim Allah'a tevekkül ederse, Allah ona yeter."[390] mealindeki ayetleri delil getirir. Muhammed Emin Er'e göre tevekkül iman olgunluğu için olmazsa olmaz bir şarttır. Tevekkülün alametleri, İslam'ın yapılması gerektiğini söylediği hususlar konusunda soru sormamak, reddetmemek ve bu hususlara engel olmamaktır. Ebü'd-Derdâ' Umeyr b. Kays b. Zeyd el-Hazrecî (ö. 32/652?)'nin "İmanın zirvesi, ihlâs, tevekkül ve Rabb'e(c.c) tam anlamıyla teslimiyettir." dediği nakledilmiştir.[391] Tevekkül konusunda pek çok sûfî görüş beyan etmiştir. Onlardan birisi de Zünnûn-i Mısrî'dir. Zünnûn-i Mısrî'ye (ö. 245/859?) "Tevekkül nedir?" diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "Allah'tan başka bütün mal mülk sahibi olan kişilere itimadı terk etmek ve sebeplere güvenmeyi kalpten silip atmaktır." Diğer bir sûfî ise Hamdûn-ı Kassâr'dır. Hamdûn Kassar'a (ö. 271/884) "Tevekkül nedir?" diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "Tevekkül, on bin dirhem paraya sahip olduğunda, çok az bir miktarda borcun olsa, üzerinde bu borçla ölmekten emin olmaman yani Rabbini unutup, kendine ve elindeki parana asla güvenmemendir."[392]

Bu konuyla alakalı olarak bilinelinmelidir ki tevekkülün mekânı kalptir. Kul, bütün takdirin Allah(c.c) tarafından olduğuna tam olarak inandığında, rızık ve geçim için zahirde bulunan bir takım çaba ve gayretleri kalpteki tevekküle ters düşüp onu etkilemez. Kul Allah'a(c.c) tam olarak inandığı için bilir ki, bir şey eğer zorlaşıyorsa bu Allah'ın takdiri iledir. Eğer kolaylaşıyorsa da Allah'ın kolaylaştırmasıyla olmaktadır.[393]

4.4.2.9 Tefvîz

Muhammed Emin Er'e göre tefvîz: Kulun Allah'tan(c.c) hayırlısı ne ise onu istemesi ve bütün işlerini ona havale etmesidir. Ya Rabbi, falan iş, falan vakitte eğer hakkımda hayırlı ise olsun, değilse olmasın, denir. O işin mutlaka olması için hırs gösterilmeyip Allah'a(c.c) bırakılmasıdır. "Ben işimi Allah'a(c.c) ısmarladım; Allah(c.c) kullarını görmektedir." cümlesinde olduğu gibi.[394] Tefvîz, tevhid ehlinin hâlidir denilmiştir.

---

[389] Maide 5/23.
[390] Talak 65/3.
[391] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 37.
[392] Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, 207.
[393] Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, 205.
[394] Er, *Allah Katında Din*, 97.

Sebebe sarılıp tedbir aldıktan sonra Allah'a(c.c) güvenip O'na bırakma hâline tevekkül; sebeplere dayanmadan güven hâline tefvîz denilmiştir. Tefvîz hâli tevekkül hâlinden daha özel bir hâldir. Kalbin Allah'a(c.c) güveni konusunda Ebû Dekkâk (ö. 405/1015) tefvîz hâlinin son hâl olduğunu söylemiştir.[395]

4.4.2.10 Takvâ

Muhammed Emin Er, takvânın iki boyutuna işaret etmektedir. Bunlardan birisi Allah'ın(c.c) emirlerini yerine getirmek diğeri ise yasaklarından sakınmaktır. Bu ikisi kişiyi ateşten korumak için vesiledir. Bazı sûfiler ise şöyle tanımlamıştır: Takvâ kalbini Allah'tan(c.c) başka her şeyden temizlemektir. Takvâ beş mertebeye ayrılmıştır: 1. Küfürden ve küfre sebep olan şeylerden sakınmak. 2. Büyük günahlardan sakınmak. 3. Küçük günahlardan sakınmak. 4. Günah olmayan ancak fuzuli, gereksiz şeylerden sakınmak, sırrını yani ruhun özünü bütün masivadan arındırmak.[396] "(Resulüm) De ki: Size bundan daha hayırlısını bildireyim mi? Takvâ sahipleri için Rableri yanında, içinde ırmaklar akan, ebedi kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın(c.c) hoşnutluğu vardır. Allah(c.c) kullarını çok iyi görendir."[397] ayeti kerimesi takvâ sahiplerinin elde edecekleri mükâfatlar hakkındadır. Takvâ konusunda bazı sûfiler tanımlar yapmışlardır. Bu sûfilerden bir tanesi de Sehl et-Tüsteri (ö. 283/896)'dir. Tüsteri bu hususta şunları söylemiştir: "Takvâ, tek başına hâllerin müşâhede edilmesidir." demiştir. Bunun anlamı, Allah(c.c) ile sükûn bulan ve bu hâlde zevk alan kulun O'nun dışındakilerden kendisini muhafaza etmesi gerekir. Takvâ sadece sükûn ve zevk hâlini görmektir. Sehl et-Tüsteri "Gücünüz yettiğince Allah'tan(c.c) takvâ üzere olun."[398] yani bütün gücünüzle takvâ üzere olun ayetini: "Fakir ve ihtiyaç sahibi olduğunuzu gücünüz yettiğince O'na arz ediniz." şeklinde açıklamıştır.[399]

---

[395] Mustafa Çağrıcı, "Tevekkül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/1.
[396] Er, *Allah Katında Din*, 103.
[397] Ali-i İmran 3/15.
[398] Teğabün 64/16.
[399] Kelâbâzî, *Tasavvuf Taarruf*, 148.

4.4.2.11 Rızâ

Muhammed Emin Er'e göre rızâ: Başımıza gelen imtihan, bela ve musibetlerde kadere teslim olmak, "Belki bize daha hayırlıdır, biz hikmetini bilmiyoruz." deyip nefsini teselli etmektir.[400] Allah'ın(c.c) hükümleri karşısında kulun itirazsız boyun eğmesi rızâ makamıdır. Bazı sûfîler tasavvufî makamların en üstünü olarak "Rızâ" makamını kabul etmişlerdir. Danışman hocam Eyyup Akdağ "Fudayl b. 'Iyâd'ın (ö. 187/802) Hayatı ve Tasavvufî Yaklaşımları" isimli makalesinde bu husus hakkında şunları ifade etmiştir: Fudayl b. 'Iyâd rızâ makamını 'mukarreblerin' makamı olarak kabul etmektedir. "Eğer yakınlık kazanmışlardan ise, artık rahatlık, 'hoş kokulu güzel rızık' (revhun ve reyhân) ve Na'îm cenneti vardır." (Vâkıa, 56/89-90) âyetlerine işaret ederek, mukarribler ile Allah arasından 'revhun ve reyhan'dan başka bir şey olmadığını ifade etmiştir. Bu ifadeden anlaşılmaktadır ki Fudayl'a göre Allah'a en yakın makam rızâ makamıdır. O, bu makamın aslı ve hakikatinin de zühde dayandığını ifade etmiştir.[401] Rüveym b. Ahmed Bağdâdî (ö. 303/915-16) rızâ makamında daha üstün bir hususiyete işaret etmektedir. Ona göre "Rızâ, kendisine gelen belalardan dolayı kişinin haz duymasıdır." der. Bu hususiyeti Yunus Emre şöyle ifade eder:

Hoştur bana senden gelen,

Ya gonca gül yahut diken;

Ya hil'at ü yahut kefen,

Lütfun da hoş kahrın da hoş.[402]

---

[400] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 31.
[401] Eyyup Akdağ, "Fudayl b. 'Iyâd'ın (ö. 187/802) Hayatı ve Tasavvufî Yaklaşımları", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 51 (2019), 322.
[402] Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 175-176.

4.4.2.12 Tefekkür

Sufiler, ıssız ve kimsesiz yerlere çekilerek derin düşüncelere dalıp ilahi ve ezeli hakikatleri idrak etmeye ve tefekkür etmeye çalışmışlardır. [403] Muhammed Emin Er'e göre sâlikin görevleri arasında tefekkür önemli bir yer işgal der. Sâlik her gün amellerini tefekkür etmeli eğer işlediği ameller hayr ise şükretmeli, şer ise tevbe edip nefsini kınamalıdır.[404]

Tefekkür'ün nasıl yapılması gerektiği hususunda Muhammed Emin Er şunları tavsiye etmektedir: Önce abdest alınmalı ve uygun bir yere çekilip tefekküre başlanılmalıdır. Tefekküre başlandığı zaman önce bir Fâtiha, üç İhlâs okunmalıdır. Bunları da Peygamber(s.a.v) efendimiz'in ehli beytinin, ashabının ve silsilede yer alan meşâyıha hediye edilmelidir. Daha sonrasında onların ruhaniyetleri her zaman senin bulunduğun ortamda ve seni görüyor diye düşünerek davranışlarını da ona göre ayarlanmalıdır.[405]

4.4.2.13 İhsân

Muhammed Emin Er'e göre İhsân, Hz. Peygamber'in(s.a.v), Cibril hadisinde anlattığı üzere: Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmektir. Sen onu görmesen de Allah(c.c) seni görür. Yani Allah'a(c.c) ihlâsla ibadet etmek, O'ndan başkasını kalbinde barındırmamak, ibadet ederken O'nu görüyormuş gibi davranmaya tam olarak inanmaya ihsan denir. İhsan derecesi içerisinde imanı, İslam'ı ve ihsân'ı barındırmaktadır. Kim Allah'ı(c.c) görüyormuşçasına ibadet ederse o, mü'mindir, Müslümandır, ihlâslıdır ve ihsan sahibidir. İhsân, birtakım prensiplere dayanmaktadır. Bu prensipler şunlardır: Tevbe, zühd, uzlet, nefisle mücadele, şeytana uymama, tevekkül, tefvîz, sabır, rızâ, korku ve ümit, ihlâs, şükür, istiğfar, teenni, hayrı sevmek, nefsini hor görmek, ölümü hatırlamak, sınırsız hülyalara dalmamak, şüpheli şeylerden kaçınmak ve güzel örnek olmak.[406]

---

[403] Uludağ, "Tasavvuf Terimler Sözlüğü", 348.
[404] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 32.
[405] Necdet Berber'in Muhammed Emin Er'in vermiş olduğu derslerde tutmuş olduğu notlardan
[406] Er, *Allah Katında Din*, 93-94.

4.4.2.14 Kerâmet

Lügat manası itibariyle "harikulade hadise, olağanın dışında, olağanüstü bir şey. Su üzerinde yürümek, havada uçmak" gibi manalara gelmektedir.[407] Muhammed Emin Er'in kerâmet konusunda kaydettiği bu bilgiler ile Kelâbâzi'nin *Ta'arruf* isimli eserindeki bilgiler uyuşmaktadır. Kelâbâzi eserine kerâmetle ilgili şu bilgileri kaydetmiştir: Hayvanlarla konuşmak, az zamanda uzun mesafe katetmek, bir şeyin bölgesinden ve mevsiminden başka bir yerde ve zamanda ortaya çıkması gibi evliyanın kerâmeti bulunmaktadır.[408]

Emin Er, kerâmetin hem nakli deliller hem de icma ile sabit olduğunu ifade etmiştir. Emin Er'e göre: Ehl-i sünnet'in temel kitaplarında evliyanın kerâmeti haktır. Hz. Meryem validemize Allah'ın(c.c) ikramları, Hz. Süleyman'ın vezirinin Belkıs'ın tahtını Yemen'den Filistin'e iki aylık süren bir mesafeden bir anda getirmesi, Hz. Ömer'in hutbede iken karşı karşıya oldukları tehlikeyi fark edip Sâriye isimli komutanını orduyu dağa doğru götürmesi konusunda uyarısı, Ashab-ı Kehf'in üç yüz sene uykuda kaldıktan sonra uyanmaları gibi deliller kerâmeti ispatlayan nakli delillerdir. Bu deliller olduğu halde kerâmeti kabul etmeyenler ehl-i sünnet'in dışında kabul edilirler.[409]

Allah'ın veli kullarında görülen kerâmetler Muhammed Emin Er'in yaşantısında da meydana gelmiştir. Muhammed Emin Er'in kerametlerine sevenleri ve tabeleri şâhit oluştur. Şâhit olan talebelerinden birisi Necdet Berber'dir. Bir gün Necdet Berber ile Muhammed Emin Er arabada beraber giderlerken Necdet Berber içinden "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" zikriyle meşgul olmuştur. Necdet Berber hiçbir şey söylemediği halde Muhammed Emin Er onun zikir çektiğini anlamış ve "Mâşallah çok iyi çok iyi hep böyle devam et!" demiştir.[410]

Necdet Berber, şâhit olduğu bir diğer kerameti de şu şekilde anlatmaktadır: Necdet Berber'in beli ağrımış ve ağrısının geçmesi için Muhammed Emin Er'den dua istemiştir. Muhammed Emin Er de Necdet Berber'e dua etmiş ve aradan bir saat

[407] Er, *Muhammed Emin Er İle Söyleşiler*, 91.
[408] Kelâbâzî, *Tasavvuf Taarruf*, 106.
[409] Er, *Muhammed Emin Er İle Söyleşiler*, 92.
[410] Necdet Berber ile 18.04.2021 tarihinde yapılan telefon görüşmesi

geçtikten sonra Necdet Berber'in ağrısı kesilmiştir. Necdet Berber bundan sonra yirmi beş sene geçmesine rağmen belinde bir daha ağrı hissetmemiştir.[411]

Muhammed Emin Er, Gaziantep ilinin Nizip ilçesine bağlı Kıratlı köyünde imamlık yaparken kendisine bazı deliler getirilmiş Muhammed Emin Er onlar için dua etmiş ve onlarda şifa bulup gitmişlerdir. Bu gibi hadiselerin sayısı artmaya başlayınca bunun önünün alınamayacağını Muhammed Emin Er gelen kimseleri artık geri çevirmeye başlamıştır.[412]

Necdet Berber'in anlattığı bir diğer kerâmette İstanbul Eyüp Sultan Türbesi'nde gerçekleşmiştir. Muhammed Emin Er ile Necdet Berber türbeye girdiklerinde kapının sağ tarafında türbe vazifelilerin oturduğu masadan bir kişi hemen kalkıp Muhammed Emin Er'e "Hoş geldiniz efendim." diyerek türbenin demir kapılı kilidini açmış ve Muhammed Emin Er'i içeri almış diğer orada bulunanlara ise "Sizler burada bekleyin." diyerek onları türbenin içerisine almamıştır.[413]Türbe görevlisine "Ne oldu da birden kapıları açtın?" diye sorulduğunda "Emir öyle geldi, öyle gerekiyor." diyerek cevap vermiştir. Muhammed Emin Er türbenin içerisinde kısa bir müddet kaldıktan sonda kemâl-i edep ile dışarı çıkmıştır. Muhammed Emin Er çıktıktan sonra görevli kapıları hemen kapatmıştır. Bu kişi Muhammed Emin Er'i tanıyan birisi değildir. Bu hadise Muhammed Emin Er vefat etmeden 5-6 sene önce vuku bulmuştur.[414]

Muhammed Emin Er, vefatından bir sene önce hem yurt içi hem de yurt dışında yaptığı seyahatleri "Veda ziyareti" diye adlandırmış ve o sene içerisinde akraba, eş, dost ve tanıdıklarına veda ziyaretleri yapmış ve onlara "Artık bu seneden sonra bu dünyadan ayrılacağız." demiştir. Gerçekten de bu ziyaretleri yaptıktan sonra vefat etmiştir.[415]

Muhammed Emin Er, talebesi Hamza Nas ile bir gün evde ders yapmışlar ve ders bitiminde de ezan vaktini beklemeye başlamışlardır. Bu esnada üç kişi eve ziyarete gelmiştir. Bunlardan ikisi tanıdık bir tanesi ise Muhammed Emin Er'in yanına ilk defa

[411] Necdet Berber ile 18.04.2021 tarihinde yapılan telefon görüşmesi
[412] Necdet Berber ile 18.04.2021 tarihinde yapılan telefon görüşmesi
[413] Muhammed Emin Er'in İstanbul Eyüp Sultanı Ziyareti için bkz: EK Y.
[414] Necdet Berber ile 18.04.2021 tarihinde yapılan telefon görüşmesi
[415] Hamza nas ile 09.04.2021 de yapılan telefon görüşmesi

gelen bir yabancı şahıstır. Biraz sonra ezan okunmuş, namaza kalkarken Muhammed Emin Er çekmecesinden bir takke çıkarıp o ilk defa gelen şahsa vermiştir. Bu üç şahıs hayretler içinde kalmışlardır. Namaz kıldıktan sonra Hamza Nas o üç kişiyle beraber Muhammed Emin Er'in yanından ayrılmıştır. Dışarı çıktıklarında tanıdık olan iki kişi Hamza Nas'a "Biz bu arkadaşa hocamız hakkında mürşid-i kâmil, âlim, ilmiyle amil diye bahsettik. O da bize "Peki o zaman yanına gidelim. Eğer bir kerâmet gösterip bana bir takke verirse onun mürşidi kâmil olduğuna inanırım ona yoksa inanmam" demiştir. Bu olay Muhammed Emin Er'in kerâmet sahibi bir mürşid-i kâmil olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.[416]

4.4.3 Tevhid Konusuna Dair Görüşleri

4.4.3.1 İman

İman; sözlük manası itibariyle inanmak, inanç anlamlarına gelmektedir. Sufiler evliyanın imanını çeşitli şekillerde tarif etmişlerdir. Bunlardan birisi şu şekildedir: "Ulûhiyeti temaşa etmek ve Allah'tan başkasını görmeme hâlidir."[417] Muhammed Emin Er de eserlerinde önce iman konusunun tanımına yer vermiş sonrasında konuyu ayrıntılı bir şekilde izah etmiştir. Muhammed Emin Er'e göre iman: Sözlük anlamı mutlak inanmaktır. İman ifadesinin dindeki anlamı ise Resûlullah'ın haber verdiği kesin olarak bilinen şeylerin hepsine şüphesiz inanmaktır. Kesin olarak bilinmeyen konularda zann-ı galip(güçlü zan) yeterli olur. Bu nedenle kesin olan inanç esaslarını yani akideyi inkâr edenler dinin dışına çıkarken, kesin olarak sabit olmayan konuları inkâr edenler sadece bid'atçi ve fâsık olur. İman dinin ilk rüknüdür. İnanmak kalbin ameli olduğu için en faziletli ibadettir; hatta o olmadan diğer ibadetler geçersiz olur. Bu sebeple iman, İslam ve ihsandan önce gelir. Çünkü iman olmadan, iyi amel yapan kul kurtuluşa ve mutluluğa eremez.[418]

Allah'a iman hususunda çok önemli olan iki konu vardır: Tevhid ve tenzih. Tevhid, Allah'ın birliğine iman etmek; Tenzih ise Allah'ın akla gelebilecek her türlü noksanlıklardan uzak olduğuna inanmaktır.[419] Tevhid konusu ile ilgili olarak

[416] Hamza nas ile 09.04.2021 de yapılan telefon görüşmesi
[417] Uludağ, "Tasavvuf Terimler Sözlüğü", 185.
[418] Er, *Allah Katında Din*, 25.
[419] Er, *Allah Katında Din*, 29.

Muhammed Emin Er, İmam Gazalî'nin *Risâle-i vaz'iyye* isimli eserinden Allah'ın sıfatları hususunu şöyle nakletmiştir: Herhangi bir mükellef kulun Allah'ın sıfatlarının hakikati nedir diye araştırması farz değildir. Örneğin kelamcıların yapmış olduğu gibi "Kelam sıfatı ezeli midir, yoksa sonradan yaratılmış mıdır?", "Allah'ın yere inmesinin manası nedir?" diye araştırması gerekmez. Yine delilleri kelamcıların yazdıkları gibi bilmeleri farz değildir; bilakis ne zaman kulun kalbinde Hakk'ı tasdik olursa, o, mü'mindir. Resulullah(s.a.v) bundan daha fazlasını istememiştir. Bedeviler ve avam tabakasında yer alan insanlar, bu kısa itikad üzere hayatlarını ikame ettirmişlerdir.[420] Muhammed Emin Er eserinde imanın esaslarından olan Allah'a, meleklere, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe ve kadere iman hususlarını ayrıntılı bir şekilde izah etmiştir.

4.4.3.2 İslâm

İslâm; sözlükte boyun eğme, itaat etme, ezeli hükümleri kabul etme, nefsin ölmesi anlamlarına gelmektedir. İslâm beden, iman ise ruhtur.[421] Muhammed Emin Er İslâm konusuna *Allah Katında Din* isimli eserinde oldukça geniş yer vermiştir. Ona göre: İslâm dininin ikinci temeli ve kulun kendini Rabbine tamamen teslim etmesi demektir. Bu da Allah'ın(c.c) emrettiği şeyler yapmak, yasakladığı şeylerden uzak durmakla beraber kalben de ona inanmak, emirleri gönül rızâsıyla kabul edip tamamen boyun eğmekle mümkün olur. İslâm vasfını taşıyan kula "müslim" veya "Müslüman" denir. İslam ebedi olarak cehennemde kalmaktan kurtaran kâmil İslâm ile iman, iç içe gibidirler; biri olmadığında diğeri de olmaz. Şeriata göre: "Falan mü'mindir, Müslüman değildir" veya "Müslümandır, mü'min değildir" demek caiz değildir. Her ikisi de hem mü'min hem Müslümandır. Ancak aralarında lügat manası açısından farklılık vardır.[422] Cibril hadisinde belirtildiği gibi Peygamber'in(s.a.v) İslâm'ı tarif ederken bahsettiği İslâm'ın rükunlarından olan kelime-i şehadet, namaz, zekât, oruç ve hac konularına Muhammed Emin Er de eserinde konunun anlaşılması için ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir.

---

[420] Er, *Allah Katında Din*, 53.
[421] Uludağ, "Tasavvuf Terimler Sözlüğü", 191.
[422] Er, *Allah Katında Din*, 71.

4.4.3.3 Yakîn

Muhammed Emin Er, imanın kemâl vasfı olarak yakîn mertebesini kabul etmiştir. Ebû Yakub en-Nehrecûrî (ö. 330/941) yakîn hakkında: "Kul Allah'ın(c.c) kendisine olan taksimine rızâ gösterdiği zaman yakîni kemâle ermiş olur." demiştir.[423] Muhammed Emin Er, eserine kaydettiğine göre temelde on altı yakîn bulunmaktadır. Bunlardan beş tanesi kelime-i şehadet konusuyla alakalıdır: 1. Allah'tan(c.c) başka ibadet edilecek; yaratıcı, kemâl sıfatlarına sahip ve bütün noksanlıklardan uzak hiçbir varlık bulunmadığına inanmandır. 2. Allah'ın(c.c) her şeye sebepli ya da sebepsiz güç yetirebildiğine, onun dışındakilerin ise güç yetiremeyeceğine inanmandır. 3. Ümmi Peygamber Hz. Muhammed'in(s.a.v), Allah'ın resulü, son peygamber, insanlığın en hayırlısı olduğuna ve âlemlere rahmet olarak hidayet ve hak din üzere gönderildiğine inanmandır. 4. Hz. Peygamber'in(s.a.v) şeriatının, kendinden önce gelen bütün şeriatların hükmünü ortadan kaldırdığına, her zaman her yerde yeterli olup kıyamete kadar baki kalacağına inanmandır. 5. Her türlü kurtuluşun Hz. Peygamber'e(s.a.v) bağlılıkla, her türlü zararında ona muhalefetle olacağına inanmandır.[424]

Bunlardan altısı ise imanın rükünleriyle alakalıdır: 1. Allah'ın(c.c) varlığının zorunlu, isim ve sıfatlarıyla ezeli ve ebedi olduğuna inanmandır. 2. Meleklerin varlığına, masum olduklarına, Allah'a daima itaat ve ibadet ettiklerine ve müminler için af dilediklerine inanmandır. 3. Peygamberlere indirilmiş olan kitap ve sahifelerin bulunduğuna inanmandır. 4. Hz. Âdem'den(a.s) Hz. Muhammed'e(s.a.v) kadar olan bütün peygamberlere ve onların doğru, emin, zeki, günahtan korunmuş, masum, emrolundukları şeyi kusursuz bir şekilde tebliğ ettiklerine inanmandır. 5. Ahiret gününe ve o günde olacaklara inanmandır. 6. Kaderin hayr ve şerriyle var olduğuna inanmandır.[425]

Bunlardan beş tanesi ise ahkâmla alakalıdır: 1. İslam'ın şartlarının yerine getirilmesinin farz olduğuna inanmak. 2. Yapılması farz olmayan ibadetlerin yapılmasının mendup olduğuna inanmak. 3. Yapılması yasaklanan fiillerin haram olduğuna inanmak. 4. Yapılması konusunda kesin bir hüküm bulunmayan fiillerin

[423] Serrâc, *el-Lüma'*, 67.
[424] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 18-19.
[425] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 20.

mekruh olduğuna inanmak. Selam verirken eğilmek gibi. 5. Yapıp yapılmaması hususunda kesin bir hüküm bulunmayan fiillerin mübah olduğuna inanmak. Dayı ve teyze oğluyla evlenmek gibi.[426]

Ahiret âlimlerinin alametlerden bir tanesi de yakînî imana sahip olmalarıdır.[427] Mutasavvıflara göre yakînî imanda şek ve şüpheye asla yer yoktur.[428] "O muttakiler sana ve senden önce indirilen hak kitaplara iman ederler. Onlar, ahirete yakînen(şeksiz şüphesiz) inanmaktadırlar.[429]" ayetide buna delil olarak verilebilir. Bu ahiret âlimlerinden bir tanesi de Sehl b. Abdullah et-Tüsteri'dir. Tüsteri bu hususta şunları zikretmiştir: "Yakîn'in başlangıcı mükâşefe, yani kalpteki perdenin ortadan kalkıp hakikatin ortaya çıkmasıdır."[430] Yakîn bütün hallerin aslı, bâtını ve nihayetidir. Bütün hâller yakînin zâhiridir. Yakîn'in nihayeti bütün şek ve şüphenin ortadan kalkarak gayba iman ve tasdikin gerçekleşmesidir. Töhmet ve illetlerin izale edilmesiyle gerçekleşen yakîn, kalplerin Allah'a(c.c) safa-i nazar ile müşâhedesidir.[431]

4.4.3.4 Vecd

Muhammed Emin Er, vecdi Allah'ın(c.c) sır ve nurlarının keşfedilmesi sonucu kalbe gelen bir ilham olarak görür. Ona göre kul bu durumda dehşete düşer ve azalara yansımalar olur. Azalara yansıması ise başın titremesi ve bedenin düşüp bayılması şekliyle vuku bulur.[432] Özel hedefler için bazı yerlerde kafiyeli ve vezinli kelimeleri terennüm etmek yani mırıldanır gibi alçak bir sesle tekrarlamak adet hâline gelmiştir. Bu adetlerden bir tanesi de Allah'ın(c.c) ulûhiyet makamına karşı gözetilmesi gereken edep ve haşyet sınırlarını aşmayacak şekilde Allah Teâlâ'yı öven, büyüklüğünü anlatan ve O'na karşı sevgi ve muhabbeti güçlendiren şiir ve sözleri teğanni ile okumak ve dinlemektir. Bunu yapan bir kimse kulağına gelen her sesi Allah'tan(c.c) geliyormuşçasına dinler ve her neye baksa Allah'ın(c.c) kudretini görür. Böyle bir kimsenin inlemesi ve mırıldanması şevkini, aşkını, sevgisini kuvvetleştirip, kalp ateşini yakar. Kalbinden incelikler ve keşiflerden birçok hâller ortaya çıkar. Bu

[426] Er, *Tasavvuf Risâlesi*, 20.
[427] Gazzâlî, *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn*, ts., 1/186.
[428] Gazzâlî, *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn*, ts., 1/188.
[429] Bakara 2/4
[430] Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, 219.
[431] Serrâc, *el-Lüma'*, 68.
[432] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 42.

hâllerin tadı ancak yaşayanlar bilir. Allah(c.c) sevgisi kalpteki kir ve karanlığı temizler. Temizlenip aydınlanan kalp, göz gibi dini sır ve hakikatleri müşâhede eder ve bir ayna gibi onları içine çekip aklına ve idrakine yansıtır. Bu hâllere tasavvuf dilinde "Vecd" denilir.[433]

Muhammed Emin Er, "Müminlerin kalplerinin Allah'ın zikrine yumuşama vakti henüz gelmedi mi?[434]", "Allah anıldığı zaman, gerçek müminlerin kalpleri ürperir.[435]" ayetlerini vecdin delilleri arasında kabul eder.[436] Muhammed Emin Er vecde bağlı olarak mürîdde bazı hâllerin görülebileceğini beyan etmektedir. Ona göre: Allah'ın etrafındakileri unutarak kendilerinden geçerler, bazen oturup bazen ayağa kalkarlar. Bu durum, bütün mümin ve Müslümanlar için bir kulluk ve ibadettir. Bu kimseler hakkında da su-i zanda bulunmak uygun değildir. Muhammed Emin Er, konu hakkında İmam Ahmed b. Hanbel'in, *Müsned'*inde geçen Hz. Ali'nin şu rivayetini eserine kaydetmiştir: "Ben, Cafer ve Zeyd Hz. Peygamber'e(s.a.v) geldik. Efendimiz(s.a.v), Zeyd'e hitaben: 'Sen benim dostumsun.' deyince Zeyd, sevincinden tek ayağı üzerinde yürümeye başlamıştır. Cafer'e de: 'Sen bana, yaratılış ve ahlâki açıdan benziyorsun.' dedi, o da aynı şeyi yaptı. Daha sonra bana: 'Sen de bendensin.' deyince ben de onlar gibi yaptım.[437]" Buradaki üç güzide sahabenin tek ayak üzerinde yürüyerek sevinmeleri, vecd coşkusunu ifade etmektedir.[438]

[433] İmâm Gazzâlî, *İhyâ'ü ʿUlûmi'd-Dîn*, çev. Ali Arslan (İstanbul: Akit Gazetesi Yayınları, 1985), 4/260.
[434] Hadid 57/16.
[435] Enfal 8/2.
[436] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 42.
[437] Buhârî, Megâzî, 43; Müslim, Cihad, 90.
[438] Er, *Fıkh-ı Bâtın*, 42.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Muhammed Emin Er, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına ve onun yerine baki olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna şahit olmuş büyük bir âlim ve büyük bir mürşid-i kâmildir. Doksan dokuz yıllık ömrünün dokuz yılı Osmanlı Devleti'nde diğer kalan doksan yılı ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde geçmiştir. Muhammed Emin Er, H. 1332/M. 1914 senesinde Diyarbakır'ın Çermik ilçesine bağlı Kalaç/Kiloyan köyünde dünyaya gelmiştir. Muhammed Emin Er'in annesi Hasan kızı Havva, babası ise Ali oğlu Zülfikar'dır. Baba Zülfikar, toplumda 'Zülfügül' lakabı ile meşhur olmuştur. Zülfikar bölgenin zenginlerinden olup, Mirâni aşiretinin reisi konumundadır. Kendisine ait birkaç köyü olan Zülfikar, çevresine hayırlar yapan sâlih bir şahsiyettir. Muhammed Emin Er dört yaşında annesini, on bir yaşında da babası Zülfikar'ı kaybetmiştir. Muhammed Emin Er otuz yaşlarında Fatma isminde bir hanımla evlenmiştir. Bu evlilikten 2 oğlu ve 5 kızı dünyaya gelmiştir. Çocuklarının isimleri büyükten küçüğe doğru şu şekildedir: Saliha, Meliha, Nefise, Mehmet, Halime, Zeynep ve İbrahim Halil. Kızı Saliha Gül Hanımefendi Nisan 2021 tarihinde vefat etmiştir. Saliha Hanımefendi 66. Türkiye Hükümeti'nde görev yapan Adalet Bakanı Abdülhamid Gül'ün annesidir. Muhammed Emin Er'in oğlu Mehmet Er, avukatlık yapmaktadır. Diğer bir oğlu İbrahim Halil Er ise tarih, ilahiyat ve eğitim alanında çalışmalar yapan eğitimci bir yazardır. İbrahim Halil ile Zeynep ikiz kardeştirler.

Muhammed Emin Er, gerek Türkiye'de gerek Suriye'de birçok âlimden ilim tahsil etmiş, birçok âlimle ve siyasi şahsiyetlerle görüşmüştür. İlk tahsilini babasının özel olarak getirmiş olduğu Molla Ali'den alan Muhammed Emin Er, Molla Hüseyin, Molla Mustafa, Molla Hasan el-Tahvikî, Mollah Resul, Molla Abdüssamed, Molla Abdullah, Şeyh Mahmud, Said Bûti, Molla Abdülhalim, Molla Şeyh Abdürrezzak, Molla Abdullah Avinî, Molla Hafız Hacı Haydar Efendi, Molla Şeyh Zeynelabidin, Molla Şeyh Şerafuddin Fursavî, Molla Şeyh Maşûk, Molla Sadrettin Yüksel, Şeyh Ahmed Şorşubî gibi pek çok ilmi şahsiyetten dersler almıştır. Muhammed Emin Er Suriye'de bulunduğu sıralarda Şeyh Ahmed Haznevî'ye intisap ederek ilk tarikat dersini almıştır. İlmî icâzetini ise Norşîn medresesinde Şeyh Muhammed Maşûk en-Norşînî'den tahsil etmiştir. Muhammed Emin Er, Şeyh Ahmed Haznevî'den sonra

Nakşibendiyye şeyhi Seydâ el-Cezerî'ye intisap ederek onun yanında seyr u sülûkünü tamamlamış, ondan tasavvuf icazeti almış ve onun halifesi olmuştur. Gaziantep'te uzun seneler imamlık yapan Muhammed Emin Er, Mahmud Es'ad Coşan'ın davetiyle Ankara'ya gelmiş ve orada Mahmud Es'ad Coşan'ın kurucusu olduğu Fıkıh Enstitüsü'nde uzun yıllar dersler vermiştir. Muhammed Emin Er, birçok âlim ve siyasi şahsiyetlerle görüşmüştür. Bediuzzaman Said Nursi, Mehmet Zahit Kotku, Mahmut Ustaosmanoğlu, Mahmud Es'ad Coşan, Necmeddin Erbakan, Muhsin Yazıcıoğlu ve Recep Tayyip Erdoğan, Muhammed Emin Er'in görüşmüş olduğu bazı âlim ve siyasi şahsiyetlerdendir.

Muhammed Emin Er, yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da irşat, tebliğ ve tedris faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu faaliyetler kapsamında gittiği yerlerde sohbetler, konferanslar yapmış, Müslüman okulları, cemaatleri ve âlimleri ziyaret etmiş, sorusu olan kimselerin sorularına cevap vermiştir. Muhammed Emin Er Danimarka, Almanya, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Amerika, İran, Pakistan, Hindistan, Afganistan, Arabistan ve Mısır gibi birçok ülkeyi ziyaret etmiştir. Hayatının büyük bir kısmı irşat, tebliğ ve tedris için seyahatlerle geçen Muhammed Emin Er, 27 Haziran 2013'te vefat etmiştir.

Muhammed Emin Er, Pakistan'da düzenlenen "Müslüman Âlimler Toplantısı"nda zamanın önde gelen ilk on Müslüman âlim arasında kabul edilmiştir. Muhammed Emin Er, bu ilmî kimliğinin yanı sıra tasavvufî kimliğe de sâhip olan bir mürşid-i kâmildir. Muhammed Emin Er'in başta tasavvuf ve fıkıh ilmi olmak üzere temel İslâm ilimleri alanında çok sayıda eseri bulunmaktadır. Muhammed Emin Er eserlerini Arapça olarak kaleme almıştır. Bu eserlerin bir kısmı günümüzde Türkçe'ye çevrilmiştir. *Tasavvuf Risâlesi, Fıkh-ı Bâtın, Ahlâk Risâlesi, Dört Mezhebe Göre Namaz Risâlesi, Akâid Risâlesi, Akîde, Kelam ve Fıkıh Meselelerine Daie Fetvalar, Allah Katında Din, Muhtârât, Hatıralarım, Din Güzel Ahlâktır, İslâm'a Giriş, Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fî 'ulûmi'l-muhtelife, Câmi'u'l-mutûni'd-dirâsiyye, Huccetü'd-dâmiğa fî't-talâki's-selâsi def'aten vâhiden, el-Furûdu'l-'ayniyye, el-Makâsidü'l-berara fî'l-hacci ve'l-'umre* Muhammed Emin Er'in yazmış olduğu eserlerden bazılarıdır. Muhammed Emin Er, muhtelif ilimleri eserlerinde, yazı ve söyleşilerinde tasavvufî düşüncesini ortaya koymuştur. Nakşibendiyye tarikatı

Hâlidiyye koluna mensup olan Muhammed Emin Er, eserlerinde tasavvuf, mürşîd, mürîd, şeriat, tarikat, hakikat, marifetûllah, ehl-i sünnet itikadına bağlılık, seyr u sülûk, tevbe, zikir, ihsan, cezbe, râbıta, muhabbet, ahlâk, intisap, uzlet, mücâhede, letâif, tevekkül, rızâ, takvâ, kerâmet vb. pek çok hususu konu edinmiştir. Tasavvufu " Kulun günahlardan tevbe etmesi, çirkin ve kötü huylardan arınarak fazilet ve güzel ahlâk sahibi olmasıdır." şeklinde tanımlayan Muhammed Emin Er'in tasavvufi kavramlara yüklemiş olduğu manalar eserlerinden, kendisiyle yapılan mülakatlardan ve bazı öğrencileriyle yapmış olduğumuz görüşmelerden yararlanılarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Konuların daha anlaşılır olması için ekler kısmında konularla alakalı temin ettiğimiz fotoğraflar ortaya konulmuştur.

Netice itibariyle bir asırlık ömür sürmüş olan Muhammed Emin Er, İslâmî alanda birçok eser kaleme almıştır. Bu eserlerin bir kısmı tercüme edilmiş bir kısmı ise henüz tercüme edilememiştir. Böyle bir âlim ve mürşid-i kâmil kimsenin eserlerinin tercüme edilip insanların istifadesine sunulması yerinde olacaktır. Bizde elimizden geldiğince bu minvalde kapsamlı bir çalışma ortaya koymaya gayret gösterdik. Tezimizin, takip edecek başka çalışmalar için bir aşama ve katkıda bulunan herkes için sadaka-i câriye olmasını, her zaman ilim ve irfan yolunda olmayı yüce Allah'tan niyaz ederim.

KAYNAKLAR

Ahsan, M. M. (1993). Cemâat-i Teblîğ. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 7, ss. 293-294). TDV Yayınları.

Akdağ, E. (2019). Fudayl b. 'Iyâd'ın (ö. 187/802) Hayatı ve Tasavvufî Yaklaşımları. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, *51*, 303-326.

Akdağ, E. (2020). Sûfî İlminde Hakikî Tevhid ve Hakikî Kulluğun İfadesi: Cem' ve Tefrika (Fark) Kavramları. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *44*, 201-224.

Akyüz, K. (2015). *Ahmed el-Haznevî (ö. 1949) ve Hazneviyye Tarikatı*. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi.

Algar, H. (2019). *Nakşibendîlik* (C. Köksal, E. Cebecioğlu, İ. Taşpınar, K. Kahraman, N. Mehdiyev, N. Koltaş, & Z. Özbek, Çev.). İnsan Yayınları.

Aslan, R. (2018). Muhammed Emin Er el-Mîrânî'nin (ö. 2013) Fehmü'l-Fıkh fî Usûli'l-Fıkh Risâlesi Çerçevesinde Hadis Usulü ile İlgili Konulara Yaklaşımı. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *3*(21), 607-620.

Ateş, S. (2018). *Cumhuriyet Döneminde Din Politikası ve Din-Siyaset İlişkisi (1946-1960)*. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Bağdadî, M. H. (2013). *Halidiyye Risâlesi* (A. S. Demirtaş, Çev.). Sistem Matbaacılık.

Baz, İ. (2014). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî. *Tasavvuf Dergisi*, *34*, 75-110.

Baz, İ. (2015). Siirtli Âşık Bir Sûfî: Şeyh Muhammed Hazîn-i Firsâfî. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *4*(11), 89-125.

Baz, İ. (2019). Muhammed Nurullah Seyda. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 2, s. 499). TDV Yayınları.

Bilge, M. L. (2007). Râbıtatü'l-Âlemi'l-İslâmî. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 34, ss. 379-380). TDV Yayınları.

Bolat, A., Uyar, M., & Cengiz, M. (2019). *Tasavvuf: Tarih-Doktrin-Tenkit* (F. E. Kavasoğlu, Ed.). E Yazı Yayınevi.

Buhârî, E. A. M. b. İ. (2010). *Sahîhü'l-Buhârî* (3. bs). Daru'l-Ma'rife.

Çağrıcı, M. (2012). Tevekkül. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 41, ss. 1-2). TDV Yayınları.

Çetkin, M. (2017). Hâlidî Medreselerinde Arapçaya Verilen Önem ve Okutulan Ders Kitapları. İçinde O. Başaran (Ed.), *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidîliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi* (1. bs, ss. 473-494). Bingöl Üniversitesi.

Danışmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (C. 1-6). Türkiye Yayınevi.

el-Buhârî, S. İ. M. (2018). *Hallerin Terbiyesi Enîsü't-Tâlibîn ve Uddetü's-Sâlikîn Makâmât-ı Aliyye-i Nakşibendiyye* (S. İ. Teşrîfâtî, Çev.). Büyüyenay Yayınları.

Elçi, M. S. (2010). *Son Dönem Âlimlerinden Molla Sadrettin Yüksel ve Fetvâları*. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Elmalı, F. M. (2019). *Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Er, İ. H. (2014). *Son Osmanlı Âlimi*. Muhammed Emin Er Derneği Yayınları.

Er, İ. H. (2017). *Seyda Muhammed Emin Er İle Söyleşiler*. Mevsimler Kitap Yayıncılık.

Er, M. E. (2005). *Allah Katında Din* (A. Öztürk & A. Görmez, Çev.). Arı Sanat Yayınevi.

Er, M. E. (2017). *Ahlâk Risalesi* (A. Ünalan & İ. H. Er, Çev.). Mevsimler Kitap Yayıncılık.

Er, M. E. (2017). *Hatıralarım*. MGV Yayınları.

Er, M. E. (2018). *Fıkh-ı Bâtın*. Mevsimler Kitap Yayıncılık.

Er, M. E. (2018). *Tasavvuf Risalesi*. Mevsimler Kitap Yayıncılık.

Erkol, M. (2014). *Cumhuriyetin Din Politikası(1923-1939)*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gazzâlî, İ. (t.y.). *İhyâ'ü ʿUlûmi'd-Dîn* (A. Serdaroğlu, Çev.; C. 1). Bedir Yayınevi.

Gazzâlî, İ. (1985). *İhyâ'ü ʿUlûmi'd-Dîn* (A. Arslan, Çev.; C. 4). Akit Gazetesi Yayınları.

Hânî, M. b. A. (2011). *Behcetü's-Seniyye* (S. Önlüer, Çev.). Sistem Matbaacılık.

İbn Mâce, E. A. M. b. Y. (1952). *Sünenu İbn Mâce* (C. 1-5).

İnce, S. (2018). *Saltanatın Kaldırılması ve Türk Basınına Yansımaları*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kara, M. (2020). *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*. Degâh Yayınları.

Kavak, A. (2017). *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*. Nizamiye Akademi.

Kekeç, A., Şimşek, E., & Güler, K. (t.y.). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Cumhuriyet'ten Günümüze Yakın Tarih Ansiklopedisi* (C. 1-6). Vakit Yayınları.

Kelâbâzî, M. b. İ. (1992). *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*. Dergah Yayınları.

Kuşeyri, A. (2009). *Kuşeyri Risâlesi* (D. Selvi, Çev.). Sistem Matbaacılık.

Müslim, E.-H. M. b. H. en-Nîsâbûrî. (2010). *Sahihü'l-Müslim* (3. bs). Daru'l-Ma'rife.

Özcan, Z. (2014). *Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat(1938-1950)* [Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdamar, M. (2018). *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*. Kırkkandil Yayınevi.

Rûmî, E. (2020). *Müzekki'n-Nüfûs* (A. Arslan, Çev.). Merve Yayınevi.

Sallabi, A. M., & Polat, C. (2016). *Osmanlı Tarihi Kuruluşu Yükselişi Çöküşü*. Ravza Yayınları.

Serrâc, E. N. (1996). *El-Lüma'* (H. K. Yılmaz, Çev.). Altınoluk Yayınları.

Sühreverdî, Ş. (2013). *Avârifü'l-Meârif* (D. Selvi, Çev.). Sistem Matbaacılık.

Şirin, V. (2020). *Ana Hatlarıyla Siyasi Kültürel Osmanlı Tarihi*. Pozitif Yayınları.

Tekin, A. (2017). *Son Dönem Âlimlerinden Molla Hasan T'avikî, Hayatı ve Eserleri* (M. Bilen, F. İstemi, B. Kanarya, & V. Gürhan, Ed.; s. 435). Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı.

Tirmîzî, E. İ. M. b. İ. b. S. es-Sülemî. (2011). *Süneni't-Tirmîzî (Câmü's-Sahih)* (4. bs). Dârul'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Tokat, Ö. F., Turan, M., & Ertürk, B. (2012). Seydâ Şeyh Muhammed Emin Er Hocaefendiyle. *Rıhle Dergisi*, *14*, 89-99.

Tosun, N. (2015). *Bahâeddîn Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı*. İnsan Yayınları.

Tosun, N. (2015). Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür. *İsam Yayınları*, 611-692.

Uludağ, S. (2001). Kalb. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, ss. 229-232). TDV Yayınları.

Uludağ, S. (2003). Ma'rifet-i Nefs. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 28, ss. 56-57). TDV Yayınları.

Uludağ, S. (2011). Tasfiye. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 40, ss. 127-128). TDV Yayınları.

Uludağ, S. (2016). *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*. Kabalcı Yayıncılık.

Yılmaz, H. K. (2017). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*. Ensar Yayınları.

Hamza Nas ile 09.04.2021 tarihinde yapılan telefon görüşmesi.

Necdet Berber ile 18.04.2021 tarihinde yapılan telefon görüşmesi.

Necdet Berber ile 29.04.2021 tarihinde yapılan telefon görüşmesi

İbrahim Halil Er ile 04.10.2021 tarihinde yapılan telefon görüşmesi.

İNTERNET KAYNAKÇASI

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ermik, (05.01.2021).

http://muhammedeminer.tekcatiegitim.org/, (05.01.2021).

https://dogruhaber.com.tr/haber/21969-norsinin-alimlerinden-seyh-muhammed-masum/, (03.02.2021).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kam%C4%B1%C5%9Fl%C4%B1, (20.06.2021).

Mehmet Nezir Gül, Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=0dcZwU92oyk&t=4082s, (05.08.2021).

Arş. Gör. Okan Uzunöz, Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=pyk18Hxn4U4, (05.08.2021).

Dr. Mehmet Sürmeli, Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=VXYFDoZXiEY, (05.08.2021).

Abdullah Hacıbekiroğlu, Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=pyk18Hxn4U4, (05.08.2021).

Mehmet Candan, Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=pyk18Hxn4U4, (05.08.2021).

Muhammed Mücahid Asutay, Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=pyk18Hxn4U4, (05.08.2021).

Servet Demirbal, Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=pyk18Hxn4U4, (05.08.2021).

Dr. Öğr. Üyesi Aydın Kudat, Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=8sRlPIuSQRE, (05.08.2021).

Prof. Dr. Orhan Çeker, Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=4yAus6Bp2ts, (05.08.2021).

Prof. Dr. Mehmet Görmez, Muhammed Emin Er'i anlatıyor, https://www.youtube.com/watch?v=0dcZwU92oyk&t=2765s, (05.08.2021).

https://www.nisanyanmap.com/?y=G%C3%9CROYMAK&lv=&t=B%C4%B0TL%C4%B0S&cry=TR&ua=5, (08.03.2022).

https://www.google.com/maps/place/Lice%2FDiyarbak%C4%B1r/@38.4626437,40.3898562,10z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x407379aa7b6f479d:0xdc743492bcab95f7!8m2!3d38.4249512!4d40.6704089, (08.03.2022).

EKLER

EK A Muhammed Emin Er'in Çermik Kalaç Köyündeki Doğduğu Ev

EK B Muhammed Emin Er'in Babası Zülfikar'ın Mezarı

EK C Tükriye Cumhuriyeti 65. ve 66. Hükûmet'te Adalet Bakanlığı Görevinde Bulunan Abdülhamit Gül'ün Dedesi Muhammed Emin Er'in Kabrini Ziyareti

EK D Muhammed Emin Er'in Gaziantep Yıllarından Bir Fotoğraf

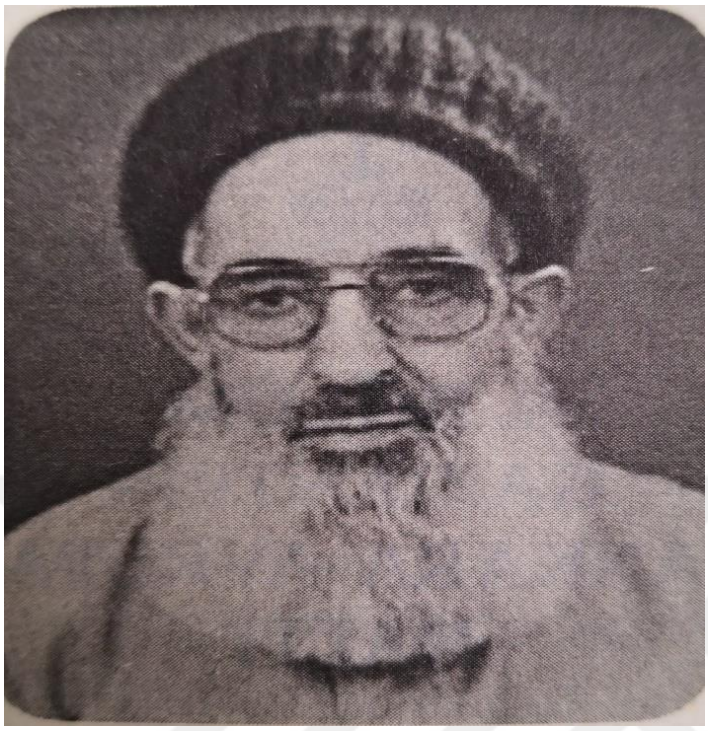

EK E Muhammed Emin Er'in Mahmud Ustaosmanoğlu'nu Ziyareti

EK F Muhammed Emin Er'in Fıkıh Enstitüsü'de Prof. Dr. Mahmud Es'ad Coşan İle Beraberliği

EK G Muhammed Emin Er'in Kütüphanesi

EK H Muhammed Emin Er'in Başbakan Necmeddin Erbakan İle Bir Fotoğrafı

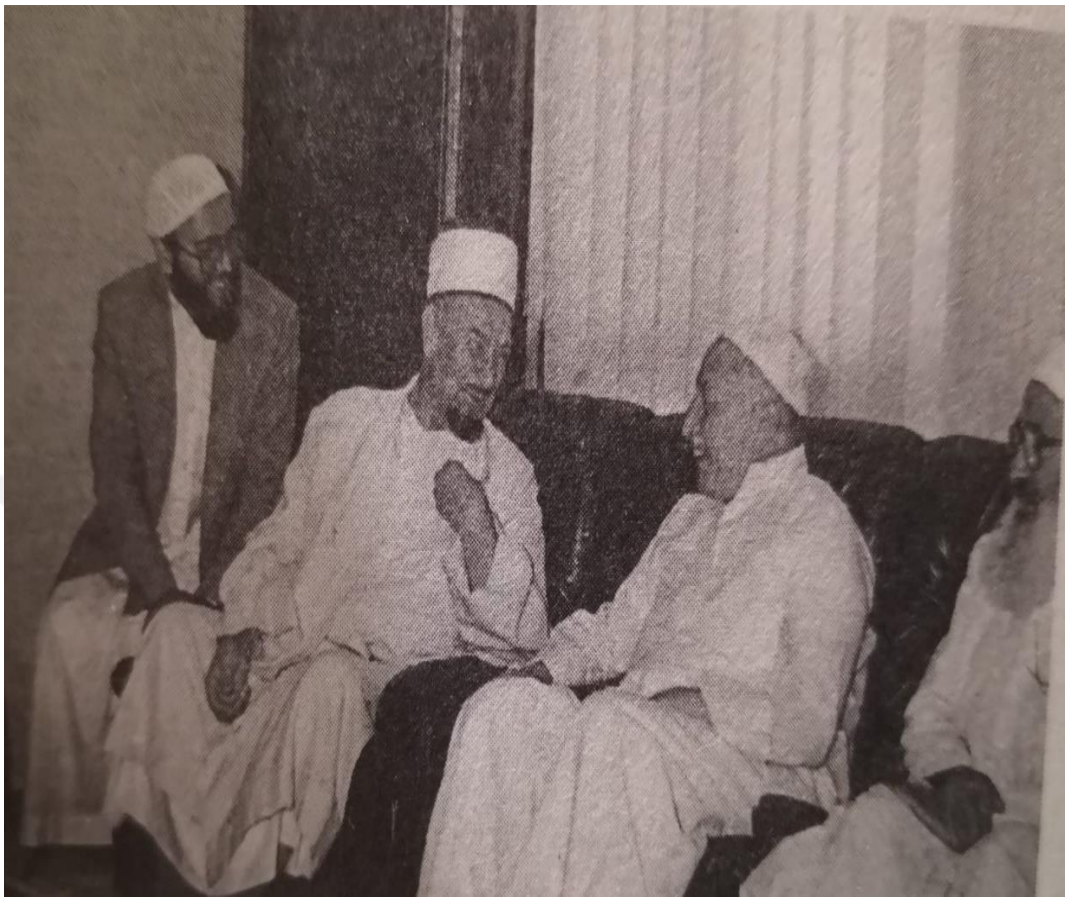

EK I Muhammed Emin Er'in Büyük Birlik Partisi Kurucu Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu İle Beraberliği

EK J Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Muhammed Emin Er'i Ziyareti Hastane Önünde Çekilen Bir Fotoğraf

EK K Muhamed Emin Er Amerika Uzay Üssü'nde

EK L Muhammed Emin Er'in Afgan Cihadına Katılması

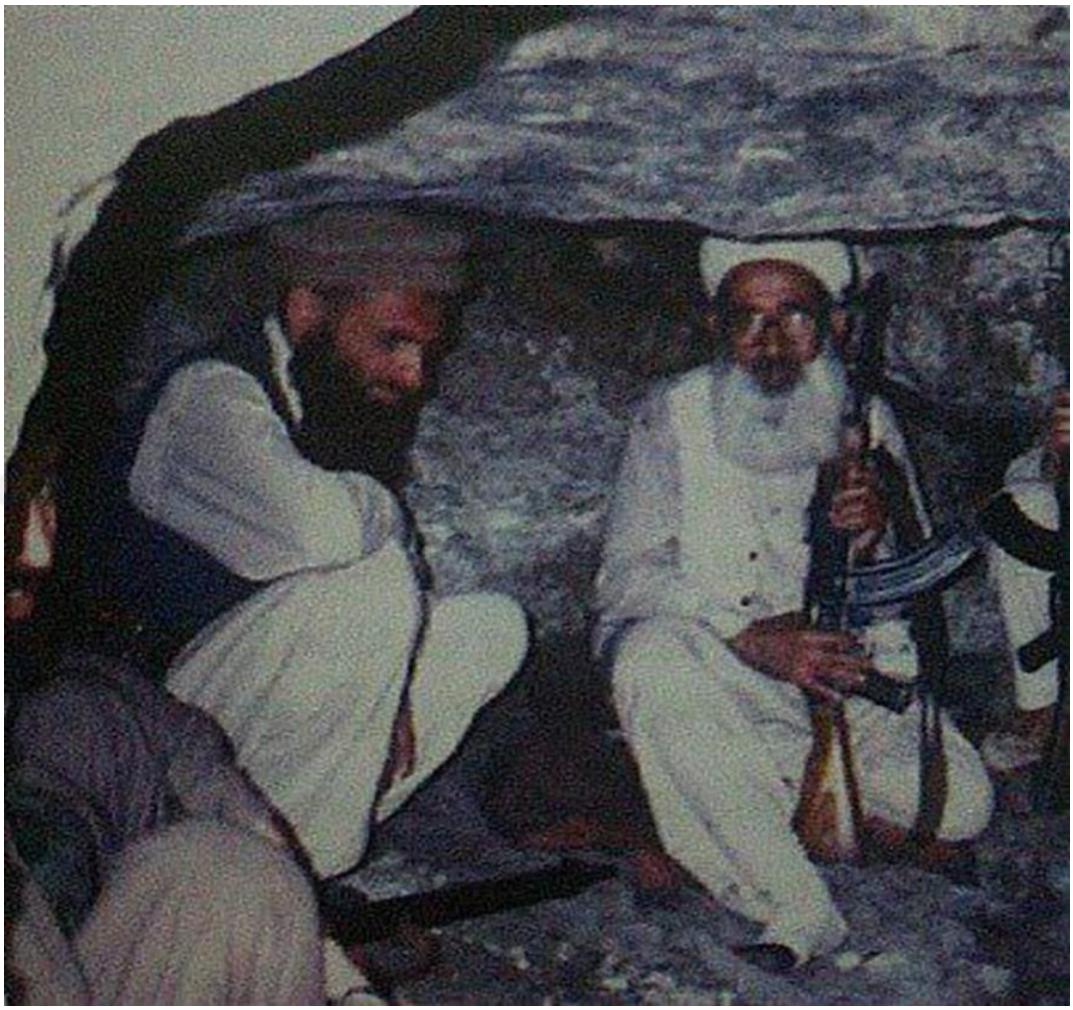

EK M Muhammed Emin Er'in Son Yılları Hastanedeki Hâli

EK N Muhammed Emin Er'in Ankara'da Kılınan Cenaze Namazı (Cenaze Namazını Talebesi Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez Kıldırmıştır)

EK O Muhammed Emin Er'in Cenazesine Katılan Siyasiler (Bülent Arınç, Melih Gökçek, Bekir Bozdağ, Cemil Çiçek)

EK P Muhammed Emin Er'in Mezar Taşı ve Kabri

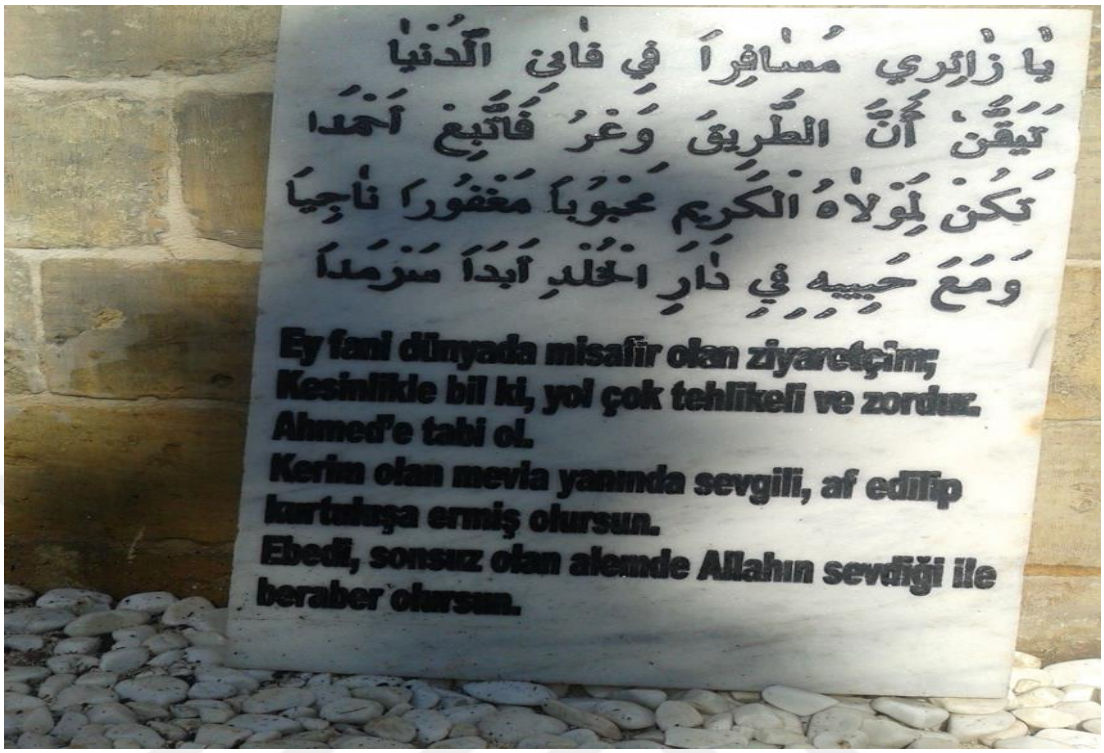

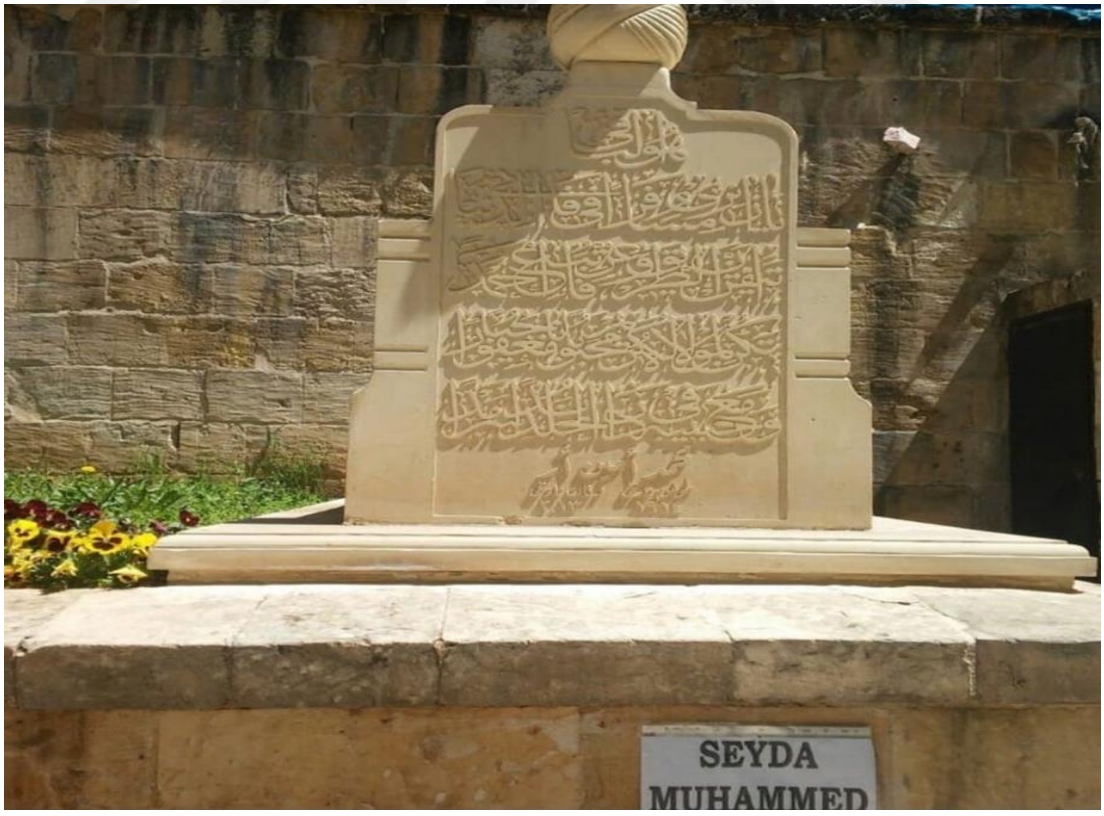

EK R Muhammed Emin Er'in İlmî İcazeti

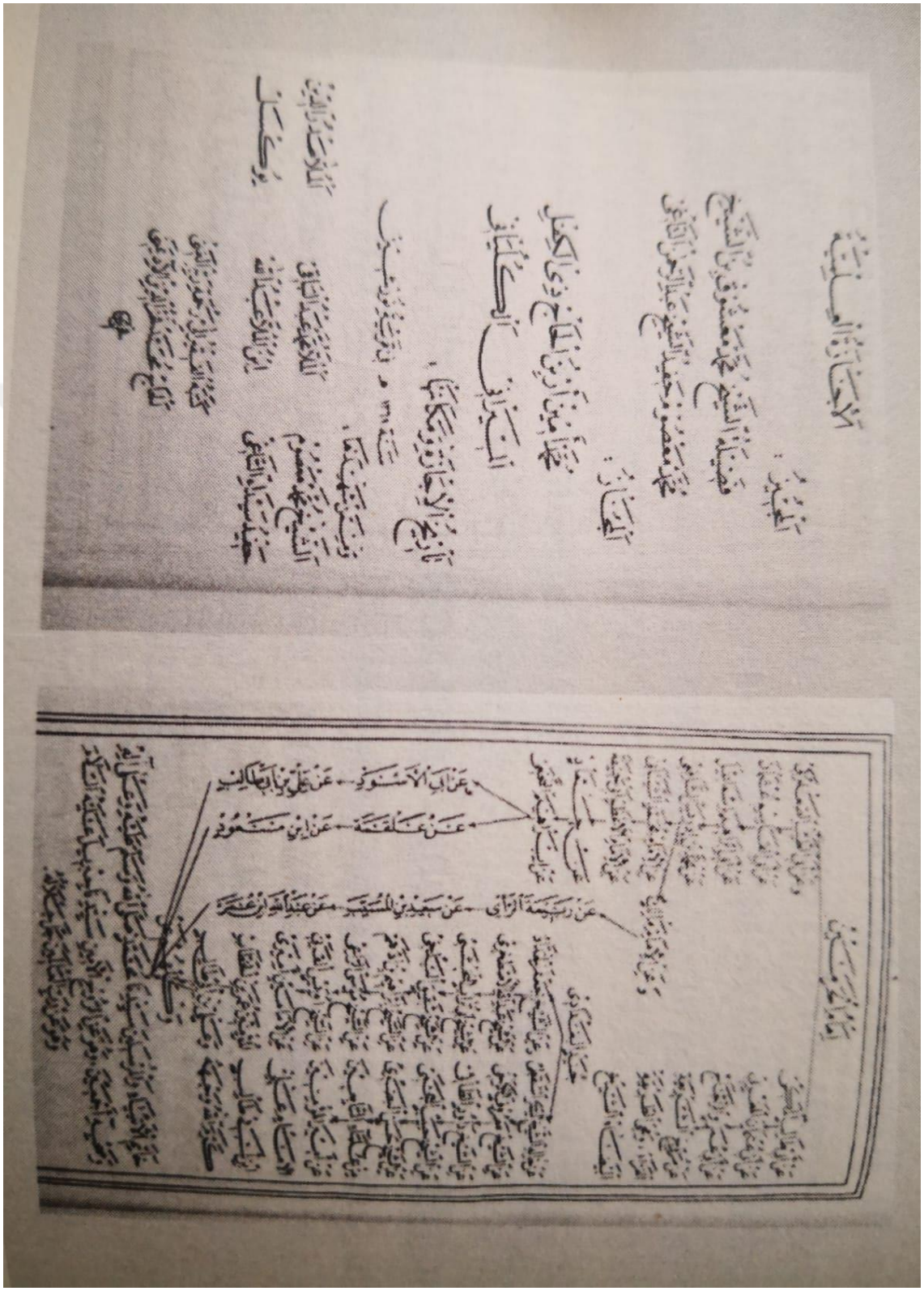

EK S Muhammed Emin Er'in Talebelerine Vermiş Olduğu İlmî İcazet Örneği

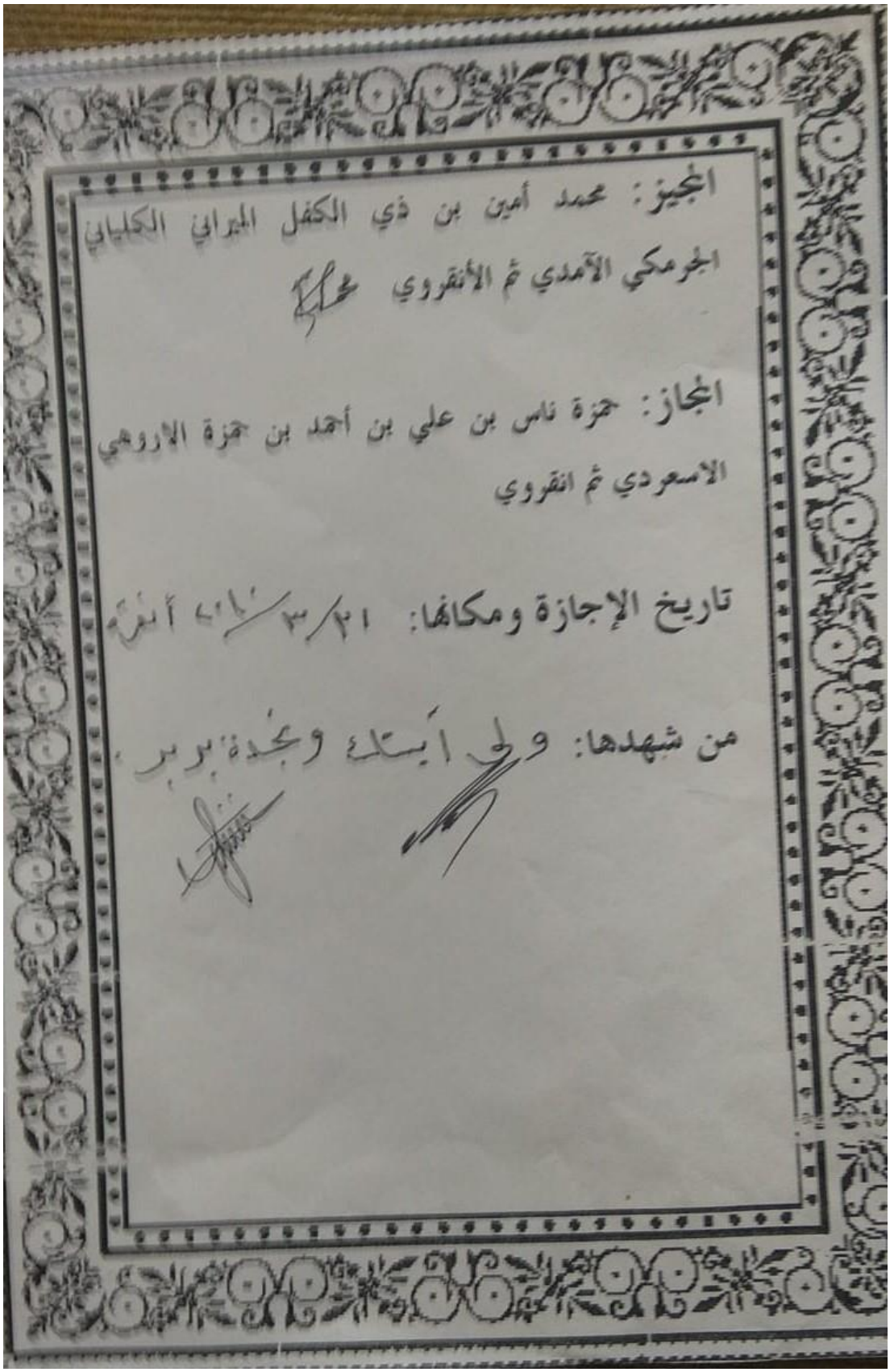
المجيز: محمد أمين بن ذي الكفل الميراني الكلياني
الجرمكي الآمدي ثم الأنقروي

المجاز: حمزة ناس بن علي بن أحمد بن حمزة الاروهي
الاسعردي ثم انقروي

تاريخ الإجازة ومكانها: ٢١/٣/ [illegible] أنقرة

من شهدها: ولي أيتاء وبجدة بربر

EK T Muhammed Emin Er'in Tarikat Silsilesi

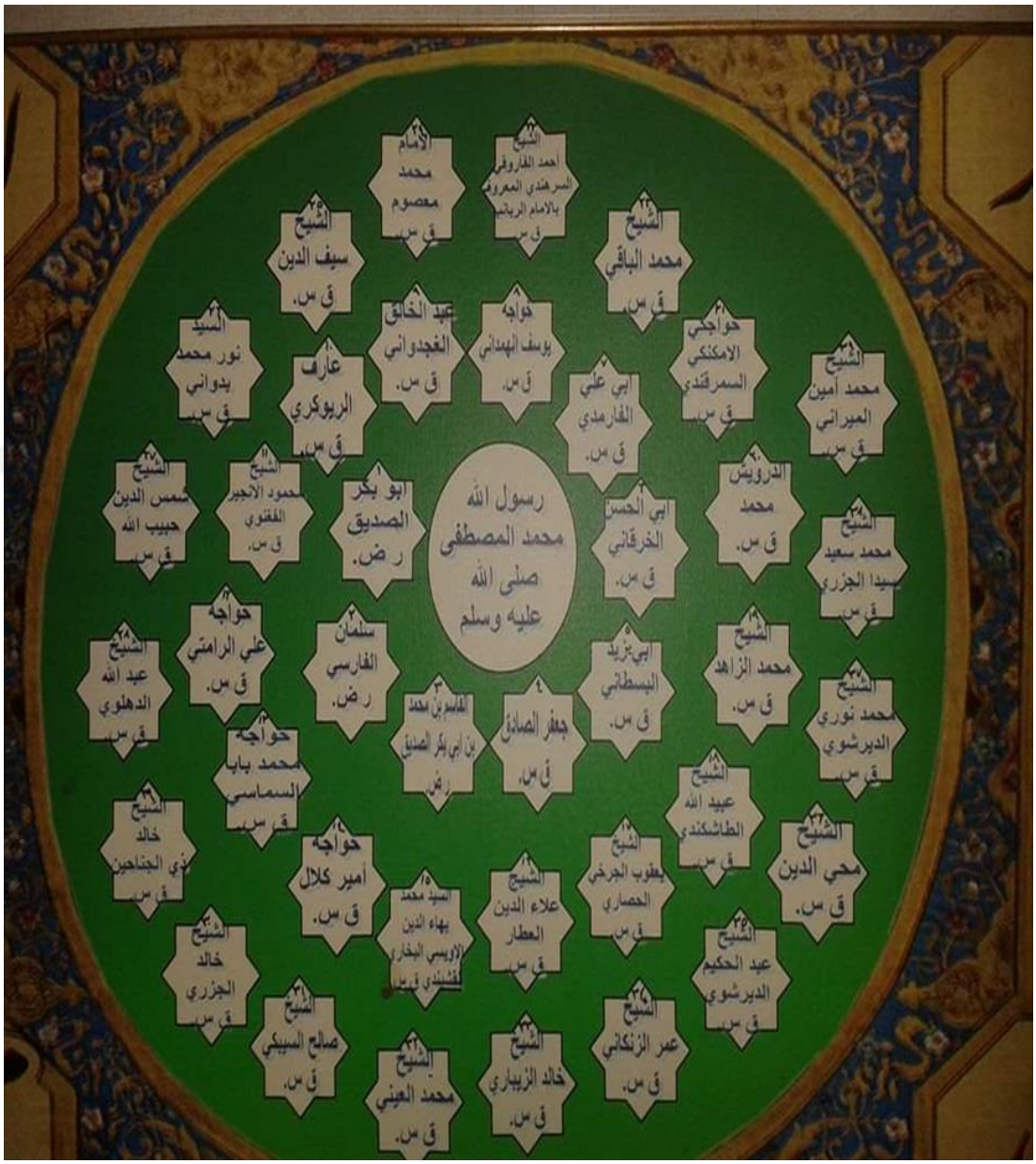

EK U Muhammed Emin Er'in Şeyhi Saîd Seydâ'dan Almış Olduğu Amelî İcazet'in İlk ve Son Sayfası

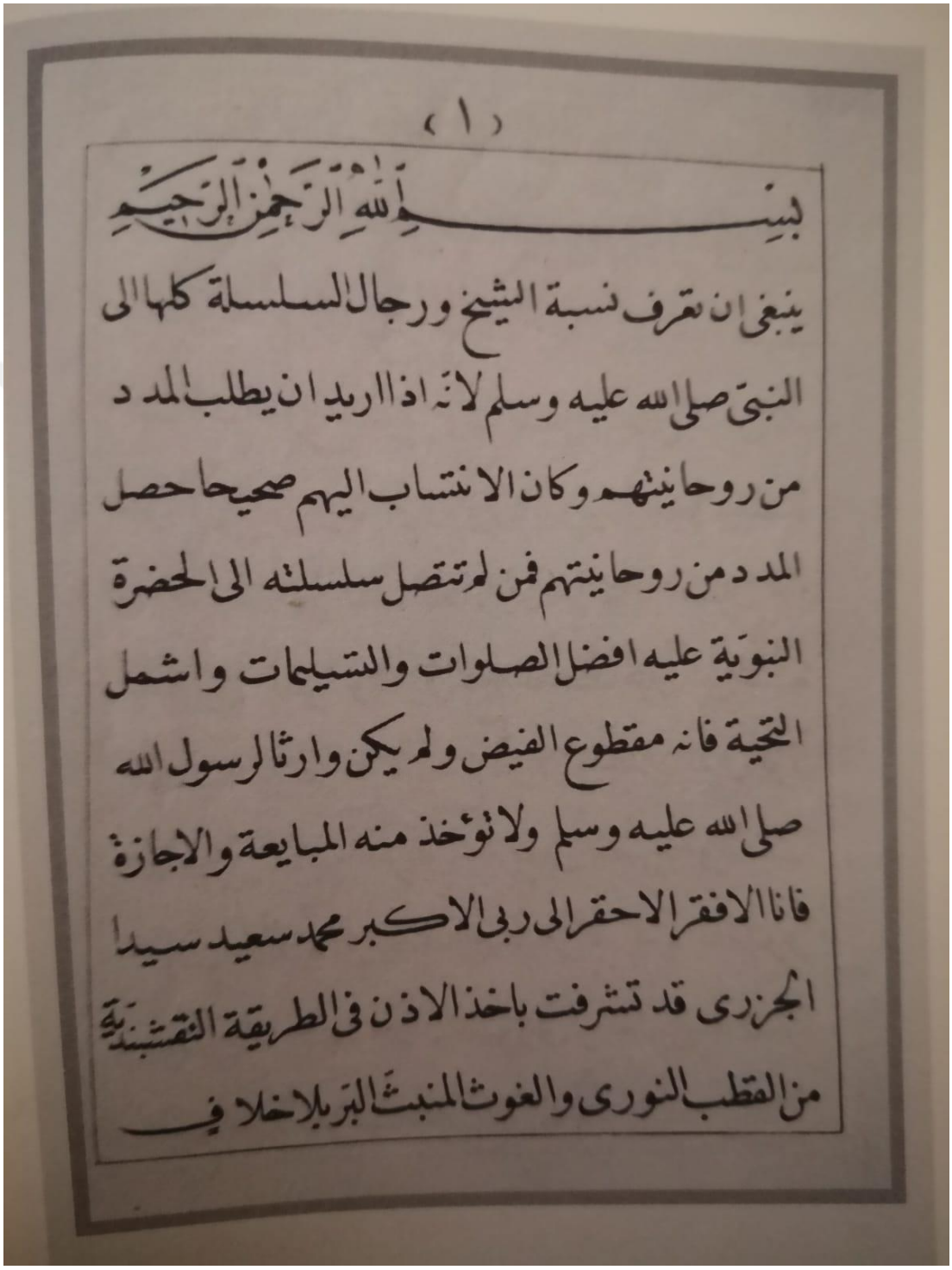

(١)

بسم الله الرحمن الرحيم

ينبغي ان تعرف نسبة الشيخ ورجال السلسلة كلها الى
النبي صلى الله عليه وسلم لانه اذا اريد ان يطلب المدد
من روحانيتهم وكان الانتساب اليهم صحيحا حصل
المدد من روحانيتهم فمن لم تتصل سلسلته الى الحضرة
النبوية عليه افضل الصلوات والتسليمات واشمل
التحية فانه مقطوع الفيض ولم يكن وارثا لرسول الله
صلى الله عليه وسلم ولا تؤخذ منه المبايعة والاجازة
فانا الافقر الاحقر الى ربي الاكبر محمد سعيد سيدا
الجزري قد تشرفت باخذ الاذن في الطريقة النقشبندية
من القطب النوري والغوث المنبث البر بلا خلا في

من ذوى الجاه لين وبذل الجهد وسخاء اليد والرضا
بالموجود والجود والقناعة التى هى امر محمود حامل
الاذى تارك الاذى سالكا مسالك السلف السادة
الاخيار الاتقياء الابرار فان فى ذلك وما هنالك نجاة
عن المهالك وخلاصا من الفتن والمحن الحوالك وكمال الصورة
والمعنى وفوزا بالزبدة والفحوى وفقه الله واعانه وعن
كل وصمة صانه وابانه آمين وصلى الله تعالى وسلم على سيدنا
وسندنا ومولانا « محمد » تسليما
وعلى اله وصحبه اجمعين والحمد
لله رب العالمين
٩ شهر شوال سنة ١٣٧٢
بندة خدا المسكين محمد سعيد سيدا النقشبندى الخالدى

EK V Muhammed Emin Er'in Cemaatle Namaz Kıldığı Bir Esnada Yakınlarının Çektiği Fotoğraf
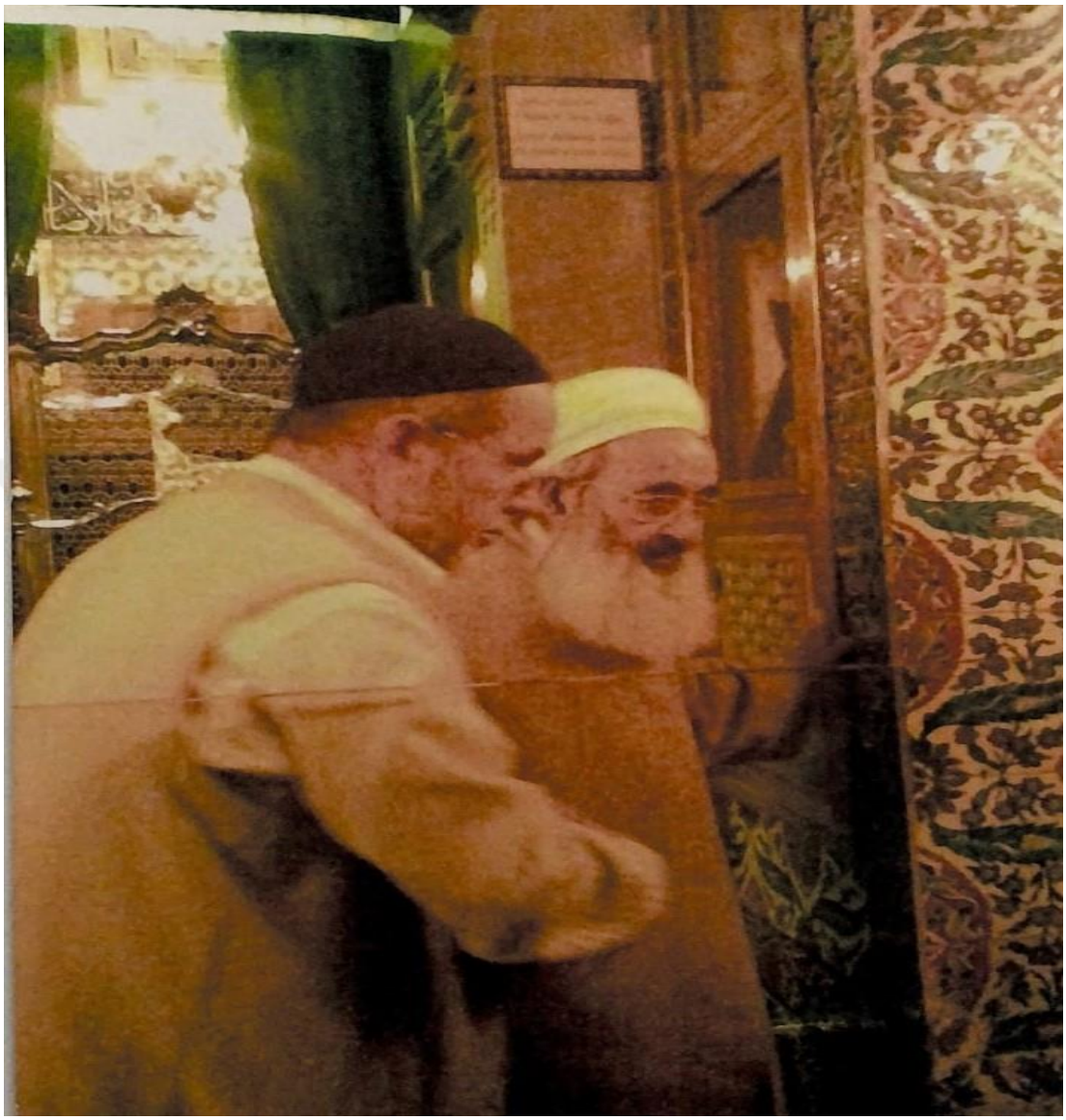
EK Y Muhammed Emin Er'in İstanbul Eyüp Sultanı Ziyareti